

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Κοινωνιολογίας

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Κοινωνιολογία»

**Κοινωνικός αποκλεισμός και Κοινωνική πολιτική. Η περίπτωση των
Τσιγγάνων της Νέας Αλικαρνασσού (Ηράκλειο Κρήτης)**

Κωτσορίδη Δήμητρα

Συμβουλευτική επιτροπή:

Μάρκου Κατερίνα (επιβλέπουσα)

Δαφέρμος Μανόλης

Τσιώλης Γεώργιος

Ρέθυμνο 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	Σελ.
Εισαγωγή	4
1. Η επιλογή του θέματος	4
2. Το αντικείμενο και ο σκοπός της εργασίας	5
3. Η μεθοδολογία και τα στάδια της έρευνας	7
4. Η διάταξη της εργασίας	11
Κεφάλαιο 1: Οι Τσιγγάνοι	13
1.1 Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα	13
1.2 Τσιγγάνοι και τσιγγανολογία	15
Κεφάλαιο 2: Κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια και διαστάσεις	21
2.1 Η προέλευση του όρου και η πολιτικό-κοινωνική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού	21
2.2 Ο κοινωνικός αποκλεισμός στον τρέχοντα πολιτικό λόγο	25
2.3 Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού	27
2.4 Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα	34
Κεφάλαιο 3: Κοινωνική Πολιτική	39
3.1 Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού	40
3.2 Η Κοινωνική Πολιτική σε εθνικό επίπεδο –Ελλάδα	46
3.3 Η κοινωνική πολιτική σε τοπικό επίπεδο	50
3.4 Το τρίτο σύστημα	52
3.5 Πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων στην Ελλάδα	54
3.6 Η προστασία των μειονοτήτων	61
Κεφάλαιο 4: Οι Τσιγγάνοι της Νέας Αλικαρνασσού	65
4.1 Οι συνθήκες διαμονής στον καταυλισμό	67

4.2 Φορείς και υπηρεσίες για την κοινωνική ένταξη	69
4.3 Τα πεδία παρέμβασης	74
4.4 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού με τους φορείς	84
4.5 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού με την ευρύτερη τοπική κοινωνία	89
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα	92
Βιβλιογραφία	99
Παράρτημα	111

Εισαγωγή

1. Η επιλογή του θέματος

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον για τις 'ευάλωτες' κοινωνικά ομάδες όπως μετανάστες, πρόσφυγες, Τσιγγάνοι, εθνοτικές ομάδες, άνεργοι κ.α.. Η ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων που αφορούν τις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες τόσο στον πολιτικό όσο και στον επιστημονικό χώρο συνάδουν με τις εξελίξεις και τις αλλαγές σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής και θεωρίας για την περιγραφή και την εξήγηση των φαινομένων οι έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού και της ένταξης κατέχουν κεντρική θέση. Η όλο και αυξανόμενη χρήση και η πολυσημία των όρων αυτών οφείλεται στο ευρύ φάσμα των κοινωνικών προβλημάτων που εμπεριέχουν οι έννοιες αλλά και στον τρόπο χρησιμοποιούνται στον επιστημονικό, στον πολιτικό και στον καθημερινό λόγο.

Οι Τσιγγάνοι ως ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα, προσεγγίστηκαν με βάση κυρίως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Οι εργασίες και οι έρευνες που παρουσιάστηκαν επιχείρησαν να αναδείξουν διάφορες πτυχές της ζωής και της θέσης τους στην εκάστοτε κοινωνία υιοθετώντας διάφορους τρόπους ερμηνείας και κατανόησης¹.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος προς έρευνα όσον αφορά τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες έχει ως κίνητρο την διερεύνηση των συνθηκών ζωής και την εξέταση των όρων του αποκλεισμού ή της ένταξης της ομάδας υπό το πρίσμα των πρακτικών των φορέων και των υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται με την εν λόγω ομάδα. Ειδικότερα το ενδιαφέρον για την ομάδα των Τσιγγάνων, ως μια ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα που υφίσταται αποκλεισμούς και στερήσεις σε πολλούς τομείς της ζωής, επικεντρώνεται στη περιθωριακή θέση της ομάδας στην κοινωνία, στα αίτια και στις αντιλήψεις που επικρατούν σχετικά με τους αποκλεισμούς της. Σημαντικό κίνητρο επίσης αποτέλεσε το γεγονός ότι ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας δεν αποτελούν σύγχρονο φαινόμενο αλλά διαχρονικό. Οι τσιγγάνικες κοινωνίες κατά κύριο λόγο βρίσκονταν και βρίσκονται

¹ Σχετικά με τις εργασίες και τις προσεγγίσεις που ακολουθήθηκαν για την μελέτη των Τσιγγάνων βλέπε Κεφάλαιο 1.

στα όρια ένταξης των τοπικών κοινωνιών όπου ζουν. Επιπλέον οι αντιλήψεις και η αντιμετώπιση των τσιγγάνικων κοινοτήτων στις εκάστοτε τοπικές κοινωνίες δεν είναι απαλλαγμένη από στερεότυπα, προκαταλήψεις και μύθους. Ωστόσο ο βαθμός αποκλεισμού και ένταξης των τσιγγάνικων κοινοτήτων διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διάφορων ομάδων και το βαθμό ένταξης στην τοπική κοινωνία. Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης των πτυχών αυτής της προβληματικής μέσω της βιβλιογραφικής διερεύνησης των βασικών εννοιών σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική πολιτική αλλά και με την εμπειρική διερεύνηση, σε επίπεδο φορέων, της σημερινής κατάστασης των Τσιγγάνων της Νέας Αλικαρνασσού και των πολιτικών που εφαρμόζονται με στόχο την ένταξή τους. Ο τρόπος που διερευνάται ο αποκλεισμός ή η ένταξη της ομάδας επιδιώκει να συμβάλλει στην θεώρηση του τρόπου προσέγγισης των τσιγγάνικων ομάδων καταδεικνύοντας τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης και ένταξης σε συνάρτηση με την ευρύτερη κοινωνία. Η εργασία επικεντρώθηκε και περιορίστηκε κυρίως στις δράσεις των τοπικών φορέων αναφορικά με τα κριτήρια που τίθενται σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό της ομάδας. Το κύριο αντικείμενο της εργασίας αποτελούν οι φορείς που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της ομάδας και στην ένταξη της. Η διερεύνηση των υφιστάμενων δομών αποβλέπει αφενός στην αποτίμηση των συνθηκών διαβίωσης και αφετέρου στην αξιολόγηση των πρακτικών που ακολουθούν και τις υπηρεσίες που παρέχουν οι φορείς.

2. Το αντικείμενο και ο σκοπός της εργασίας

Στην παρούσα έρευνα υιοθετείται η αντίληψη για την ομάδα των τσιγγάνων ως μια κατηγορία ανοιχτή σύμφωνα με τους Χ. Κάτσικα και Ε. Πολίτου². Με βάση την προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού ως

² Κάτσικας Χ., και Πολίτου Ε., 2005, *Εκτός τάξης το διαφορετικό; Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλινοστούντες και αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg , σελ. 81

«παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών³» γίνεται προσπάθεια να εξετασθούν οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράμετροι και οι πραγματικοί όροι και συνθήκες ζωής των Τσιγγάνων αλλά και οι ρόλοι που διαδραματίζουν οι δομές και οι θεσμοί είτε στην ένταξη είτε στους αποκλεισμούς της ομάδας μέσω της ανίχνευσης των υπηρεσιών που αποσκοπούν στην ένταξη. Για την διερεύνηση της κοινωνικής κατάστασης των Τσιγγάνων κρίνεται σκόπιμη η καταγραφή αφενός των περιορισμών και των πτυχών του αποκλεισμού που βιώνουν οι Τσιγγάνοι του καταυλισμού στο πλαίσιο της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας της Ν. Αλικαρνασσού στο Ηράκλειο Κρήτης και αφετέρου η κατανόηση των μηχανισμών που οδηγούν στην περιθωριοποίηση της ομάδας μέσω της διερεύνησης των πρακτικών της κοινωνικής πολιτικής που σχεδιάζεται για ευπαθείς και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των δομών και των παρεμβάσεων που επιχειρούνται και στοχεύουν στην ένταξη των Τσιγγάνων που διαμένουν στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού στην ευρύτερη τοπική κοινωνία καθώς και της σημερινής κοινωνικής κατάστασης μέσα από την οπτική των φορέων. Αντικείμενο της έρευνας αποτελούν οι φορείς και οι υπηρεσίες που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με τον στόχο αυτό και τα πεδία στα οποία παρεμβαίνουν. Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται η μελέτη των υπηρεσιών και των φορέων τόσο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης της Ν. Αλικαρνασσού και του Ηρακλείου όσο και άλλων φορέων ή οργανισμών οι αρμοδιότητες των οποίων εμπíπτουν στις διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης καθώς επίσης και των πεδίων δράσης στους κύριους κοινωνικοοικονομικούς τομείς.

Κύρια ερευνητική υπόθεση: κατά πόσον η κοινωνική πολιτική που σχεδιάζεται για αποκλεισμένες ομάδες και ο τρόπος που εφαρμόζεται και ασκείται σε τοπικό επίπεδο συμβάλλει στην κοινωνική ένταξη της ομάδας των Τσιγγάνων της περιοχής στην ευρύτερη τοπική κοινωνία.

Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα :

1. Οι περιορισμοί και η έλλειψη πρόσβασης σε πεδία της κοινωνικής ζωής
2. Οι φορείς που εμπλέκονται με την κοινωνική ένταξη και τα πεδία στα οποία παρεμβαίνουν.

³ Τσιτάκαλος Γ.,1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός: ορισμοί, πλαίσιο και σημασία”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 56

3. Οι στάσεις και οι αντιλήψεις των Τσιγγάνων απέναντι στις πολιτικές ενσωμάτωσης
4. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ Τσιγγάνων και τοπικής κοινωνίας ως καθοριστικός παράγοντας για την ένταξη και για την άρση του αποκλεισμού και του ρατσισμού

3. Η μεθοδολογία και τα στάδια της έρευνας

Σε ότι αφορά την κύρια υπόθεση της έρευνας, δηλαδή σχετικά με τις ενέργειες που αποβλέπουν στην ένταξη της ομάδας, βασικό στόχο της μελέτης αποτελεί η εξέταση ορισμένων κοινωνικοοικονομικών διαστάσεων της ζωής των Τσιγγάνων, όπως η εργασία, η εκπαίδευση, οι οικιστικές συνθήκες κ.α., στις οποίες διερευνάται αν η ομάδα έχει πρόσβαση, αν έχει ενταχθεί ή αν παραμένει αποκλεισμένη. Καθοριστικής σημασίας είναι ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής στην κατεύθυνση αυτή εφόσον έχει ως πρωταρχικό στόχο την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την κοινωνική ένταξη με την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών για την αντιμετώπιση των επιμέρους αλληλένδετων πεδίων από τα οποία αποκλείεται η ομάδα.

Επομένως για την διεξαγωγή της έρευνας αρχικά έγινε η προσπάθεια εντοπισμού και καταγραφής των φορέων και των υπηρεσιών που εμπλέκονται και δραστηριοποιούνται στοχεύοντας στην ένταξη της εν λόγω ομάδας. Από τον κατάλογο επιλέχθηκαν να εξετασθούν οι φορείς που υλοποιούν παρεμβάσεις και να διενεργηθούν συνεντεύξεις από τον υπεύθυνο του κάθε φορέα αλλά και με κάποιους εργαζόμενους που ασχολούνται με τα ζητήματα των Τσιγγάνων. Τα κριτήρια επιλογής εξυπηρετούν την μελέτη των ερευνητικών ερωτημάτων και αποτελούν μονάδες που δραστηριοποιούνται το τελευταίο διάστημα υλοποιώντας προγράμματα και παρεμβάσεις.

Φορείς- Υπηρεσίες:

- Ιατροκοινωνικό Κέντρο Ν. Αλικαρνασσού
- ΝΕΛΕ Ηρακλείου
- Δήμος Ν. Αλικαρνασσού

Ο προσδιορισμός των παραμέτρων και των διαστάσεων που επιλέχθηκαν να διερευνηθούν για την κατανόηση και την εξήγηση των πρακτικών που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό ή την ένταξη έχουν ως πλαίσιο αναφοράς έννοιες που συνδέονται α) με τον κοινωνικό αποκλεισμό των ομάδων, β) με τις κοινωνικές πολιτικές που στοχεύουν στην αντιμετώπισή του και γ) με την ομάδα των Τσιγγάνων και απορρέουν τόσο από τη σχετική βιβλιογραφία όσο και από την ερευνήτρια. Μέσα από την οπτική των εκπροσώπων των φορέων επιχειρείται να διερευνηθεί ο βαθμός πρόσβασης και συμμετοχής σε ορισμένους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής καθώς συνιστά βασικό κριτήριο αποκλεισμού ή ένταξης της ομάδας ενώ παράλληλα αποτελεί και έναν από τους κύριους τομείς παρέμβασης της κοινωνικής πολιτικής. Οι πρακτικές που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται για την ένταξη των ευπαθών ομάδων από τον εκάστοτε φορέα είναι σε συνάρτηση με τον τύπο πολιτικής που επιλέγεται και επομένως τα αποτελέσματα αυτών των πρακτικών διαφοροποιούνται σημαντικά. Καθοριστικής σημασίας για το αποτέλεσμα είναι αδιαμφισβήτητα και η στάση της ομάδας απέναντι στους τρόπους και τις στρατηγικές των δράσεων .

Πεδία παρέμβασης:

- εγκατάσταση- κατοικία
- εκπαίδευση- επιμόρφωση
- υγείας
- απασχόληση
- πρόσβαση σε υπηρεσίες και κοινωνικά αγαθά
- αστικοδημοτικά θέματα
- πολιτιστικές και μορφωτικές εκδηλώσεις
- ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας

Η μορφή της συνέντευξης που επιλέχθηκε για τις ανάγκες της έρευνας είναι η *ημι- δομημένη* συνέντευξη, με προκαθορισμένες ερωτήσεις των οποίων η διάταξη και η διατύπωση της ερώτησης μπορεί να μετατρέπεται⁴. Επομένως

⁴ Robson C., 2007, *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.319

παρέχει την ευελιξία στον ερευνητή να τροποποιήσει τα ερωτήματα και να παραλείψει ή να προσθέσει κάποια άλλα, όπως επίσης την ευκαιρία στους πληροφορητές να επεκταθούν και να αναφερθούν και σε άλλα ζητήματα που τυχόν δεν είχαν συμπεριληφθεί στον οδηγό συνέντευξης και τα ερωτήματα. Για τις συνεντεύξεις δημιουργήθηκε ένας οδηγός συνέντευξης συνιστώμενος από δύο κεντρικούς άξονες με επιμέρους βασικά ερωτήματα⁵. Επιπλέον οι ανοιχτές ερωτήσεις δεν έθεταν κανέναν περιορισμό εκτός από αυτόν της θεματολογίας, Ωστόσο ορισμένες φορές το εύρος και η συνάφεια των ζητημάτων αναφορικά με τους Τσιγγάνους δυσκόλευε την ανάλυση σε βάθος κάποιων ζητημάτων καθώς η διαθεματικότητα των πεδίων εύκολα παρέπεμπε από το ένα ζήτημα σε κάποιο άλλο.

Συμπληρωματικά συλλέχθηκε έντυπο υλικό και στοιχεία από κάποιους φορείς και από την παρακολούθηση ημερίδας στη Νέα Αλικαρνασσό με θέμα την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού.

Η διεξαγωγή της έρευνας

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκαν αρχικά δύο επισκέψεις (3/6/2008 και 30/6/2008). Στην πρώτη επίσκεψη σκοπός ήταν να εντοπισθούν οι φορείς που δραστηριοποιούνται και έχουν να κάνουν με ζητήματα που αφορούν την ομάδα των Τσιγγάνων ώστε να υπάρξει επικοινωνία και ενημέρωση σχετικά με την έρευνα. Η δεύτερη επίσκεψη αφορούσε την παρακολούθηση της ημερίδας στο Δήμο Ν. Αλικαρνασσού με τίτλο «Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη- Ενσωμάτωση» στις 6/6/2008. Οι επόμενες επισκέψεις που ακολούθησαν είχαν προγραμματισθεί κατόπιν συνεννόησης με τους υπευθύνους των φορέων που συμφώνησαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στις 3/12/2008 και στις 15/12/2008 και η χρονική διάρκεια κυμαινόταν από 40 έως 60 λεπτά περίπου η καθεμία.

⁵ Βλέπε Παράρτημα, σελ. 106-107

Η διαδικασία επεξεργασίας του εμπειρικού υλικού

Μετά από την ολοκλήρωση της συλλογής του υλικού και των συνεντεύξεων ακολούθησε η διαδικασία επεξεργασίας του υλικού. Για την ανάλυση των δεδομένων σε πρώτο στάδιο έγινε απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και έπειτα η κατηγοριοποίηση και η ταξινόμηση των δεδομένων από τις συνεντεύξεις, τα στοιχεία από την ημερίδα και από το γραπτό υλικό σε εννοιολογικές κατηγορίες όπως αυτές ορίστηκαν κατά στον σχεδιασμό της έρευνας. Κατά την ομαδοποίηση των εμπειρικών δεδομένων σε κατηγορίες επιχειρήθηκε η σύνδεσή τους με το θεωρητικό πλαίσιο.

Οι δυσκολίες της έρευνας

Παρά την ομαλή διεξαγωγή της έρευνας σε ότι αφορά τον εντοπισμό των φορέων και την προθυμία όσων έλαβαν μέρος στην έρευνα να παρέχουν πληροφορίες και στοιχεία ως αδυναμία θα μπορούσε να αναφερθεί η έλλειψη πληροφόρησης και από άλλες δομές και θεσμούς που στοχεύουν στην ένταξη αποκλειστικά των Τσιγγάνων. Η διερεύνηση των πεδίων και οι πληροφορίες για την έρευνα της εν λόγω ομάδας περιορίζονται στους προαναφερθέντες φορείς εφόσον είναι οι μόνοι που δραστηριοποιούνται και δρουν το χρονικό διάστημα που μελετάται. Οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά την επεξεργασία της έρευνας αφορούν κυρίως στην προσπάθεια ανάδειξης της στάσης και των αντιλήψεων όσων εργάζονται στους φορείς αλλά και των Τσιγγάνων ώστε να είναι «αντικειμενική» η καταγραφή και η αποτύπωση των στοιχείων και των δεδομένων. Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων αλλά και στην ανάλυση των δεδομένων έγινε προσπάθεια αποσαφήνισης και κατανόησης κάποιων γεγονότων ορισμένες φορές εξαιτίας των αντιθέσεων στα λεγόμενα μεταξύ των συνεντευξιζόμενων και των ανεπαρκών απαντήσεων σε ορισμένα ερωτήματα. Επιπλέον οι απαντήσεις των εκπροσώπων κάποιες φορές έδιναν έμφαση στα σημεία της συζήτησης που εκείνοι επεδίωκαν. Τέτοιου είδους δυσκολίες κυρίως λόγω της έλλειψης εμπειρίας της ερευνήτριας επιχειρήθηκε να αντιμετωπισθούν με την διασταύρωση στοιχείων, θέτοντας επιπλέον ερωτήσεις, ή με άτυπες

συζητήσεις αλλά και με κάποιου τύπου «ανάλυση λόγου» κατά την ανάλυση και την ερμηνεία των δεδομένων. Με την εμπλοκή στο πεδίο της έρευνας γίνονται εμφανείς οι πρακτικές δυσκολίες του εγχειρήματος της συνέντευξης. Οι αποκλίσεις από τα θεωρητικά δεδομένα, από τα σχήματα και τις αντιλήψεις, που προέκυψαν από την βιβλιογραφική διερεύνηση και τις απόψεις που έχει ο ερευνητής, γίνονται εμφανή από την πρώτη επαφή με το πεδίο. Οι αποκλίσεις αυτές έχουν να κάνουν με τους εκπροσώπους, την ομάδα στόχου, για τις πρακτικές, τον τρόπο εφαρμογής, λειτουργίας και παρουσίας τους.

Αρχικά υπήρξε αμφιβολία από την πλευρά του ερευνητή για την διάθεση των εκπροσώπων να πληροφορήσουν για το θέμα καθώς επίσης και την παρουσία των όσων εκείνοι αντιλαμβάνονται σχετικά με την κατάσταση των Τσιγγάνων και τις ενέργειες που πραγματοποιούνται. Η αντιμετώπιση και οι στάσεις απέναντι στα ερωτήματα και οι εξηγήσεις από την δική τους οπτική θεωρήθηκε ότι δεν θα απεικόνιζε με σαφήνεια τις δράσεις και τον τρόπο που λειτουργούν ενδεχομένως λόγω των αντιλήψεων που επικρατούν για τη συγκεκριμένη ομάδα τόσο από την πλευρά των εκπροσώπων, που δεν «ανήκουν» στην ομάδα, όσο και από τον Διαμεσολαβητή ο οποίος είναι Τσιγγάνος και αναμένει κανείς την «προάσπιση» της ομάδας του. Δεδομένου ότι η ομάδα των Τσιγγάνων περικλείεται από στερεότυπα και προκαταλήψεις οι εκπρόσωποι ίσως να διατηρούσαν επιφυλάξεις για τα λεγόμενα τους θέλοντας να αποφύγουν πιθανές επικρίσεις για τους ίδιους τους αλλά και μια αρνητική κριτική για το έργο και τις δράσεις των φορέων τους οποίους εκπροσωπούν.

4. Η διάταξη της εργασίας

Το πρώτο κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο μέρη και αναφέρεται στους Τσιγγάνους. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται στοιχεία και χαρακτηριστικά της σημερινής κατάστασης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, ενώ στο δεύτερο εξετάζεται κριτικά η ερμηνεία και ο τρόπος προσέγγισης της ιστορίας και της ομάδας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται μια από τις βασικές έννοιες, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς από τη μια μεριά συμβάλλει στην κατανόηση και την ανίχνευση των αποκλεισμών που υφίστανται η ομάδα των

Τσιγγάνων και από την άλλη αποτελεί κεντρική έννοια κατά τον σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής για τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Παρουσιάζονται οι διαφορετικοί ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού, οι διαστάσεις και το περιεχόμενο που προσλαμβάνει ανάλογα με το πλαίσιο και την ερμηνεία που δίνεται από το εκάστοτε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και επιστημονικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια σύνοψης των ευρωπαϊκών στρατηγικών που ακολουθήθηκαν και έθεσαν τις βάσεις για την σχεδίαση της κοινωνική πολιτικής και την καθιέρωση των στόχων που τίθενται. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για την εφαρμογή και τον τρόπο άσκησης των πολιτικών σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο όπως επίσης και για τον ρόλο που διαδραματίζει ο λεγόμενος τρίτος τομέας. Τέλος παρατίθενται οι δράσεις και οι παρεμβάσεις που στοχεύουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων στην Ελλάδα ενώ γίνεται και λόγος σχετικά με την προστασία μειονοτήτων

Η ανάλυση και η παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων συνιστά το τέταρτο κεφάλαιο. Αρχικά παρατίθενται ορισμένα στοιχεία για τους Τσιγγάνους που διαμένουν στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού και αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης, την υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Έπειτα αναφέρονται οι κυριότεροι φορείς και το έργο τους καθώς επίσης και τα πεδία και σε μια προσπάθεια αποτίμησης και αξιολόγησης των παρεμβάσεων, βασιζόμενη στα αποτελέσματα των δράσεων.

Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα της έρευνας και τα γενικά συμπεράσματα της εργασίας.

Κεφάλαιο 1

1.1. Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα

Η παρουσία των Τσιγγάνων στην Ελλάδα χρονολογείται περίπου τον 14ο αιώνα μ.Χ. σε περιοχές όπως το Ναύπλιο, η Μεθώνη, το Ηράκλειο, η Ήπειρο, η Κέρκυρα και η Ρόδος⁶. Ωστόσο από την εποχή αυτή έως και το τέλος περίπου του 19^{ου} αιώνα έρευνες και πληροφορίες για την ομάδα των Τσιγγάνων είναι λιγοστές τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη εξαιτίας της έλλειψης γραπτού λόγου, της περιθωριοποίησης και του νομαδικού τρόπου ζωής της ομάδας. Η μελέτη αρχαιικού υλικού και ιστορικών πηγών τεκμηριώνει την ύπαρξη ενός φέουδου Τσιγγάνων, του *Feudum Acinganoium* στην Κέρκυρα τον 14^ο αιώνα και καταδεικνύει την κοινωνική διαστρωμάτωση και την αντιστοιχία του τρόπου ζωής των Τσιγγάνων με εκείνον της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας⁷. Για την βυζαντινή περίοδο γνωρίζουμε για την παρουσία Τσιγγάνων κυρίως από το έργο του G. Soulis *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkan in the Late Middle Ages*⁸ ενώ για την οθωμανική οι αναφορές περιορίζονται στη μονογραφία των Marushiakova E. και Popov V.⁹ και του Ζεγκίνη Ε¹⁰. Τον 18^ο και 19^ο αιώνα με την ολοκλήρωση της διαμόρφωσης των περισσότερων εθνών-κρατών και με εμφανείς τις επιδράσεις της εθνικιστικής ιδεολογίας της εποχής διαμορφώνεται η σύγχρονη εικόνα των Τσιγγάνων. Η ανάπτυξη της Τσιγγανολογίας και των «Τσιγγάνικων μελετών» (*Romani Studies*) ως ιδιαίτερος ερευνητικός κλάδος κυριαρχεί μέχρι τον 20^ο αιώνα και στην ελληνική βιβλιογραφία. Η παρουσία Τσιγγάνων στην ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους βασίζεται σε αναφορές στην εγκατάσταση ομάδων Τσιγγάνων Χριστιανών στην ελληνική επικράτεια με την ανταλλαγή των πληθυσμών μετά την Μικρασιατική καταστροφή¹¹ αλλά και αναφορές για τη θέση και το ρόλο των

⁶ Καραθανάση Ε., 2000, ό.π., *Το κατοικείν των Τσιγγάνων, Ο βιο-χώρος και ο κοινωνιο-χώρος των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Gutenberg, Αθανασοπούλου, σελ.65 και Liegeois J.P., 1998, *Ρομά, Τσιγγάνοι και ταξιδευτές*, Αθήνα: Καστανιώτης, σελ. 23-24

⁷ Αθανασοπούλου Ι., 2005, *Ο Τσιγγάνικος Πληθυσμός της Κέρκυρας, 14^{ος} -21^{ος}*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας

⁸ Soulis G., 1961, *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkan in the Late Middle Ages*, *Dumbarton Oaks Papers*

⁹ Marushiakova E. και Popov V., 2001, *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*, Hatfield: Centre de recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press

¹⁰ Ζεγκίνης Ε., 1994, *Οι μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ

¹¹ Ντούσας Δ., 1997, *Rom και φυλετικές διακρίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.55

Ελλήνων Τσιγγάνων κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο¹². Κατά τη δεκαετία του 1970 πολλοί Τσιγγάνοι από τα Βαλκάνια μετακινούνται προς την Ελλάδα ενώ το 1990 η κύρια χώρα προέλευσης των Τσιγγάνων που μεταναστεύουν στην Ελλάδα είναι η Αλβανία.

Ο αριθμός των Τσιγγάνων στην Ελλάδα σήμερα παρουσιάζει διακυμάνσεις. Σύμφωνα με στοιχεία από το «Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων¹³» ο αριθμός τους υπολογίζεται σε 250.000- 300.000, ενώ σύμφωνα με υπολογισμούς του Ελληνικού Παρατηρητηρίου του Ελσίνκι ο αριθμός ανέρχεται στα 300.000-350.000 άτομα.

Οι Τσιγγάνοι δεν αποτελούν ένα ομοιογενές πληθυσμιακό σύνολο¹⁴ αλλά ομάδες με πολλές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις αναφορικά με τις χώρες προέλευσης, το βαθμό αφομοίωσης από την ελληνική κοινωνία, τη θρησκεία, τη μορφή της γλώσσας που μιλούν, το βαθμό εγκατάστασης. Οι πιο συνηθισμένοι χαρακτηρισμοί αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού της ομάδας είναι: Αθίγγανοι, Τσιγγάνοι, Γύφτοι, Κατσιβέλοι, Τουρκόγυφτοι, Ρομά και Ρομ. Οι διαφοροποιήσεις των ομάδων, όπως παρατηρεί ο Δαφέρμος, οφείλονται στην γενεαλογική καταγωγή, την επαγγελματική δραστηριότητα, την μορφή εγκατάστασης, την διάλεκτο και το θρήσκευμα¹⁵.

Τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Τσιγγάνων (χαλκιάς, σιδεράς, καρεκλάς, κ.τ.λ.) έχουν εγκαταλειφθεί παραδοσιακά και οι περισσότεροι στράφηκαν σε αγροτικές και εμπορικές ασχολίες. Οι πιο συνηθισμένες είναι το γυρολογικό εμπόριο σε αγορές και πανηγύρια, ή οι αγροτικές εργασίες¹⁶. Τα ποσοστά των ανασφάλιστων Τσιγγάνων είναι ιδιαίτερα υψηλά, φτάνοντας έως και το 92, 4%¹⁷. Τα ποσοστά αναλφαβητισμού ενηλίκων και ενηλίκων είναι ιδιαίτερα υψηλά ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε αύξηση της σχολικής

¹² Πολίτου Ε., 2008, “ Οι έλληνες Ρομά στη δεκαετία του 1940 μέσα από προφορικές και γραπτές μαρτυρίες”, στο Τρουμπέτα Σ. επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, αποουσίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ.127-152

¹³ Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, 2001, *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα

¹⁴ Έξαρχος Γ., 1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων”, στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 193

¹⁵ Δαφέρμος Μ., 2006, *Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη. Η περίπτωση των Τσιγγάνων του Ηρακλείου Κρήτης*, Αθήνα: Ατραπός, σελ. 65

¹⁶ Έξαρχος Γ., 1998, *ό.π.*, σελ. 201-202

¹⁷ Κοκκινάκη Σ., 1983, “Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 48, σελ.110-121 και των Κορρέ Μ. και Σιδέρη Α., 1990, *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και κάτω Αχαΐας*, Αθήνα: ΓΓΛΕ

φοίτησης. Τέλος οι συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής παρουσιάζει διαφορές ανάλογα με τον τύπο εγκατάστασης. Για όσους ζουν σε καταυλισμούς οι συνθήκες είναι ιδιαίτερα άσχημες και ανεπαρκείς (έλλειψη βασικών υποδομών, κρούσματα ηπατίτιδας, αυξημένα ποσοστά θνησιμότητας, μολύνσεις, χρήση ουσιών)¹⁸.

1.2 Τσιγγάνοι και τσιγγανολογία

Η παρουσία Τσιγγάνων στην Ευρώπη αποδεικνύεται με την ύπαρξη στοιχείων και πηγών που μαρτυρούν την παρουσία τους κυρίως στη δυτική αλλά και στην ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη κατά την Βυζαντινή και Οθωμανική περίοδο. Αντιπροσωπευτικό είναι το έργο του G. Soulis “The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkan in the Late Middle Ages” το 1961. Οι μελέτες για αυτές τις περιόδους χαρακτηρίζονται από ελλείψεις, αναξιοπιστία καθώς πηγές αποτέλεσαν διάφοροι φιλανθρωπικοί, κρατικοί και θρησκευτικοί θεσμοί οι οποίοι εστιάζουν κυρίως στα στοιχεία της παραβατικότητας και της περιθωριοποίησης που συνδέονται με τους Τσιγγάνους. Επιπλέον άλλες μελέτες που αφορούν τη θέση των Τσιγγάνων στις τοπικές κοινωνίες συνιστούν αυθαίρετες γενικεύσεις περιπτώσεων στις οποίες αναφέρονται¹⁹.

Η τσιγγανολογία ως ο κατεξοχήν ερευνητικός κλάδος μελέτης των Τσιγγάνων εμφανίζεται τον 18^ο μ.Χ. αιώνα. Καταλυτικής σημασίας για την έρευνα των Τσιγγάνων αποτέλεσε το έργο του H. Grellmann, του «πατέρα της τσιγγανολογίας²⁰», ο οποίος με τη συστηματοποίηση γλωσσολογικών, εθνογραφικών και φυλετικών μελετών κατέληξε στην διαπίστωση πως οι Τσιγγάνοι αποτελούν μια ενιαία, απολίτιστη πρωτόγονη και ομοιογενή ομάδα διασκορπισμένη σε όλη την Ευρώπη με κοινή καταγωγή από τις Ινδίες²¹. Η κοινή καταγωγή διάφορων πληθυσμών που ζουν διάσπαρτες στην Ευρώπη,

¹⁸ Ιωσηφίδης Θ., Κεχαγιά Α., Κίζος Θ., Λούπου Α., Μαλλιωτάκη Α., Πετράκου Α., 2006, *Μελέτη διακρίσεων και ανισοτήτων που υφίσταται η ομάδα στόχος των Ελλήνων Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας*, Μυτιλήνη, σελ.10-11

¹⁹ Τρουμπέτα Σ., 2008, “Εισαγωγή: Η αναζήτηση των Ρομά στις υποσημειώσεις της ιστορίας και τα πρωτοσέλιδα της πολιτικής”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ.14

²⁰ Δαφέρμος Μ.,2006, .ο.π., σελ. 35 και Τρουμπέτα Σ., 2008, ό.π., σελ. 14-15

²¹ Τρουμπέτα Σ., 2008, ό.π., σελ. 23

επιχειρείται να αποδειχθεί από μελέτες ετυμολογικού χαρακτήρα των διάφορων γλωσσών, διαλέκτων και ιδιωμάτων που έχουν ιστορική εξέλιξη²².

Με βάση το τρίπτυχο γλώσσα-φυλή-καταγωγή οι τσιγγανολόγοι υποστηρίζουν ότι οι Τσιγγάνοι είναι απόγονοι ενός λαού από την Ινδία με την ονομασία Dom ή Rom²³ και ξεκίνησαν να μεταναστεύουν από την Βόρεια Ινδία τον 8^ο αιώνα περίπου προς την Περσία, την Αρμενία, στη συνέχεια προς την Βυζαντινή Αυτοκρατορία, έπειτα στα Βαλκάνια και τέλος εγκαταστάθηκαν σε διάφορες περιοχές και χώρες της Ευρώπης²⁴.

Σύμφωνα με τον Δαφέρμο²⁵, η τεκμηρίωση περί ινδικής καταγωγής βασίζεται σε δύο κύριες στρατηγικές: στα βιολογικά χαρακτηριστικά²⁶ (γονίδια, κληρονομικότητα, γενεαλογία, φυλή) και στα πολιτισμικά με αναφορές και έρευνες αφενός για τη γλώσσα και τον τρόπο ζωής, ενδυμασίας, τα ήθη και τα έθιμα. Οι δύο τάσεις εκφράζουν τις δύο διαφορετικές παραδόσεις που ακολούθησε η έρευνα των Τσιγγάνων στη Γερμανία και τη Μ. Βρετανία αντίστοιχα²⁷.

Τα βασικότερα χαρακτηριστικά της τσιγγανολογίας είναι η γενικευτική τάση συνάθροισης των ποικίλων διαλέκτων ως μια ενιαία τσιγγάνικη γλώσσα (ρομανί) με προέλευση την σανσκριτική, η κοινή ινδική καταγωγή, η παρουσίαση μιας ενιαίας, ομοιογενούς πολιτισμικής ομάδας με εξωτικά και πρωτόγονα χαρακτηριστικά. Επιπροσθέτως σημαντικός είναι ο διαχωρισμός τους από τους μη Τσιγγάνους καθώς ο τρόπος ζωής, οι αξίες και οι συμπεριφορές των Τσιγγάνων αποκλίνουν από τις αντίστοιχες της κυρίαρχης κοινωνίας²⁸.

Σε αντίθεση με τη φολκλορική προσέγγιση της τσιγγανολογίας το ζήτημα των Τσιγγάνων στον 20^ο αιώνα αρχίζει να μελετάται μέσα από τη θέση των Τσιγγάνων στις κοινωνίες των χωρών που ζουν. Παράλληλα με την ανάδειξη

²² Οικονόμου Α.(συντον.), 2002, “Εισαγωγή: Τσιγγάνοι και τσιγγανολογία: Λόγοι περί ετερότητας”, στο *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, σελ. 9

²³ Kenrick D., 1997, *Από τις Ινδίες στη Μεσόγειο, Η μετανάστευση των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Καστανιώτη, σελ. 15

²⁴ Fraser A., 1998, *Οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα: Οδυσσέας

²⁵ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ. 36-37

²⁶ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι έρευνες για «καθαρόαιμους», «αληθινούς» Τσιγγάνους που δεν έχουν υποστεί επιμειξίες, αλλά και ο ορισμός των Τσιγγάνων από τον Ritter υπεύθυνος της επίσημης «Φυλετικής Πολιτικής» στο Τρίτο Ράιχ, ως «γνήσιων» και «μιγάδων»

²⁷ Τρουμπέτα Σ., ό.π., σελ. 26-34

²⁸ Τρουμπέτα Σ., ό.π., σελ. 26 και Γκότοβος Α., 2002, *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ.159

του κινήματος των Ρομά τη δεκαετία του 1970, ιδρύονται τα ινστιτούτα «Romani Studies» ως αντίδραση στην μονομερή μελέτη των Τσιγγάνων με επίκεντρο το φολκlorικό χαρακτήρα²⁹. Η συστηματική ενασχόληση από το 1990 οφείλεται κυρίως στις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, (την επικείμενη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την είσοδο των ανατολικών χωρών) και φέρνει στο προσκήνιο τα ζητήματα προστασίας των μειονοτήτων και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα με τη στροφή από την τσιγγανολογία στην μελέτη των ζητημάτων που αφορούν τους Τσιγγάνους και την επιστημονική μεθοδολογία που ακολουθείται παρατηρούνται και μεταβολές σε πολιτικό επίπεδο. Από τις πρακτικές της αφομοίωσης και των διώξεων γίνεται λόγος για διατήρηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και για κοινωνική ενσωμάτωση και ένταξη δεδομένων των ιστορικών εξελίξεων και της μετατροπής των δυτικών κοινωνικών σε πολυπολιτισμικές .

Μέχρι και τη δεκαετία του 1970 το ενδιαφέρον για την καταγωγή των Τσιγγάνων είναι εμφανές και στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία. Από τις πρώτες μελέτες³⁰ είναι αυτή του Α. Πασπάτη με τίτλο «Μελέτη περί των Ατσιγγανων και της γλώσσης αυτών» το 1857 ³¹ όπου αποδεικνύεται η προέλευση των Τσιγγάνων από την Ινδία εξαιτίας της συνάφειας της σανσκριτικής γλώσσας με την τσιγγάνικη, και του Φαλτάιτς ο οποίος υποστηρίζει ότι οι Τσιγγάνοι είναι ένα προελληνικό φύλο³². Στη μελέτη του ο Κ. Μπίρης «Ρωμ και Γύφτοι, Εθνογραφία και Ιστορία των Τσιγγάνων»³³ διαχωρίζει τους Τσιγγάνους/ Ρομά από τους Γύφτους καθώς αποτελούν διαφορετικές ομάδες, η πρώτη προερχόμενη από την Ινδία και η δεύτερη από την Αίγυπτο. Επίκεντρο των ερευνών αποτελεί η έννοια της φυλετικής καταγωγής.

Και στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 η κριτική στην τσιγγανολογία επιφέρει αλλαγές στον τρόπο προσέγγισης της μελέτης των Τσιγγάνων και της ιστορίας τους. Υπό το πρίσμα των κοινωνικών σχέσεων και συνυπάρξεων

²⁹ Τρουμπέτα Σ., ό.π., σελ.34

³⁰ Για τις έρευνες με αντικείμενο τους Τσιγγάνους κατά τον 19^ο αιώνα βλέπε: Κουτζακιωτάκης Γ., 2008, "Η εμφάνιση του ζητήματος των Ρομά στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, Οι προσεγγίσεις του από τους λόγιους του 19^{ου} αιώνα", στο Τρουμπέτα Σ., ό.π., σελ. 77-91

³¹ Πασπάτης Α., 1995, *Μελέτη περί των Ατσιγγανων και της γλώσσης αυτών*, Αθήνα: Εκάτη

³² Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ. 43

³³ Μπίρης Κ., 1954, *Ρωμ και Γύφτοι, Εθνογραφία και Ιστορία των Τσιγγάνων*, Αθήνα

έχοντας ως βάση το δίπολο πλειονότητα- μειονότητα και με ανάδειξη ζητημάτων ταυτότητας παράγονται έρευνες που εξετάζουν διάφορες πτυχές των ζητημάτων που αφορούν Τσιγγάνους και με διαφορετικές προσεγγίσεις. Παράλληλα μεταφράζονται και αρκετά βιβλία με κύρια θεματική την κοινή ιστορία και την καταγωγή των Τσιγγάνων όπως του J. P. Liegois «Ρομά, Τσιγγάνοι, Ταξιδευτές»³⁴, του Kenrick «Από τις Ινδίες στη Μεσόγειο, Η μετανάστευση των Τσιγγάνων» και του Fraser «Οι Τσιγγάνοι».

Η αντίληψη περί κοινής καταγωγής και οι γενικευτικές τάσεις ωστόσο δεν έχουν ξεπεραστεί πλήρως. Ο Δ. Ντούσας³⁵ αναφέρεται στην κοινή καταγωγή και την γλώσσα των Τσιγγάνων, και την τσιγγάνικη κουλτούρα και τους παράγοντες αποκλεισμού και των διακρίσεων που υφίστανται.

Η Α. Λυδάκη στο βιβλίο της «Οι τσιγγάνοι στην πόλη»³⁶ κάνει λόγο για μια ιδιαίτερη πολιτισμική ομάδα με εθνοτική ταυτότητα³⁷ εξετάζοντας τις συνθήκες και τους όρους της συνύπαρξής των Τσιγγάνων με την κυρίαρχη κοινωνία. Ο διαχωρισμός Τσιγγάνων – μη Τσιγγάνων λόγω πολιτισμικών χαρακτηριστικών συνεπάγοντας την αντιπαράθεση και αντίθεση των μεν με τους δε³⁸ αποτελεί χαρακτηριστικό της τσιγγανολογικής προσέγγισης με σημαντικούς περιορισμούς στην κατανόηση της περιθωριοποίησης.

Στη μελέτη της Α. Βαξεβάνογλου «Έλληνες Τσιγγάνοι, Περιθωριακοί και οικογενειάρχες»³⁹ ασκείται κριτική στην τσιγγανολογία και στη διαμόρφωση της τυπικής εικόνας των «εξωτικών» και περιθωριακών Τσιγγάνων μην επιτρέποντας να διερευνηθούν οι πραγματικοί ιστορικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες που συντελούν στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό.

Το ζήτημα της κατοικίας των Τσιγγάνων προσεγγίζεται στη έρευνα της Ε. Καραθανάση με τίτλο «Το κατοικείν των Τσιγγάνων, Ο βιο-χώρος και ο κοινωνιο- χώρος των Τσιγγάνων»⁴⁰ στο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο

³⁴ Liegois J. P., 1999, *Ρομά, Τσιγγάνοι και Ταξιδευτές*, Αθήνα: Καστανιώτης

³⁵ Ντούσας Δ., 1997, *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις*, Αθήνα: Gutenberg

³⁶ Λυδάκη Α., 1998, *Οι Τσιγγάνοι στην πόλη*, Αθήνα: Καστανιώτης

³⁷ Ο όρος εθνοτική ταυτότητα αναφέρεται σε κοινές παραδόσεις, σε πολιτισμικά πρότυπα και σε συναισθηματικούς δεσμούς που συνδέουν τα μέλη της ομάδας, ενώ παράλληλα τα μέλη της ομάδας έχουν συνείδηση του διαχωρισμού τους από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο.

³⁸ Okely J., 1983, *The Traveller- Gypsies*, Cambridge: University of Cambridge, σελ.77

³⁹ Βαξεβάνογλου Α., 2001, *Έλληνες Τσιγγάνοι, Περιθωριακοί και οικογενειάρχες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

⁴⁰ Καραθανάση Ε., 2000, *ό.π.*

καθώς ο τύπος κατοικίας συναρτάται άμεσα με την εργασία και τις συνθήκες μετακίνησης και εδραιοποίησης.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και μια πληθώρα ερευνών για την εκπαίδευση και την εκπαιδευτική πολιτική που είχε ως έναυσμα την ανάπτυξη προγραμμάτων από το ΥΠΕΠΘ και τη ΓΓΛΕ το 1984, αλλά και οι έρευνες και οι εκθέσεις που εκπονούνται στο πλαίσιο του Προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανόπαιδων στο Σχολείο». Ενδεικτικά αναφέρονται οι έρευνες των Βασιλειάδη Μ. και Παυλή- Κορρέ Μ. «Η εκπαίδευση των Τσιγγανόπαιδων»⁴¹, των Χ. Κάτσικα και Ε. Πολίτου «Εκτός τάξης το διαφορετικό;»⁴² και του Μ. Δαφέρμου «Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη»⁴³ και των Σ. Μουτακίδου και Ε. Τρέσσου «Να σου πω εγώ πως θα μάθουν γράμματα»⁴⁴. Στις έρευνες αυτές διερευνώνται κυρίως τα ζητήματα των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, το πρόβλημα του αναλφαβητισμού, τα υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής καθώς επίσης και ζητήματα εκπαιδευτικής ένταξης και διαπολιτισμικής παιδαγωγικής.

Στην βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια δεν απουσιάζουν και οι έρευνες σχετικά με την ιστορία των Τσιγγάνων και τη θέση τους στην κοινωνία στο παρελθόν⁴⁵. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αρχαιακή έρευνα της Ι. Αθανασοπούλου⁴⁶ για την κοινωνική διαστρωμάτωση και τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων στην Κέρκυρα από τον 14^ο έως τον 19^ο αιώνα, αλλά και η προσπάθεια διερεύνησης της θέσης των Ελλήνων Τσιγγάνων στα γεγονότα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου από την Ε. Πολίτου⁴⁷.

Οι έρευνες παρουσιάζουν αποκλίσεις στον τρόπο προσέγγισης αλλά και των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιούν για την ερμηνεία του

⁴¹ Βασιλειάδη Μ. και Παυλή- Κορρέ Μ., 1996, *Η εκπαίδευση των Τσιγγανόπαιδων*, Αθήνα: ΓΓΛΕ

⁴² Κάτσικας Χ. και Πολίτου Ε., 2005, *Εκτός τάξης το διαφορετικό; Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg

⁴³ Μ. Δαφέρμος, 2006, ό.π.

⁴⁴ Μουτακίδου Σ. και Τρέσσου Ε., 2007, *Να σου πω εγώ πως θα μάθουν γράμματα, Τσιγγάνες μιλούν για την εκπαίδευση των παιδιών τους*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο

⁴⁵ Για την διαφορετική θεώρηση των τσιγγάνικων ομάδων εστιάζει κυρίως σε ιστορικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες, αμφισβητώντας τόσο την κοινή προέλευση και γλώσσα όσο και την ιδέα ενός παγκόσμιου «τσιγγάνικου έθνους» βλέπε Okely J., 1983, *The Traveller- Gypsies*, Cambridge: University of Cambridge, Willems W., 1997, *In search of the true Gypsies, From Enlightenment to Final Solution*, London :Frank Cass, Lucassen L., Willems W., Cotar A., 1998, *Gypsies and Other Itinerant Groups. A socio-historical approach*, London: McMillan Press.

⁴⁶ Αθανασοπούλου Ι., 2005, *Ο Τσιγγάνικος Πληθυσμός της Κέρκυρας, 14^{ος} -21^{ος}*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας

⁴⁷ Πολίτου Ε., 2008, «Οι Έλληνες Ρομά στη δεκαετία του 1940 μέσα από προφορικές και γραπτές μαρτυρίες», στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική

κοινωνικού φαινομένου το οποίο επιχειρούν να εξετάσουν. Στο συλλογικό τόμο «Οι Ρομά στην Ελλάδα» της Ελληνικής Εθνολογικής εταιρείας εξετάζονται η ταυτότητα, η εργασία, η γενεαλογία, η παράδοση από διαφορετικές επιστήμες όπως η λαογραφία, η εθνολογία, η κοινωνική ανθρωπολογία και η φυσική αλλά και η κοινωνιολογία.

Η προβληματική που αναπτύσσεται με τα ζητήματα που αφορούν την ομάδα των Τσιγγάνων συνδέεται με αναφορές σε έννοιες όπως η διαφορά (συνήθως πολιτισμικού χαρακτήρα), η ετερότητα, η συλλογική ταυτότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η επικέντρωση μόνο σε αυτές τις έννοιες τείνει να αντιλαμβάνεται την ομάδα των Τσιγγάνων ως μια ειδική ομάδα πληθυσμού, η οποία ενίοτε χαρακτηρίζεται και ως εθνοτική⁴⁸ ή ως μειονότητα, στατική και ανεπηρέαστη από τις ιστορικές διαδικασίες και υποδηλώνει τον διαχωρισμό και την αντίθεση της ομάδας με την κυρίαρχη κοινωνία ενώ ταυτόχρονα παραβλέπει άλλες κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους που ευθύνονται για την περιθωριοποίηση της ομάδας.

⁴⁸ Σύμφωνα με τον Barth «Οι εθνοτικές ομάδες είναι διακριτές, προσδιορίζουν αυτή τους τη διακριτικότητα μέσα σε ένα δυναμικό πεδίο αλληλόδρασης και επικοινωνίας με άλλες ομάδες, μοιράζονται βασικές πολιτισμικές αξίες, είναι βιολογικά αυτοσυνεχιζόμενες και παρέχουν την ιδιότητα του μέλους που αναγνωρίζει εαυτό και αναγνωρίζεται από τους άλλους ως ανήκων σε μια κατηγορία διαχωρίσιμη από άλλες κατηγορίες της ίδιας τάξης». Barth F., 1969, *Ethnic Groups and Boundaries*, London, Allen και Unwin, σελ.11

Κεφάλαιο 2

Κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια και διαστάσεις

2.1 Η προέλευση του όρου και η πολιτικό-κοινωνική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίζεται⁴⁹ για πρώτη φορά σε επιστημονικό κείμενο τη δεκαετία του 1960 στο έργο *Les dividendes du progrès* του Pierre Masse, γενικού γραμματέα του Υπουργείου σχεδιασμού της Γαλλία και έπειτα το 1965 στο έργο του Γάλλου επίσης J. Klanfer *L'exclusion sociale*. Επόμενη χρονολογικά αναφορά σε «αποκλεισμένους» γίνεται το 1974 από τον Rene Lenoir στο κείμενο *Les exclus, Un français sur Dix* στον οποίον αποδίδεται και η πατρότητα του όρου. Η εποχή που πρωτοεμφανίζεται ο όρος «αποκλεισμός» χαρακτηρίζεται μεν από οικονομική ανάπτυξη και ευημερία όμως ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες παραμένουν στο οικονομικό περιθώριο. Η χρήση του όρου είναι περιορισμένη λόγω της περιορισμένης έκτασης των φαινομένων ενώ παράλληλα αποδίδει την ευθύνη για την περιθωριοποίηση στο άτομο και στην αδυναμία προσαρμογής του στα δεδομένα της εποχής.

Ο «αποκλεισμός» συνδέεται άμεσα με την έννοια της «φτώχειας» η οποία εκλαμβάνεται ως κατάσταση στην οποία οι οικονομικοί πόροι και οι συνθήκες διαβίωσης των ατόμων και των νοικοκυριών δεν ανταποκρίνονται σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο βάσει των μετρήσεων και του υπολογισμού της φτώχειας (σχετικής ή απόλυτης). Το πρώτο κοινοτικό πρόγραμμα καταπολέμησης της φτώχειας, *Φτώχεια 1*, (1975-1980) της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει τους φτωχούς με κριτήριο τον περιορισμό πόρων βάσει των οποίων κρίνεται ο αποκλεισμός τους από τον ελάχιστο παραδεκτό τρόπο ζωής στις χώρες μέλη όπου ζουν (Συμβούλιο της Ε.Ε. 1975). Το 1984 το πρόγραμμα *Φτώχεια 2*, (1984-1988), ως πόροι δεν νοούνται μόνο οι υλικοί αλλά οι πολιτιστικοί και οι κοινωνικοί. Η μετάβαση από τον όρο «φτώχεια» στον όρο «κοινωνικό αποκλεισμό» παρατηρείται το 1988, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

⁴⁹ Για την προέλευση του όρου και την εμφάνισή του βλέπε: Παπαδοπούλου Δ., 2004, «Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία», στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ.369 και Vleminckx K., Berghman J., 2001, «Social exclusion and the welfare state: an overview of conceptual issues and policy implications» στο Mayes D., Berghman J., Salais R., *Social exclusion and European policy*, Northampton: Edward Elgar, σελ.28-32

δημοσιεύει ένα κείμενο το οποίο αναφέρεται στον *κοινωνικό αποκλεισμό, την περιθωριοποίηση και τις νέες μορφές φτώχειας*. Στο πρόγραμμα *Φτώχεια 3* (1989-1994) η έννοια της «φτώχειας» αντικαθιστά ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός»⁵⁰.

Η μετατόπιση από τον όρο της φτώχειας στον όρο του κοινωνικού αποκλεισμού καθιστά εμφανή την διάκριση των όρων και εκφράζει δύο διαφορετικές θεωρητικές παραδόσεις. Η φτώχεια συνεχίζει να συνδέεται έως σήμερα με οικονομικά φαινόμενα των οποίων οι επιπτώσεις γίνονται αντιληπτές σε κοινωνικό επίπεδο με συγκεκριμένα και μετρήσιμα χαρακτηριστικά. Η έμφαση στο εισόδημα και τους πόρους και η μέτρηση της φτώχειας με συγκεκριμένα μεθοδολογικά εργαλεία καταδεικνύει την διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας και τις οικονομικές ανισότητες σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους όμως αγνοεί τις διαδικασίες που την προκαλούν και τις επιπτώσεις στο κοινωνικό, πολιτικό, ψυχολογικό και πολιτισμικό επίπεδο.⁵¹ Ο αποκλεισμός αναφέρεται σε φαινόμενα με ποικίλες αιτίες οι οποίες δεν είναι αναγκαστικά οικονομικής φύσεως. Επιπλέον δεν αποτελεί μια κατάσταση αλλά μια διαδικασία, συσσώρευσης καταστάσεων με αποτέλεσμα την αδυναμία άσκησης δικαιωμάτων. Αυτή η ευρύτερη αντίληψη του κοινωνικού αποκλεισμού, το πολυδιάστατο του μειονεκτήματος και η πιο δυναμική ανάλυση διαδικασιών απαιτεί και διαφορετικά εργαλεία ερμηνείας των φαινομένων⁵². Η δυσκολία και η έλλειψη συγκεκριμένων μεθοδολογικών εργαλείων μέτρησης σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στην περίπτωση της μέτρησης της φτώχειας («όριο φτώχειας», διάκριση σε σχετική και απόλυτη) οφείλεται στις δυσκολίες σύστασης ενός «καταλόγου αποστέρησης» και των κριτηρίων του⁵³.

Η έννοια της «φτώχειας» προέρχεται την φιλελεύθερη φιλοσοφική παράδοση της Αγγλίας του 19^{ου} αιώνα σύμφωνα με την οποία η ευημερία της κοινωνίας εξαρτάται από τους πόρους και τις δυνατότητες που είναι στη διάθεση των ατόμων, τα οποία ανταγωνίζονται στην ελεύθερη αγορά ώστε να

⁵⁰ Φερόνας Α., 2006, «Κοινωνικός αποκλεισμός: Επιστημονικές και κοινωνικο- πολιτικές διαστάσεις ενός σύγχρονου φαινομένου», στο Κατσικίδης Σ. (επιμ.), *Κοινωνικά φαινόμενα: αναλυτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.114-115

⁵¹ Ρομπόλης Σ. και Δημουλάς Κ., 1998, «Οι εταιρικές σχέσεις στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού», στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.160

⁵² Παπαδοπούλου Δ., 2004 ,ό.π.,σελ.370

⁵³ Φερόνας Α.,2006, ό.π., σελ.113

πετύχουν έναν τρόπο ζωής πάνω από το κατώτερο επιτρεπτό όριο της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Σύμφωνα με την ηπειρωτική-ευρωπαϊκή παράδοση, και για ορισμένους την γαλλική φιλοσοφικο-θεωρητική παράδοση βασιζόμενη στο έργο των Durkheim και Weber, διάφορες κοινωνικές ομάδες οι οποίες συγκροτούν την κοινωνία συνδέονται μεταξύ τους με κάποιους δεσμούς, με δικαιώματα και υποχρεώσεις και κοινές αξίες σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ηθικής τάξης. Η διάρρηξη των κοινωνικών δεσμών και της ηθικής τάξης συνιστά διαδικασία «κοινωνικού αποκλεισμού» και συνεπάγεται την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή και κοινωνική ενσωμάτωση των φτωχών στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον G. Esping-Andersen⁵⁴ η θεώρηση της κοινωνίας και το ενδιαφέρον για τον «κοινωνικό αποκλεισμό» προσεγγίζονται από τη συντηρητική/κορπορατιστική σκοπιά. Ο λόγος περί δικαιωμάτων και υποχρεώσεων παραπέμπει στην «ιδιότητα του πολίτη» και στην σοσιαλδημοκρατική θεώρηση της κοινωνίας. Αναφορικά με τον «κοινωνικό αποκλεισμό» το επίκεντρο δεν αποτελεί μόνο η έλλειψη εισοδήματος αλλά οι συνθήκες ζωής και η πρόσβαση σε αγαθά (εκπαίδευση, υγεία, στέγαση κ.τ.λ.). Κεντρικές έννοιες στο πλαίσιο αυτής της παράδοσης αποτελούν οι έννοιες του κοινωνικού δεσμού, της κοινωνικής συνοχής, της ενσωμάτωσης και της συμμετοχής.

Η σταδιακή μετατόπιση από την έννοια της φτώχειας στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και ο συγκερασμός των δύο ορισμών, οι οποίοι εκφράζουν δύο διαφορετικές ιδεολογικές τοποθετήσεις, διαμορφώνουν ένα νέο ιδεολογικό κλίμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόρριψη του όρου φτώχεια από τους ίδιους τους «φτωχούς», ακόμα και όταν συμμετέχουν σε προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας, σε χώρες με διαφορές όπως η Ολλανδία και η Πορτογαλία. Ακόμη υποστηρίζεται ότι οι λόγοι για την μετατόπιση του όρου ήταν πολιτικοί εφόσον τα κράτη- μέλη ήταν επιφυλακτικά στην αποδοχή του όρου «φτώχεια» στην περίπτωση της δικής τους χώρας⁵⁵.

Η πολιτικός χαρακτήρας της έννοιας του «κοινωνικού αποκλεισμού» γίνεται φανερός από την μετατόπιση του όρου και τελικά με την αντικατάσταση της έννοιας της φτώχειας με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στα

⁵⁴ Esping Andersen G., 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton: University Press όπως παρατίθεται στο Φερόνας Α., 2006, ό.π., σελ.111-112

⁵⁵ Τσαούσης Δ., 1998, «Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Κασσιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.91

κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁶. Η χρήση και η προέλευση του όρου λοιπόν είναι πολιτικής σημασίας εφόσον ο όρος αναφέρεται σε καταστάσεις και συγκυρίες, και αποτελεί «προϊόν μιας ανάγκης πολιτικής διαχείρισης των διαρθρωτικών αλλαγών της οικονομικής και κοινωνικής τάξης, των αλληπάλληλων και βαρέων κρίσεων που δοκιμάζουν οι σύγχρονες κοινωνίες του δυτικού κόσμου»⁵⁷. Μια σειρά οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών μεταβολών που επιδεινώνουν την ένταση του φαινομένου της φτώχειας, και δημιουργούν νέες μορφές φτώχειας και περιθωριοποίησης είναι οι εξής :

- «Η διαδικασία της οικονομικής και ιδιαίτερα της βιομηχανικής αναδιάρθρωσης
- Η μεγάλη έκταση της μετανάστευσης λόγω των γεωπολιτικών εξελίξεων στην Ανατολική Ευρώπη με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα ομαλής ενσωμάτωσης στις χώρες υποδοχής
- Οι μεταβολές στη συνοχή των άτυπων διαπροσωπικών δικτύων (οικογένεια, συγγενείς, φίλοι, γείτονες, κοινότητα) τα οποία δεν παίζουν τον ίδιο υποστηρικτικό ρόλο όπως παλαιότερα»⁵⁸.

Η νέα κατάσταση που εμφανίζεται ονομάζεται «νέα φτώχεια» και οι άνθρωποι που την βιώνουν «νεόπτωχοι» όπως αναφέρει ο Messu⁵⁹. Δηλαδή εκτός από όσους παραδοσιακά θεωρούνταν φτωχοί εμφανίζονται άτομα από νέες μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες «μη φτωχών» που απειλούνται από τη φτώχεια και την έλλειψη απασχόλησης, ζώντας σε συνθήκες αστάθειας με κίνδυνο να περιθωριοποιηθούν. Η οικονομική διάσταση σχετικά με το εισόδημα και την κατανάλωση δεν αποτελεί και την αποκλειστική αιτία της «νέας φτώχειας» καθώς δημιουργούνται σύνθετες καταστάσεις αποστέρησης (αποστέρηση κατοικίας, εκπαίδευσης, υγείας κτλ). Η φτώχεια προσλαμβάνει τη μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού⁶⁰, μια έννοια ευρύτερη λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα των αποστερήσεων. Έτσι κατά κάποιο τρόπο ο

⁵⁶ Τσαούσης Δ., 1998, ό.π., σελ.90

⁵⁷ Παπαδοπούλου Δ., Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ., Τσιώλης Γ., 2002, *Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό*, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ.27

⁵⁸ Καβουνίδη Τ., 1996, “Κοινωνικός αποκλεισμός :Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής”, ΕΚΚΕ, *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τ.Α΄, Αθήνα, σελ. 51

⁵⁹ Messu M., 1996, “Φτώχεια και Αποκλεισμός στη Γαλλία” στο Merrien F.X., *Αντιμέτωποι με τη Φτώχεια*, Αθήνα: Κατάρτι, σελ. 171-211

⁶⁰ Μουσούρου Λ., 1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.69-70

κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί ως η σύγχρονη εκδοχή της φτώχειας.

2.2 Ο κοινωνικός αποκλεισμός στον τρέχοντα πολιτικό λόγο

Δεδομένων των ποικίλων σημασιών του κοινωνικού αποκλεισμού στον πολιτικό διάλογο η Levitas⁶¹ αναπτύσσει ένα μοντέλο που προσδιορίζει τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις.

1) Η πρώτη συνιστά έναν *αναδιανεμητικό λόγο* από την κριτική κοινωνική πολιτική και αντιμετωπίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως συνέπεια της φτώχειας. Η φτώχεια δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή με όρους επιβίωσης αλλά με βάση τις δυνατότητες των ατόμων να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή. Τα άτομα ή οι ομάδες σύμφωνα με τον Townsend⁶² βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας όταν οι πόροι τους υπολείπονται υπέρμετρα από τους πόρους που διαθέτει ο μέσος πολίτης, έτσι ώστε να αποκλείονται από τον καθιερωμένο τρόπο ζωής, τα συνήθη έθιμα και τις δραστηριότητες. Παρά το γεγονός ότι οι πόροι δεν αναφέρονται αποκλειστικά σε χρηματικά εισοδήματα, αλλά και στην πρόσβαση σε συλλογικά παρεχόμενες υπηρεσίες, και ότι η αύξηση των επιδομάτων ως μέτρο που θα συμβάλει στην μείωση της φτώχειας και στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η φτώχεια παραμένει ως το βασικό κριτήριο αυτής της προσέγγισης.

2) Η ένταξη των ατόμων στο εργατικό δυναμικό αποτελεί την κυρίαρχο λόγο του δεύτερου μοντέλου αποκλεισμού το οποίο βασίζεται στην *κοινωνική ενσωμάτωση* σύμφωνα με το οποίο η αμειβόμενη εργασία αποτελεί το μοναδικό μέσο ενσωμάτωσης των ατόμων στην κοινωνία. Αποκλεισμένοι θεωρούνται οι μη έχοντες εργασία και ο κύριος δείκτης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η ανεργία. Όμως η αμειβόμενη εργασία μπορεί να αποτύχει να αντιμετωπίσει ή να εμποδίσει τον αποκλεισμό όταν για παράδειγμα η αμοιβή είναι πολύ χαμηλή ή να περιορίσει τις άλλες μορφές συμμετοχής με ένα εκτεταμένο και ακανόνιστο ωράριο εργασίας.

⁶¹ Levitas R., 2004, “Τι είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός;”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 225-265

⁶² Townsend P., 1979, *Poverty in the United Kingdom*, Harmondsworth: Penguin, σελ. 32 αναφέρεται στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 225-265

3) Η τρίτη προσέγγιση αφορά έναν ηθικό λόγο γύρω από την *underclass*, με κυρίαρχες τις ηθικές και πολιτισμικές αιτίες της φτώχειας δίνοντας έμφαση στον ηθικό κίνδυνο της «εξάρτησης» από τις κοινωνικές παροχές. Τα άτομα στα οποία απευθύνεται η προσέγγιση είναι πιθανοί φορείς παραβατικών συμπεριφορών. Στον συγκεκριμένο λόγο τονίζεται η κοινωνική ευταξία δίνοντας έμφαση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (άνεργοι άνδρες, μόνοι γονείς, για παράδειγμα) που απειλούνται από τον κοινωνικό αποκλεισμό και προτείνεται μια φιλανθρωπικού τύπου αντιμετώπιση η οποία μέσω της διαπαιδαγώγησης θα αποτρέψει τις «ομάδες κινδύνου» από την ηθική παρακμή και την παραβατικότητα.

Οι αντικρουόμενες προσεγγίσεις δεν ενέχουν μόνο διαφορετικές αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και διαφορές αναφορικά με τους σχετικούς βασικούς δείκτες(οικονομικοί πόροι, εργασία, ηθική) αλλά εκφράζουν και διαφορετικές μορφές ενσωμάτωσης μέσω διαφορετικών μορφών κοινωνικής πολιτικής.

Κατά την Silver⁶³ η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στον θεωρητικό αλλά και στον πολιτικό λόγο στις έννοιες συνδέεται άμεσα με τις έννοιες της αλληλεγγύης, της ειδίκευσης και του μονοπωλίου με διαφορετικά χαρακτηριστικά και αιτίες .

Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, την αλληλεγγύη, οι ρίζες της οποίας εντοπίζονται στον γαλλικό ρεπουμπλικανισμό, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί συνέπεια της κατάρρευσης των πολιτιστικών και των ηθικών δεσμών της κοινωνίας. Η κοινωνία είναι διαχωρισμένη στους «έξω» (φτωχοί, άνεργοι, μειονότητες) και στους «μέσα» και οφείλει να προστατέψει και να παρέχει δικαιώματα⁶⁴ ώστε να ενδυναμωθεί η αλληλεγγύη. Σύμφωνα με την δεύτερη προσέγγιση η ειδίκευση, ως κύριο συστατικό της φιλελεύθερης αγγλοαμερικανικής θεώρησης, εμφανίζεται ως η κύρια αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού εφόσον τα άτομα δεν ασκούν δικαιώματά και δεν συμμετέχουν σε ορισμένες κοινωνικές εκφάνσεις. Κεντρική έννοια στην τρίτη προσέγγιση αποτελεί το μονοπώλιο. Ο κοινωνικός αποκλεισμός οφείλεται στην μονοπωλιακή χρήση πηγών υλικών, πολιτιστικών και κοινωνικών αγαθών από

⁶³ Silver H.,1994, Social exclusion and social solidarity: Three paradigms, *International Labour Review*, V.133, no. 5-6, σ.531-578

την κυρίαρχη ομάδα με αποτέλεσμα τον περιορισμό πρόσβασης άλλων ομάδων σε αυτές.

2.3 Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού

Η διεύρυνση της έννοιας της φτώχειας και της αποστέρησης⁶⁵ με την πρόσληψη κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών διαστάσεων, ανάλογα με την προσέγγιση που υιοθετείται, και η συχνή χρήση του όρου κοινωνικός αποκλεισμός δικαιολογεί την άποψη πολλών⁶⁶ πως παλαιά και νέα προβλήματα ή διαφορετικά ως προς τη φύση τους χαρακτηρίζονται με νέους όρους ή απλώς παρατίθενται κάτω από έναν ενιαίο όρο. Για παράδειγμα η μακροχρόνια ανεργία μετονομάζεται σε αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και ο ρατσισμός και οι διακρίσεις ταυτίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η άποψη ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δίνει μια πιο περιεκτική και ολιστική εικόνα της αποστέρησης συνίσταται σε δύο κύρια χαρακτηριστικά του. Πρώτον στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αποστέρησης επικεντρώνοντας στην διερεύνηση των παραγόντων που συσσωρεύονται με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση από την οικονομική και κοινωνική ζωή και δεύτερον στην δυναμική ανάλυση των διαδικασιών που οδηγούν στην αποστέρηση. Για την διερεύνηση αυτών των χαρακτηριστικών κυριότερη μονάδα ανάλυσης θεωρείται η τοπική κοινωνία.

α) Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού γίνεται φανερός στο πλαίσιο των προσπαθειών αποσαφήνισης του όρου και διάκρισης του από παρεμφερείς όρους, όπως η φτώχεια ή η περιθωριοποίηση.

⁶⁵ Για τη σχέση της φτώχειας με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την διεύρυνση της έννοιας του αποκλεισμού βλέπε: Sen A., 2000, *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank

⁶⁶ Τσιάκαλος Γ., 1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός: ορισμοί, πλαίσιο και σημασία”, στο Κασσιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.47

Σύμφωνα με τον Rodgers⁶⁷ φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού παρατηρούνται όταν άτομα ή ομάδες στερούνται:

«Αγαθά και υπηρεσίες

Την αγορά εργασίας

Την γη

Την ασφάλεια

Τα ανθρώπινα δικαιώματα

Τη μακρο- οικονομική στρατηγική ανάπτυξης»

Ορισμένοι ερευνητές⁶⁸, ορίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως αποτέλεσμα της ελλιπούς εφαρμογής σε ένα ή περισσότερα από τα εξής συστήματα :

- «το δημοκρατικό και νομικό σύστημα που συμβάλλει στην πολιτική ενσωμάτωση
- την αγορά εργασίας που συμβάλλει στην οικονομική ενσωμάτωση
- το σύστημα πρόνοιας που συμβάλλει στην κοινωνική ενσωμάτωση
- την οικογένεια και την κοινότητα που συμβάλλει στην διαπροσωπική ενσωμάτωση»

Κατά τους Burchadt, Le Grande και Piauchaud⁶⁹ το άτομο αποκλείεται από την κοινωνία όταν δεν συμμετέχει για λόγους που δεν είναι υπό τον έλεγχό του ενώ θα επιθυμούσε να συμμετέχει. Τα πεδία από τα οποία αποκλείεται είναι :

Η κατανάλωση ως ικανότητα αγοράς αναγκαίων αγαθών και υπηρεσιών (σε αυτά συμπεριλαμβάνονται το εισόδημα και η υγεία) ,

Η παραγωγή ως συμμετοχή στις κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες,

Η πολιτική ως ανάμειξη στα τοπικά ή εθνικά κέντρα αποφάσεων και

Η κοινωνική αλληλεπίδραση σχέση του ατόμου με την οικογένεια, τους φίλους, την κοινότητα κ.α.

⁶⁷ Rodgers G., 1995, What is special about social exclusion approach? Στο Rodgers G., Gore C., Figueiredo J., *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Geneva: International Labour Organization, σελ. 43-55

⁶⁸ Φερόνας, 2006, ό.π., σελ.121-122, Commings P., 1993, *Combating Exclusion in Ireland 1990-1994, A Midway Report*, Brussels: European Commission και Atkinson R., Davouri S.,2000, The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities, *Journal of Common Market Studies*, V.38, no. 3, σελ. 427-448

⁶⁹ Burchadt T, Le Grande J., Piachaud D., 2002, “Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure”, στο Hills J., Le Grande J., Piachaud D., *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 30-31

Ο Barry⁷⁰ προσθέτει την παράμετρο της κοινωνικής απομόνωσης και θεωρεί πως ο κοινωνικός αποκλεισμός πρέπει να διαχωρίζεται από την κοινωνική απομόνωση καθώς το άτομο που είναι αποκλεισμένο δεν φέρει ευθύνη για τον αποκλεισμό του.

Με παρόμοιο τρόπο προσεγγίζουν και ορίζουν οι ερευνητές του προγράμματος *Φτώχεια 3* τον κοινωνικό αποκλεισμό⁷¹. Αναφέρονται στον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, τον πολιτικό αποκλεισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό αλλά και οι πιο σύγχρονες απόψεις που αντιλαμβάνονται τον αποκλεισμό ως διαδικασία μερικού ή ολικού αποκλεισμού από οποιαδήποτε κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά συστήματα που εμπλέκονται με την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία.

Σε μια άλλη προσπάθεια οριοθέτησης των διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού προστίθεται και άλλες κοινωνικές παράμετροι όπως ο πολιτισμός και ο ελεύθερος χρόνος⁷². Έτσι ο κοινωνικός αποκλεισμός στο οικονομικό επίπεδο εκφράζεται ως αποκλεισμός από την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, την στέγαση με αποτέλεσμα από την σύνθεση αυτών των τριών όψεων μια γενική κατάσταση αποκλεισμού και παρεμπόδιση στην πρόσβαση στο δημόσιο και κοινωνικό πλούτο. Στο νομικό επίπεδο ως αποστέρηση της νομικής προστασίας και αδυναμία ενεργοποίησης των δικαιωμάτων και στο κοινωνικό επίπεδο με την περιθωριοποίηση. Ο πολιτισμός και ο ελεύθερος χρόνος, ως πολιτικές έννοιες, και σε συνάρτηση με την κοινωνική πολιτική μπορεί να συμβάλλουν στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση .

Στα κείμενα της Ε.Ε. αναφέρονται οι διαστάσεις και οι μηχανισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού όπως οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική και γεωγραφική και οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαστάσεις, δηλαδή η ανεργία, η υποαπασχόληση, η έλλειψη στέγης, η φτώχεια, το φύλο, η υπηκοότητα, η εκπαίδευση, η θρησκεία, η εθνότητα, ο τρόπος ζωής, η μετανάστευση κ.τ.λ.. Ο ορισμός που δίνεται συνδέεται με τα δικαιώματα και θεμελιώνεται με τον ορισμό που δίνεται από το Παρατηρητήριο της Ευρωπαϊκής

⁷⁰ Barry B., 1998, *Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income*, London: London School of Economics and Political Sciences, Centre for Analysis of Social Exclusion, σελ. 4

⁷¹ Φερόνας, 2006, ό.π., σελ.121-122

⁷² Τσιάκαλος,1998, ό.π., σελ. 91-96 και 99-116

Επιτροπής ο οποίος αναφέρεται στα «κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών»⁷³. Ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να αναλυθεί με όρους της άρνησης ή της μη πραγματοποίησης κοινωνικών δικαιωμάτων⁷⁴. Τα κοινωνικά δικαιώματα και η σύνδεση τους με την έννοια του πολίτη, η οποία παραπέμπει σύμφωνα με την ανάλυση του Marshall⁷⁵ στην «ιδιότητα του πολίτη» (δηλαδή με την άποψη ότι τα κοινωνικά δικαιώματα εμφανίζονται χρονικά ως τομέας διεκδίκησης μετά τη γενική κατάκτηση των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων), μπορεί να σημαίνει ότι κοινωνικά αποκλεισμένοι θεωρούνται μόνο οι πολίτες. Επομένως όσοι δεν είναι πολίτες, δηλαδή οι μετανάστες, πρόσφυγες και όσοι δεν έχουν αποκτήσει προηγουμένως πολιτικά δικαιώματα, δεν συμπεριλαμβάνονται στον «κατάλογο» των αποκλεισμένων. Στην περιγραφή του κοινωνικού αποκλεισμού από την έκθεση του Παρατηρητηρίου ο αποκλεισμός υποδηλώνει την έλλειψη πρόσβασης, ηθελημένα ή μη, την αδυναμία υλοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων, λόγω ανικανότητας ή λανθασμένης επιλογής, σε ορισμένους τομείς ως αποτέλεσμα προηγούμενων αποκλεισμών και επομένως θεωρείται ως παρεμπόδιση στην πρόσβαση.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως παρεμπόδιση από την πρόσβαση αποκτά ένα διαφορετικό ορισμό και εκλαμβάνεται ως παρεμπόδιση απορρόφησης των κοινωνικών και δημόσιων αγαθών⁷⁶. Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό κάποια αγαθά όπως η εκπαίδευση, το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης και άλλα πρέπει να είναι δημόσια, δηλαδή να παρέχονται σε όλους τους ανθρώπους και η παραγωγή και προσφορά τους να χρηματοδοτείται από την οργανωμένη κοινωνία, κυρίως με τους φόρους του κράτους. Όσο λιγότερο δημόσιο και κοινωνικό πλούτο απορροφά κανείς τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να μεταβεί σε συνθήκες φτώχειας. Ο βαθμός απορρόφησης δημόσιου πλούτου δεν είναι τυχαίος καθώς ορισμένες ομάδες (μετανάστες και πρόσφυγες σε ορισμένους τομείς) αποκλείονται δια νόμου, ορισμένες αποκλείονται εμμέσως, για παράδειγμα μειονότητες που υποχρεούνται να φοιτήσουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δεν λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαιτερότητές τους και άλλες που οι δυνατότητες τους περιορίζονται εξαιτίας αποτρεπτικών παραγόντων όπως η

⁷³ Τσιάκαλος, 1998, ό.π., σελ.55

⁷⁴ Room G., 1995, "Poverty and Social Exclusion: The European Agenda for Policy and Research", στο Room G., *Beyond the Threshold The measurement and analysis of social exclusion*, Bristol: Polity Press, σελ.7

⁷⁵ Marshall T., Bottomore T., 1992, *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, Αθήνα: Gutenberg

⁷⁶ Τσιάκαλος, 1998, ό.π., σελ. 59-62

πρόσβαση των ΑΜΕΑ στο δημόσιο και στον κοινωνικό πλούτο η οποία εξασφαλίζεται μόνο όταν πληρούνται οι απαραίτητες προϋποθέσεις.

β) Δυναμική διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού

Η δυναμική διαδικασία, ως χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού, στρέφει το ενδιαφέρον στους μηχανισμούς και τις διαδικασίες που δημιουργούν και συντηρούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τους παράγοντες που τον διευκολύνουν ή λειτουργούν αποτρεπτικά για τη συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η έννοια της διαδικασίας επομένως αντιλαμβάνεται τον αποκλεισμό ως σχετικό γεγονός και όχι ως απόλυτο, και σύμφωνα με τους θεωρητικούς της γαλλικής σχολής ως γεγονός με διαβαθμίσεις⁷⁷.

Σύμφωνα με τον Mazel⁷⁸ τα στάδια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πέντε :

- Το στάδιο του κινδύνου, στο οποίο βρίσκονται άτομα με κοινωνικές μειονεξίες οι οποίες τα καθιστούν ευάλωτα όπως η σχολική αποτυχία, ο αναλφαβητισμός, οι κακές συνθήκες στέγασης κ.τ.λ.
- Το στάδιο της απειλής το οποίο μπορεί να αποσταθεροποιήσει το άτομο και να το οδηγήσει στον αποκλεισμό εξαιτίας μιας πληθώρας καταστάσεων. Για παράδειγμα ένα ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό που χάνει την απασχόληση λόγω των οικονομικών αλλαγών.
- Το στάδιο της αποσταθεροποίησης, δηλαδή το αποτέλεσμα των τρόπων που τα άτομα διαχειρίζονται το στάδιο της απειλής. Οι τρόποι που διαχειρίζονται το προηγούμενο στάδιο συνδέονται άμεσα με τους οικογενειακούς, κοινοτικούς και κοινωνικούς δεσμούς καθώς οι δεσμοί αυτοί μπορεί να αποτρέψουν ή να καθυστερήσουν την αποσταθεροποίηση αλλιώς η αποσταθεροποίηση θα οδηγήσει σε αποκλεισμό.
- Το στάδιο της έκπτωσης εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της ρήξης των κοινωνικών δεσμών λόγω της συσσώρευσης αρνητικών παραγόντων και της αδυναμίας αποκατάστασης των κοινωνικών δεσμών. Η διαιώνιση της έκπτωσης μπορεί να οδηγήσει στον αποκλεισμό.

⁷⁷ Φερώνας, 2006, ό.π.σελ.126

⁷⁸ Mazel O., 1996, *L' exclusion. Le social a la derive*, Marabout: Le Monde όπως παρατίθεται στο Μουσούρου Λ., 1998, Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 70-72

- Το στάδιο του πραγματικού αποκλεισμού λόγω της πλήρους ρήξης των κοινωνικών δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, την οικογένεια, την κατοικία κ.τ.λ. Τα άτομα στο στάδιο αυτό χάνουν το ενδιαφέρον για την κοινωνία που τα περιβάλλει και εμφανίζονται απαθή και αδιάφορα απέναντι σε οποιαδήποτε προσπάθεια επανένταξής τους.

Ο Paugam⁷⁹ αντιλαμβάνεται τον κοινωνικό αποκλεισμό σαν μία διαδικασία που βιώνεται από τα άτομα ως «κοινωνική έκπτωση» με τέσσερα στάδια:

- Το στάδιο της αστάθειας που ορίζεται ως μια κατάσταση αβεβαιότητας αναφορικά με την απασχόληση και τις κοινωνικές επαφές λόγω των ασταθών σχέσεων στον τομέα της εργασίας.
- Το στάδιο της εξάρτησης από την κοινωνική πρόνοια. Το άτομο βρίσκεται εκτός της αγοράς εργασίας, χαρακτηρίζεται από «φτώχεια» σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και εξαρτάται από τις κοινωνικές παροχές. Επιπλέον οι κοινωνικές τους επαφές περιορίζονται στο στενό οικογενειακό και γειτονικό τους περιβάλλον.
- Το στάδιο της πλήρους ρήξης των κοινωνικών δεσμών. Μια σειρά αρνητικών παραγόντων και μειονεξιών όπως η ανεργία, η έλλειψη στέγης, η έλλειψη πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, η ελλιπής επικοινωνία με συγγενείς φίλους, γείτονες κ.τ.λ., συσσωρεύεται, στιγματίζει τα άτομα ως κοινωνικά ακατάλληλα και πλήττει τις ατομικές τους ταυτότητες. Η έλλειψη των κοινωνικών δεσμών κάνει αδύνατη την επανένταξή τους στην κοινωνία με αποτέλεσμα να ζουν στις παρυφές της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Castel⁸⁰ ο αποκλεισμός τον οποίο αποδίδει με τον όρο *αποσύνδεση* είναι το αποτέλεσμα διολισθήσεων τριών διαδοχικών σταδίων-ζωνών. Μια ζώνη ένταξης- ενσωμάτωσης, μια ζώνη ευπάθειας, προσωρινότητας και αβεβαιότητας και μια ζώνη περιθωριοποίησης, αποσύνδεσης⁸¹. Στην πρώτη ζώνη η εργασία και κοινωνικές σχέσεις είναι σταθερές. Τη δεύτερη ζώνη χαρακτηρίζει η ασταθής ή εποχιακή απασχόληση και οι εύθραυστες κοινωνικές σχέσεις. Και την ζώνη της αποσύνδεσης

⁷⁹ Paugam S., 1995, "The spiral of precariousness: a multidimensional approach to the process of social disqualification in France", στο Room G., *Beyond the Threshold. The measurement and analysis of social exclusion*, Bristol: The Polity Press, σελ. 49-79

⁸⁰ Φερόνας, 2006, ό.π., σελ.127

⁸¹ Κουταντζόγλου Ι., 2006, *Κοινωνικός αποκλεισμός: εντός, εκτός και υπό*, Αθήνα: Σαββάλας σελ. 76

χαρακτηρίζει η απώλεια της εργασίας και η κοινωνική απομόνωση. Η αποσύνδεση, ως έκπτωση από την ζώνη της ευπάθειας και ως αποτέλεσμα της φτώχειας και της απώλειας των κοινωνικών σχέσεων, για τους κοινωνικά αποκλεισμένους είναι ένα ιδιαίτερο είδος απόσπασης από τον κοινωνικό ιστό.

Το ενδιαφέρον για την ανάλυση των διαδικασιών του κοινωνικού αποκλεισμού και τις σχεσιακές δυνάμεις της κοινωνίας δεν αναιρεί το γεγονός ότι η συσσώρευση αρνητικών παραγόντων και μειονεξιών συνιστά μια κατάσταση που είναι αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας. Η κατάσταση αυτή⁸² διαχωρίζει την κοινωνία σε «ενσωματωμένους» και «αποκλεισμένους» και ομογενοποιεί τις κοινωνικές ομάδες αποκρύπτοντας τις βαθύτερες κοινωνικές αιτίες νομιμοποιώντας κατά κάποιο τρόπο την ολοφάνερη κοινωνική στέρηση από τη μια και την άκριτη αποδοχή του καπιταλισμού από την άλλη.

Σύμφωνα με τη Levitas⁸³ η κυρίαρχη συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό δίνει έμφαση στην διάρρηξη των κοινωνικών δεσμών, ως ένα από τα κυριότερα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού, και στην έννοια της κοινωνικής συνοχής. Αντιμετωπίζει τις κοινωνικές διακρίσεις στον καπιταλισμό ως αποτέλεσμα της διάσπασης της κοινωνικής συνοχής (μη φυσιολογικής) η οποία πρέπει να υπάρχει και να διατηρείται από τον καταμερισμό εργασίας. Η αιτία του αποκλεισμού εντοπίζεται στις «σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες» με μια σειρά πολυδιάστατων διαδικασιών αποκλεισμού οι οποίες συνδέονται με την ανεργία, τα χαμηλά εισοδήματα, τις συνθήκες στέγασης, την εκπαίδευση, την υγεία, τις διακρίσεις, την ιδιότητα του πολίτη και την ενσωμάτωση στην τοπική κοινωνία και όχι στη φύση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

γ) Η επικέντρωση στο τοπικό επίπεδο

Η τοπική κοινωνία αποτελεί τη κύρια μονάδα ανάλυσης αναφορικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό εφόσον το μειονέκτημα διαμορφώνεται και βιώνεται στο

⁸² Levitas R.,2004) “Τι είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός;”, στο Πετμεζίδου Μ.και Παπαθεοδώρου Χ.(επιμ.),*Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ.227

⁸³ Levitas R.,2004, “Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η νέα ντυκερμιανή ηγεμονία”, στο Πετμεζίδου Μ.και Παπαθεοδώρου Χ.(επιμ.),*Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ.202-224

εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών⁸⁴. Με την χωροταξική ανάλυση διερευνώνται παράμετροι του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως η χωροταξική απομόνωση διαφόρων ομάδων στις αστικές βιομηχανικές κοινωνίες, με σημαντικές συνέπειες στις συνθήκες ζωής των ομάδων αυτών. Διάφορες μορφές αποστέρησης δεν προκαλούνται μόνο από την έλλειψη των πόρων του ατόμου ή του νοικοκυριού αλλά και από τις ανεπαρκείς υπηρεσίες που προσφέρονται στο τοπικό επίπεδο ενισχύοντας και διαιωνίζοντας τον αποκλεισμό. Επιπλέον σημαντικά κρίνονται κάποια πολιτισμικά χαρακτηριστικά της τοπικής κοινωνίας (άτυπα δίκτυα φροντίδας, εθελοντικές οργανώσεις κ.τ.λ.) τα οποία μπορεί να λειτουργήσουν αποτρεπτικά στη δημιουργία καταστάσεων αποκλεισμού⁸⁵.

Εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας για την καταπολέμηση του φαινομένου καθώς δίνεται έμφαση στον σχεδιασμό των προγραμμάτων καταπολέμησης με βάση τα δεδομένα, τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας αλλά και σε άλλες μορφές σχεδιασμού προγραμμάτων για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

2.4 Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίζεται στην Ελλάδα⁸⁶ περίπου στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πράσινη και Λευκή Βίβλος) και με τα προγράμματα παρέμβασης (Φτώχεια 3, Horizon, Now, Παρατηρητήριο για τον Κοινωνικό Αποκλεισμό κ.λ.π.) στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής της για την αντιμετώπιση των παραδοσιακών και σύγχρονων κοινωνικών φαινομένων. Πιο συγκεκριμένα, την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, προβλήματα όπως αυτά της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, η ένταξη στην περίοδο της βιομηχανοποίησης και η μείωση των ρυθμών ανάπτυξης σε συνδυασμό με την κρίση του κράτους πρόνοιας, των ασφαλιστικών συστημάτων και γενικότερα των κοινωνικών υπηρεσιών δημιούργησαν ένα κλίμα αλλαγών και μεταρρυθμίσεων με αποτέλεσμα την ομογενοποίηση των

⁸⁴ Ρομπόλης και Δημουλάς, 1998,σελ.160

⁸⁵ Φερόνας,2004,*Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα: Έννοιες, αντιλήψεις, πολιτικές*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 128-130

⁸⁶ Για την εμφάνιση της έννοιας στην Ελλάδα και τα προγράμματα παρέμβασης βλέπε Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.371 και Καβουνίδη Τ.,1996,ό.π., σελ. 66

ευρωπαϊκών πολιτικών και την ανάπτυξη των παγκόσμιων πολιτικών. Οι διαδικασίες που έχουν αναγνωριστεί ως σημαντικοί παράγοντες για την δημιουργία μορφών και συνδυασμών κοινωνικών αποκλεισμών εμφανίστηκαν και στην Ελλάδα .

Ο κοινωνικός αποκλεισμός εκφράζεται τόσο στο πολιτικό και τον καθημερινό λόγο, στα Μ.Μ.Ε, με τα φαινόμενα της φτώχειας, της ανεργίας και του ρατσισμού και την περιθωριοποίηση λόγω των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων κάποιων ομάδων⁸⁷. Οι ορισμοί που δίνονται έχουν σχέση με την περιγραφή ομάδων στις οποίες αναφέρονται, με την κατάσταση που βιώνουν, όπως για παράδειγμα σε συνθήκες ανέχειας και στο κοινωνικό περιθώριο, και όχι με τις αιτίες που προκαλούν την κατάσταση. Οι αιτίες σε αυτή την περίπτωση δεν είναι κοινές αλλά διαφοροποιούνται κατά πολύ και αποδίδονται σε ένα ευρύ φάσμα συγκυριών, από τις αλλαγές για παράδειγμα στην παγκόσμια οικονομία έως απλά γεγονότα στην προσωπική ζωή των ατόμων⁸⁸.

Το επιστημονικό ενδιαφέρον προέκυψε με τις εκθέσεις του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στις οποίες επιχειρείται ο προσδιορισμός της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού των διαστάσεων του στην απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγεία και την κατοικία. Εξετάζονται οι γενικές πολιτικές και οι πολιτικές για ειδικές πληθυσμιακές ομάδες αλλά και η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών υπηρεσιών και ο ρόλος της γεωγραφικής περιοχής⁸⁹. Ο μεγάλος αριθμός συμποσίων, συνεδρίων και επιστημονικών δραστηριοτήτων μετά την ολοκλήρωση των πρώτων προγραμμάτων παρέμβασης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού έχει ως στόχο την αποσαφήνιση το περιεχόμενο του όρου⁹⁰. Για την κατανόηση του φαινομένου δημιουργούνται λίστες ομάδων που «κινδυνεύουν» ή «απειλούνται» από τον κοινωνικό αποκλεισμό και περιλαμβάνουν «ευπαθείς κοινωνικές ομάδες» όπως ηλικιωμένους, ΑΜΕΑ, μονογονεϊκές οικογένειες, πολύτεκνες οικογένειες, μετανάστες, πρόσφυγες, παλιννοστούντες από την πρώην Σοβιετική Ένωση, φυλακισμένους-αποφυλακισμένους, άτομα με γλωσσικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές

⁸⁷ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.371-372

⁸⁸ Τσιάκαλος Γ., 1998, ό.π., σελ.49

⁸⁹ Κασιμάτη Κ.,1998, “Εισαγωγή”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.23-24

⁹⁰ Τσιάκαλος Γ., 1998, ό.π., σελ. 41

ιδιαιτερότητες (τσιγγάνοι, μετανάστες κ.τ.λ.). Έτσι κατασκευάζεται το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού με βάση την κατασκευή της *κοινωνικής ευπάθειας*⁹¹. Η ταύτιση των διαδικασιών του κοινωνικού αποκλεισμού με την ευπάθεια και η κατηγοριοποίηση των κοινωνικών ομάδων οδηγούν στον στιγματισμό τους και τελικά αναπαράγουν τον αποκλεισμό τους.

Η διαπίστωση των πολύπλοκων διαδικασιών σχετικά με την πρόσβαση των ατόμων στους διάφορους μηχανισμούς, ο τρόπος που διαμορφώνονται ανάλογα με τις συνθήκες καθώς και η ασάφεια στην προσπάθεια οριοθέτησης και εντοπισμού των ομάδων με αυξημένο κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού οφείλεται στην έλλειψη σημαντικού αριθμού σχετικών πρωτογενών ερευνών⁹².

Η ανάπτυξη όμως πρόσφατων ερευνών πεδίου⁹³ με σκοπό την κατανόηση του φαινομένου αναδεικνύει τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας και τις διαφορές από την υπόλοιπη Ευρώπη⁹⁴. Μία διαφορά συνίσταται στο ότι οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες δεν ταυτίζονται με τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες και διαφέρουν από τις ομάδες υψηλού βαθμού επικινδυνότητας της Ευρώπης και η δεύτερη το ότι στην Ελλάδα κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες θεωρούνται κυρίως οι ηλικιωμένοι και τα άτομα με αναπηρίες. Οι δύο αυτές κατηγορίες που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τον θεσμό της ελληνικής οικογένειας και της κοινότητας. Η οικογένεια κατείχε και συνεχίζει να κατέχει κυρίαρχο ρόλο στην προστασία ευπαθών ή αποκλεισμένων ομάδων δεδομένου ότι η κρατική παρέμβαση και πρόνοια δεν κατέχει, και δεν κατείχε, ουσιαστικό ρόλο στην κοινωνική προστασία όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Για την κατανόηση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα η Παπαδοπούλου συνδέει άμεσα τον κοινωνικό αποκλεισμό με τον κοινωνικό δεσμό. Ο κοινωνικός δεσμός είναι το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που χαρακτηρίζεται από μονιμότητα και σταθερότητα και συνδέει τα μέλη μιας οργανωμένης κοινωνίας. Διακρίνεται από απλές κοινωνικές σχέσεις ή πρόσκαιρες και από μόνιμες και σταθερές σχέσεις οι οποίες λειτουργούν ως

⁹¹ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.386

⁹² Φερόνας Α., 2004, ό.π., σελ.136 και Καβουνίδη Τ.,1996, ό.π., σελ.68

⁹³ Οι έρευνες που αναφέρονται είναι των Παπαδοπούλου Δ., Μπαμπανέλου Δ. και Τσιώλης Γ., 2001, *Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Ειδικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο Νομό Κυκλάδων*. Επιστημονική Έκθεση,, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων και Παπαδοπούλου Δ., Τσιώλης Γ., 2001, *Η ανασφάλεια των νέων στην ελληνική κοινωνία*, Επιστημονική Έκθεση, Αθήνα: ΙΝΕ- ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

⁹⁴ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ. 372-373

πλέγμα. Οι σχέσεις αυτές αλληλοσυνδέονται και παράγουν ένα τρίτο προϊόν που απέχει από το άθροισμα των επιμέρους κοινωνικών σχέσεων, σταθερών και πρόσκαιρων. Οι διαφορετικές μορφές κοινωνικού αποκλεισμού απειλούν τον κοινωνικό δεσμό, την κοινωνική συνοχή και διασπούν τον κοινωνικό ιστό και προκαλούνται από την διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού. Στην ελληνική περίπτωση όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα των ερευνών ο κοινωνικός αποκλεισμός προκαλείται κυρίως όταν υπάρχει διάρρηξη κοινωνικού δεσμού και πιο συγκεκριμένα διάρρηξη του οικογενειακού δεσμού και των άτυπων κοινωνικών δικτύων⁹⁵. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η Ελλάδα δεν είχε ανεπτυγμένη βιομηχανική ανάπτυξη και η ελληνική αγορά διατηρεί ως ένα βαθμό άτυπα κοινωνικά δίκτυα.

Η χαλάρωση του κοινωνικού δεσμού συνεπάγεται αλλαγές και μεταβολές στις διάφορες σφαίρες της συλλογικής ζωής, στο χώρο της εργασίας, της οικογένειας, της γειτονιάς, του σχολείου και του εκπαιδευτικού συστήματος κ.λ.π., στην κατασκευή των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων και στις διαδικασίες κοινωνικοποίησης τους. Οι κοινωνικοποιητικοί θεσμοί, καθοριστικοί για την ένταξη και την ενσωμάτωση, όπως η εκπαίδευση, ο στρατός, η εκκλησία και η οικογένεια έχουν υποστεί αλλαγές και καθίστανται εύθραυστες και αμφίβολες.⁹⁶ Η αλλαγή των θεσμών και οι νέες μορφές κοινωνικοποίησης αντανακλώνονται στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού και συντελούν στην έξαρση των κοινωνικών ανισοτήτων και της αδυναμίας συμμετοχής σε διάφορους τομείς της σύγχρονης καθημερινότητας με αποτέλεσμα, για κάποια άτομα ή για κάποιες κοινωνικές ομάδες, την απώλεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού δεν μπορεί να εξετάζεται αποκομμένο από τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε κοινωνίας στην οποία εμφανίζεται. Παρά την επιρροή των παγκόσμιων κοινωνικών αξιών στην κατασκευή του κοινωνικού αποκλεισμού οι μορφές έκφρασης του σε κάθε κοινωνία έχουν σχέση με τον τρόπο που γίνεται αντιληπτό, βιώνεται και εσωτερικεύεται από τα μέλη της κοινωνικής ομάδας, της κοινότητας ή της

⁹⁵ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.376-379

⁹⁶ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.388

εθνικής κοινωνίας⁹⁷. Ο εθνικός χαρακτήρας του φαινομένου γίνεται εμφανής με τις εσωτερικές δομές που εκφράζουν και εκφράζονται από την ιστορική κληρονομιά της κοινωνίας και προσδιορίζονται από ιδιαίτερα γεγονότα, σύμβολα και εθνικούς κώδικες συμπεριφοράς. Η έλλειψη συμμετοχής στο σύστημα των κοινωνικών αξιών και σχέσεων της εθνικής κοινωνίας παράγει διαδικασίες αποκλεισμού. Σύμφωνα με την Schnapper⁹⁸ «ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα ιστορικό προϊόν, άρρηκτα συνδεδεμένο με τα ιδιαίτερα στοιχεία της ιστορικής κληρονομιάς, της εθνικής συνείδησης και του 'εθνικού ασυνειδήτου'». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ιδιαιτερότητες στις διαδικασίες αποκλεισμού και ένταξης και οι στάσεις απέναντι στους μετανάστες και τους Τσιγγάνους. Οι κοινωνικές αυτές ομάδες θεωρούνται «ευπαθείς» λόγω των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους. Εκτός από τα υπόλοιπα προβλήματα ένταξής τους, οι αξίες που φέρνουν συγκρούονται με τις εθνικές αξίες ή τις «κυρίαρχες» πολιτισμικές αξίες και θεωρούνται απειλή για την κοινωνία. Έτσι παρά τους ισχυρούς κοινοτικούς δεσμούς που διατηρούν ως μέσο επιβίωσης σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον ο κίνδυνος του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει εξαιτίας της διαφοράς των πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

⁹⁷ Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που προσεγγίζεται, χρησιμοποιείται και μετρείται ο κοινωνικός αποκλεισμός από χώρα σε χώρα και οι διαφοροποιήσεις του σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Corden A., Duffy K., 1996, "Human dignity and social exclusion" στο Jordan B., *A theory of poverty and social exclusion*, Cambridge: Polity Press, σελ.97

⁹⁸ Παπαδοπούλου Δ., 2004, ό.π., σελ.387-389

Κεφάλαιο 3

Κοινωνική Πολιτική

Στην συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό γίνεται φανερό η έλλειψη συμφωνίας σε ένα συγκεκριμένο και κοινά αποδεκτό ορισμό. Ωστόσο διαπιστώνονται ορισμένα χαρακτηριστικά της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού όπως ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της έννοιας και η δυναμική των διαδικασιών και των μηχανισμών που οδηγούν στον αποκλεισμό. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται άμεσα με τις πολιτικές που εφαρμόζονται, εφόσον ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα των ανεπαρειών και των ελλείψεων των πολιτικών που εφαρμόζονται⁹⁹. Επιπλέον η ευρύτητα του ορισμού πιθανόν να δημιουργεί δυσκολίες στην αντιμετώπιση του φαινομένου¹⁰⁰. Οι πολιτικές που στοχεύουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αντικατοπτρίζουν τις όψεις του φαινομένου και τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις.

Το ενδιαφέρον για τις πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού εκδηλώνεται τόσο στο υπερεθνικό, όσο σε εθνικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο¹⁰¹. Οι διεθνείς οργανισμοί, η Ε.Ε., οι εθνικές κυβερνήσεις και οι τοπικοί παράγοντες διαδραματίζουν καθοριστικούς ρόλους στην άσκηση και της κοινωνικής πολιτικής. Η παγκόσμια ανάπτυξη, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν κεντρικά ζητήματα πολιτικής στο πλαίσιο των νέων διεθνών συνεργασιών και βασικοί στόχοι των προγραμμάτων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι ορισμένοι τομείς των εθνικών πολιτικών μετατοπίζονται σε διεθνείς οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, Παγκόσμια Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις κ.λ.π. και κάμποιοι άλλοι σε τοπικό επίπεδο με την μετάθεση νέων αρμοδιοτήτων σε τοπικούς

⁹⁹ Καβουνίδη Τ., 1996, “Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής”, στο Διαστάσεις της φτώχειας, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, τ. Α, σελ.54

¹⁰⁰ Μουσοπούλου Λ., 1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 68

¹⁰¹ Ιατρίδης Δ., 2006, “Παγκοσμιοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός: Οι προκλήσεις για την κοινωνική πολιτική”, στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α., *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 124-127

θεσμούς ώστε να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικότερα τα ζητήματα των τοπικών κοινωνιών. Ο ρόλος της εθνικής πολιτικής να μην περιορίζεται λόγω του υπερεθνικού παράγοντα, αλλά διευρύνεται σε ότι αφορά τον σχεδιασμό και συντονισμό αποτελεσματικών και ισορροπημένων τοπικών πολιτικών.

3.1 Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού

Η πολιτική της ΕΕ για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού προωθεί κοινοτικά προγράμματα, υιοθετώντας νέες αντιλήψεις και προσεγγίσεις για το φαινόμενο του αποκλεισμού και της φτώχειας, εφόσον οι παραδοσιακές πολιτικές δεν αποδείχθηκαν αποτελεσματικές.

Το «Κοινοτικό Πρόγραμμα για την Οικονομική και Κοινωνική Ενσωμάτωση των μη Ευνοημένων Ομάδων» ή αλλιώς «Φτώχεια 3» με διάρκεια από 1989 έως το 1994 και αποτελούμενο από 39 προγράμματα θέτει ως βασικούς του στόχους τους εξής :

- την εξασφάλιση της συνοχής ανάμεσα στις κοινοτικές πρωτοβουλίες που έχουν επίδραση στις οικονομικά και κοινωνικά μη ευνοημένες ομάδες της κοινωνίας,
- την συμβολή στην ανάπτυξη προληπτικών μέτρων για βοήθεια των ομάδων που μειονεκτούν οικονομικά και κοινωνικά αλλά και μέτρα για την αντιμετώπιση των αναγκών των πολύ φτωχών,
- την δημιουργία πρωτότυπων οργανωτικών μοντέλων με κύριο στόχο τους την ενσωμάτωση μη ευνοημένων ομάδων,
- την πληροφόρηση, τον συντονισμό και την ανταλλαγή εμπειριών σε κοινοτικό επίπεδο και
- την περαιτέρω μελέτη των χαρακτηριστικών των οικονομικά και κοινωνικά μη ευνοημένων ομάδων.

Ομάδες στόχοι αποτελούν οι άνεργοι, μακροχρόνια ή νέοι άνεργοι, οι ηλικιωμένοι, οι νέοι, οι γυναίκες και οι πρόσφυγες, άτομα με ειδικές ανάγκες, νομάδες και αποφυλακισμένοι. Οι δραστηριότητες των τοπικών προγραμμάτων κυρίως επικεντρώνεται κυρίως στην ένταξη ή στην επανένταξη, στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην

δημιουργία απασχόλησης και στην τοπική ανάπτυξη, την στέγαση και την υγεία¹⁰².

Η πολυδιάστατη προσέγγιση της φτώχειας, η εταιρική σχέση των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, η συμμετοχή των μη ευνοημένων στην ανάπτυξη και την εφαρμογή των τοπικών προγραμμάτων, η διακρατική διάσταση του Προγράμματος και η ανάγκη για την αξιολόγηση των τοπικών προγραμμάτων και του Προγράμματος συνολικά αποτελούν βασικές αρχές του προγράμματος¹⁰³.

Εκτός από το «Φτώχεια 3», το Παρατηρητήριο για τις Πολιτικές Καταπολέμησης του Κοινωνικού αποκλεισμού, που ιδρύθηκε το 1990, εξετάζει τις προσπάθειες των δημόσιων φορέων κάθε χώρας της Κοινότητας για να περιορίσουν το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού συγκρίνοντας τις κυβερνητικές πολιτικές που διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν την άσκηση δικαιωμάτων με απώτερο στόχο την κατανόηση των μηχανισμών και τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής. Επίσης άλλα Παρατηρητήρια σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό όπως το Παρατηρητήριο Απασχόλησης (MISSEP), το Παρατηρητήριο για την Κοινωνική Προστασία (MISSOC) και το Παρατηρητήριο για την Οικογένεια, στοχεύουν στην προώθηση της ενημέρωσης και της ανταλλαγής γνώσεων, προσφέροντας σημαντικά στην ανίχνευση διαφόρων παραγόντων που επηρεάζουν τις συνθήκες των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.

Νέες κοινοτικές πρωτοβουλίες ακόμη ξεκίνησαν το 1991 και αφορούν τους ανθρώπινους πόρους. Τα προγράμματα Horizon, Now και Euroform έχουν ως στόχο την ενσωμάτωση των ομάδων στην αγορά εργασίας μέσω της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και την αύξηση της απασχόλησης¹⁰⁴.

Η Συνθήκη του Μάαστριχ (1992) η Ευρωπαϊκή Ένωση που είχε ως στόχο την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE), προχώρησε σε δύο σημαντικές ρυθμίσεις στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Οι ρυθμίσεις αυτές διατυπώνονται στο Κοινωνικό Πρωτόκολλο, το οποίο αποτελεί τη

¹⁰² Φερόνας Α., 2004, *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα: Έννοιες, αντιλήψεις, πολιτικές*, Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 136-137

¹⁰³ Καβουνίδη Τ., 1996, ό.π., σελ.56-57

¹⁰⁴ Καβουνίδη Τ., ό.π., σελ.94

συνέχεια του Κοινοτικού Χάρτη (Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, 1989), σε μια προσπάθεια θεσμικής και νομικής έκφρασης του. Η πρώτη αναφέρεται εκτός από τις συνθήκες εργασίας, την ισότητα ευκαιριών των δύο φύλων στην αγορά εργασίας, την ίση μεταχείριση κατά την εργασία και στην επαγγελματική ένταξη των ατόμων που αποκλείονται από την αγορά εργασίας. Η δεύτερη αποτελεί και τη βασική καινοτομία της συνθήκης αφορά τη θεσμοθέτηση του Κοινωνικού Διαλόγου μεταξύ των κοινωνικών εταίρων¹⁰⁵.

Η Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική υιοθετώντας την *ανοικτή μέθοδο συντονισμού* ως στρατηγική για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας το 2000, και σε συνδυασμό με την *αρχή της επικουρικότητας* το περιεχόμενο της οποίας προσδιορίστηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχ (1992), στοχεύει στη διάδοση των βέλτιστων πρακτικών και της επίτευξης μεγαλύτερης σύγκλισης των εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας προς τους κύριους στόχους της Ε.Ε.¹⁰⁶. Η κοινή στρατηγική σύγκλισης αναφορικά με τις κοινωνικές πολιτικές των κρατών μελών δεν είναι δεσμευτική ως προς τον τρόπο ενσωμάτωσης των κοινών στόχων στην εθνική τους πολιτική καθώς σέβεται τις εθνικές ιδιαιτερότητες και θεωρεί ότι τα σημαντικότερα ζητήματα βρίσκονται στην αρμοδιότητα των εθνικών κρατών.

Βασικά στοιχεία της ανοικτής μεθόδου αποτελούν α) η συμφωνία κοινών στόχων των κρατών-μελών για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, β) η ανάπτυξη κοινών δεικτών για την εκτίμηση της προόδου, γ) η ανάπτυξη εθνικών σχεδίων δράσης και δ) η τακτική παρακολούθηση, η ανάλυση της προόδου και η ανταλλαγή εμπειριών και ορθών πρακτικών¹⁰⁷.

Τα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (ΕΣΔΕν) αντιπροσωπεύουν τόσο τους κοινούς ευρωπαϊκούς στόχους όσο και την πολιτική βούληση των κυβερνήσεων. Οι κοινοί ευρωπαϊκοί στόχοι μεταφέρονται μεν στις εθνικές και περιφερειακές πολιτικές με τα ΕΣΔ αλλά τα κράτη μέλη παραμένουν αρμόδια για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή

¹⁰⁵ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 130-133

¹⁰⁶ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, *ό.π.*, σελ.163

¹⁰⁷ Φερώνας Α., 2004, *ό.π.*, σελ. 143

των πολιτικών¹⁰⁸. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών επιχειρείται σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο με αποκεντρωμένες διαδικασίες με σκοπό την αποτελεσματικότητα και την δημιουργία καινοτόμων δράσεων και πρακτικών. Με αυτό τον τρόπο καθιερώνεται η συμμετοχή στις διαδικασίες ενός μεγάλου εύρους των κοινωνικών εταίρων, των τοπικών κοινωνιών και των ΜΚΟ¹⁰⁹.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας (2000) θεσμοθετεί την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας και πραγματοποιεί την έναρξη της Διαδικασίας Κοινωνικής Ένταξης στη βάση τεσσάρων πρωταρχικών στόχων α) την προώθηση της συμμετοχής στην απασχόληση και την πρόσβαση όλων σε πόρους, δικαιώματα, αγαθά και υπηρεσίες, β) την πρόληψη των κινδύνων του αποκλεισμού, γ) την παροχή βοήθειας στους πλέον ευάλωτους, και δ) την κινητοποίηση του συνόλου των φορέων και παραγόντων¹¹⁰.

Τα ΕΣΔΕν ακολουθούν οι κοινές εκθέσεις για τα διετή ΕΣΔΕν από τα κράτη-μέλη και την Επιτροπή χρησιμοποιώντας μια σειρά δεικτών, του δείκτη Λάακεν της Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Λάακεν 2001), που καλύπτουν τέσσερις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, την φτώχεια, την απασχόληση, την υγεία και την εκπαίδευση¹¹¹. Από την ανάλυση των εκθέσεων του 2005 οι κύριες προτεραιότητες πολιτικής που προκύπτουν είναι η αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας, ο εκσυγχρονισμός των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, η αντιμετώπιση των προβλημάτων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, η εξάλειψη της παιδικής φτώχειας και η στήριξη της οικογένειας, η εξασφάλιση αξιοπρεπούς στέγασης, η βελτίωση της πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες και τέλος η καταπολέμηση των διακρίσεων και η αύξηση της ενσωμάτωσης ατόμων με αναπηρίες εθνικών μειονοτήτων και μεταναστών. Τα κράτη μέλη καλούνται να ανταποκριθούν και να

¹⁰⁸ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, ό.π., σελ.180

¹⁰⁹ Σακελλαρόπουλος Θ., 2003, *Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής*, Αθήνα: Διόνικος, σελ.21

¹¹⁰ Φερόνας Α., 2006, “Η ευρωπαϊκή «διαδικασία κοινωνικής ένταξης» : Δυνατότητες και περιορισμοί μιας Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού”, στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α., *Οι εκτός των τειχών , Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 190

¹¹¹ Αλτάνης Π., 2006, “Εθνικά σχέδια κοινωνικής ενσωμάτωσης και δράσεις καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα”, στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος, σελ. 289

αντιμετωπίσουν με συστηματικό τρόπο στα πολλαπλά μειονεκτήματα και τις ανάγκες των ομάδων υψηλού κινδύνου¹¹².

Γενικά, η άσκηση κοινωνικής πολιτικής στο πλαίσιο της Ε.Ε. και πιο συγκεκριμένα σε ότι αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού εστιάζει στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας και στο πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη¹¹³. Στους στόχους για την επίτευξη της κοινωνικής ενσωμάτωσης, ως βασική συνιστώσα της κοινωνικής προστασίας, πρωταρχική θέση κατέχουν οι πολιτικές απασχόλησης. Τα ειδικά προγράμματα και οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού στο πλαίσιο της νέας αντίληψης για το «ενεργό» κοινωνικό κράτος προτάσσουν πολιτικές άμεσα συνδεδεμένες με την αγορά εργασίας ως απαραίτητο μέσο για την ενσωμάτωση. Παράλληλα με την άσκηση πολιτικών που έχουν ως στόχο την κοινωνική ενσωμάτωση και προς αυτή την κατεύθυνση ασκούνται και πολιτικές για την καταπολέμηση των διακρίσεων και την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης προβλέπει την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε ότι αφορά την εργασία και την κατάρτιση και δικαιώματα σχετικά με την κοινωνική προστασία, την κοινωνική ασφάλεια, την κοινωνική βοήθεια και την προστασία από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στο Χάρτη ωστόσο δεν συμπεριλαμβάνονται κάποια ζητήματα που συνδέονται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση όπως η εκπαίδευση και το περιβάλλον¹¹⁴.

Οι νέου τύπου πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συντάσσονται ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες σε αντίθεση με την παραδοσιακή αντίληψη των παροχών και

¹¹² “Σχέδιο κοινής έκθεσης για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη”, 2006, στο Οικονόμου Χ. και Φερόνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος, σελ.478

¹¹³ Σακελλαρόπουλος Θ., 2003, ό.π., σελ. 20

¹¹⁴ Βενιέρης Δ., 2006, “Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και κοινωνική ενσωμάτωση, Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης”, στο Οικονόμου Χ. και Φερόνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος, σελ. 169-177

το επιλεκτικό κράτος πρόνοιας. Η επικέντρωση σύμφωνα με τον Palier¹¹⁵ σε συγκεκριμένες ομάδες βασίζεται στη λογική της «θετικής διάκρισης».

Η κοινωνική πολιτική όπως διαμορφώνεται και σχεδιάζεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο στοχεύει στην ένταξη διαφόρων ομάδων που κινδυνεύουν ή βρίσκονται σε κατάσταση αποκλεισμού. Στη βάση των ποικίλων θεωρητικών προσεγγίσεων αναφορικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό οι πολιτικές που εφαρμόζονται αντικατοπτρίζουν τις προσεγγίσεις αυτές. Σύμφωνα με την Πετράκη¹¹⁶ ο θεωρητικός κατακερματισμός του κοινωνικού προβλήματος συνεπάγεται και τον κατακερματισμό της κοινωνικής πολιτικής. Έτσι η κατηγοριοποίηση σε αποκλεισμένες ομάδες και ο διαχωρισμός της κοινωνίας, σε εντός και εκτός, σε ενταγμένους και αποκλεισμένους προσωποποιεί τα προβλήματα, στιγματίζει και οδηγεί στην ηθικοποίηση του κοινωνικού προβλήματος. Δεδομένης της έμφασης που δίνεται στα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού και όχι στα δομικά αίτια του φαινομένου τα προγράμματα και οι δράσεις για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την προστασία των ευπαθών κοινωνικά ομάδων σχεδιάζονται με κριτήριο τις καταστάσεις και τα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού, και την κατηγοριοποίηση των ομάδων. Όπως υποστηρίζει η Levitas¹¹⁷ δεδομένου του διαχωρισμού της κοινωνίας σε κοινωνικά αποκλεισμένους και σε κοινωνικά ενταγμένους η λύση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί η κοινωνική ένταξη. Για την επίτευξή της αναγκαία κρίνεται η ένταξη στην αγορά αμειβόμενης εργασίας παραγνωρίζοντας άλλες διαδικασίες που οδηγούν στον αποκλεισμό όπως οι διακρίσεις. Αξιοσημείωτο είναι ότι η «ένταξη» εννοείται ως μορφή ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας. Η ένταξη στις διαδικασίες της αγοράς, και η ελαχιστοποίηση των κοινωνικών δαπανών μέσω των υποστηρικτικών οικογενειακών και κοινωνικών δικτύων αποσκοπούν στην μεγιστοποίηση της οικονομικής ανταγωνιστικότητας¹¹⁸. Η

¹¹⁵ Palier B., 2003, "Gouverner le changement des politiques de protection sociale", στο Favre P., Hayward J., Schemeil Y., *Etre Gouverne*, Paris: Presses de Sciences, σελ.153-180

¹¹⁶ Πετράκη Γ.,(1998), "Κοινωνικός αποκλεισμός: Παλαιές και νέες «αναγνώσεις» του κοινωνικού προβλήματος", στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σελ.22

¹¹⁷ Levitas R.,2004, "Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η νέα ντυκερμανή ηγεμονία", στο Πετμεζίδου Μ.και Παπαθεοδώρου Χ.(επιμ.),*Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ.202-223

¹¹⁸ Βενιέρης Δ., 2006, ό.π., σελ. 159

πολιτική απασχόλησης αποτελεί πεδίο σύζευξης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής εφόσον επηρεάζει άμεσα την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη και επιδρά τόσο στην συσσώρευση του κεφαλαίου όσο και στη νομιμοποίηση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος¹¹⁹. Επομένως βασική προτεραιότητα φαίνεται να αποτελεί η οικονομική πολιτική.

3.2 Η Κοινωνική Πολιτική σε εθνικό επίπεδο -Ελλάδα

Η συμμετοχή της Ελλάδας στο κοινό ευρωπαϊκό χώρο και η επιδίωξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου για σύγκλιση των επιμέρους εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας με κοινούς στόχους και αρχές συνεπάγεται αλλαγές και στην κοινωνική πολιτική της Ελλάδας επηρεάζοντας άμεσα τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής της αλλά και την ίδια την κρατική οργάνωση. Το κράτος πρόνοιας και στην ελληνική περίπτωση αναδιαμορφώνεται στο πλαίσιο των νέων δεδομένων της παγκοσμιοποίησης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και των κοινωνικών αλλαγών συμπεριλαμβάνοντας στοιχεία τόσο από παραδοσιακό νοτιο-ευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας, στο οποίο σύμφωνα με την τυπολογία των Ferrera και του Esping- Andersen¹²⁰ εντάσσεται και το ελληνικό, όσο και από το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο¹²¹.

Οι προοπτικές εφαρμογής των αλλαγών και των μεταρρυθμίσεων με στόχο την αναδιαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής που προκύπτουν από τη σύγκλιση της ελληνικής με την ευρωπαϊκή πολιτική, αναδεικνύονται συνοπτικά σε παραμέτρους όπως το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, το μέτρο εκσυγχρονισμού των ασκούμενων πολιτικών, η αναδιανεμητική επίδραση του συστήματος, ο κοινωνικός σχεδιασμός της μεταρρυθμιστικής

¹¹⁹ Καραμεσίνη Μ., 2005, “Η πολιτική απασχόλησης ως πεδίο σύζευξης της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής”, στο Καραμεσίνη Μ., Κουζής Γ., *Πολιτικές απασχόλησης, Πεδίο σύζευξης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.25

¹²⁰ Ferrera M., 1996, The “Southern Model” of Welfare in Social Europe, *Journal of European Social Policy* 6/1, σελ. 17-37 και Esping- Andersen G., 1990, *The three worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity

¹²¹ Σωτηρόπουλος Δ., 2006, “Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ελληνικό κράτος πρόνοιας, 1974-2004: Τομείς και συνέχειες στην κοινωνική προστασία”, στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α.(επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 212

κοινωνικής πολιτικής, η επιρροή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τέλος η συνολική στρατηγική υιοθέτησης μιας νέας κοινωνικής πολιτικής¹²². Ο επαναπροσδιορισμός των κατευθύνσεων της κοινωνικής πολιτικής συνοδεύεται από ορισμένες τάσεις όπως η επιλεκτική προστασία των ατόμων με αυξημένες ανάγκες, η μετάβαση από τις επιδοματικές πολιτικές και τις αναδιανεμητικές πρακτικές του κράτους πρόνοιας στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, η ενίσχυση ενός αποκεντρωμένου κοινωνικού κράτους, η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, ο περιορισμός του κρατικού παρεμβατισμού και την ανάδυση ενός προνοιακού πλουραλισμού¹²³. Ακόμη θεωρείται αναγκαία η δημιουργία ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος το οποίο συνιστά, σύμφωνα με την Ε.Ε., δικαίωμα σε επαρκείς πόρους και παροχές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας για την καταπολέμηση του αποκλεισμού. Η Ελλάδα δεν διαθέτει τέτοιο σύστημα παροχής, αντίθετα με ότι συμβαίνει στις υπόλοιπες χώρες¹²⁴.

Ορισμένα κύρια χαρακτηριστικά της αναδιαμόρφωσης του κράτους πρόνοιας είναι η εγκατάλειψη της καθολικότητας της κοινωνικής πολιτικής δίνοντας προτεραιότητα στην επιλεκτικότητα και η αντικατάσταση των παραδοσιακών παθητικών πολιτικών απασχόλησης και πρόνοιας με ενεργητικές πολιτικές. Πιο συγκεκριμένα το επίκεντρο στρέφεται στην άσκηση πολιτικής για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες έτσι ώστε να περιορίζονται οι δαπάνες και να διασφαλίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό η αποτελεσματικότητα όπως επίσης και στην εργασία ως μέσο για την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενεργοποίηση του ατόμου¹²⁵. Όσον αφορά το νότιο- ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, η ύπαρξη άτυπων κοινωνικών δικτύων προστασίας (οικογενειακά, συγγενικά δίκτυα, κοινότητα κ.λ.π.), οι χαμηλές δημόσιες δαπάνες και η έλλειψη κοινωνικών υπηρεσιών

¹²² Βενιέρης Δ., 2003, “Αποσύνθεση και Ανασύνθεση Κοινωνικής Πολιτικής: Η ελληνική εμπειρία”, στο Βενιέρης Δ., και Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, Προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ. 50

¹²³ Ζαϊμάκης Γ., 2005, “Κοινωνικός αποκλεισμός και δίκτυα προστασίας στη σύγχρονη πόλη”, στο Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α., *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας, Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 70

¹²⁴ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, ό.π., σελ. 213

¹²⁵ Χλέτσος Μ., 1999, “Νέες τάσεις στην κοινωνική πολιτική, Η περίπτωση της Ελλάδας”, στο Ματσαγγάνης Μ.(επιμ.), *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα :Ελληνικά γράμματα, σελ. 279-280

του κράτους αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του μεταξύ άλλων¹²⁶. Ωστόσο τα άτυπα αυτά δίκτυα τα τελευταία χρόνια φαίνεται να μην διαδραματίζουν τον ίδιο ρόλο¹²⁷. Η νέα μορφή του κράτους πρόνοιας εξαρτάται ιδιαίτερα από τα χαρακτηριστικά του και από τη σχέση του με την αγορά και την οικογένεια¹²⁸. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κοινωνική πολιτική είχε αντικατασταθεί από την αγορά και την οικογένεια¹²⁹. Σε γενικές γραμμές η κοινωνική πρόνοια στην Ελλάδα κρίνεται μάλλον υποτυπώδης, λόγω της απουσίας ενός δικτύου ασφαλείας και ενός προγράμματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε συνδυασμό με τις ελλείψεις και τις ανεπάρκειες στη δημόσια διοίκηση¹³⁰.

Οι βασικές προτεραιότητες της κοινωνικής πολιτικής της Ελλάδας για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η προώθηση της απασχόλησης και η καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας και η ενσωμάτωση των πλέον ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Για την επίτευξη των στόχων οι οποίοι συμπίπτουν με τους στόχους της Ε.Ε. υλοποιούνται προγράμματα και εθνικές δράσεις που χρηματοδοτούνται μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στα προγράμματα της Ε.Ε. εγκαινιάζεται με την υλοποίηση δράσεων στο πλαίσιο του προγράμματος Φτώχεια 3 (1989-1994) αλλά και με την εφαρμογή πολυδιάστατων δράσεων με στόχο μια σειρά κοινωνικά ευπαθών ομάδων για την ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας (HORIZON, HELLIOS, HANDYNET), την προώθηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και απασχόλησης γυναικών (NOW, LEI, IRIS) και για την βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στην αγορά εργασίας κοινωνικών ομάδων του οικονομικού και κοινωνικού περιθωρίου. Σε αυτή την κατεύθυνση διενεργούνται και τα εθνικά Επιχειρησιακά Προγράμματα τα

¹²⁶ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001,ό.π., σελ. 167 και Ferrera M., 1999, “Η ανασυγκρότηση του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη”, στο Ματσαγγάνης Μ.(επιμ.), *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα :Ελληνικά γράμματα, σελ. 36-43

¹²⁷ Καβουννίδη Τ., 2002, “Οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού”, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ τ.Α΄, σελ. 258

¹²⁸ Ferrera M., 1999, ό.π., σελ. 46

¹²⁹ Χλέτσος Μ., 1999, ό.π., σελ. 276 και Martin C., 1997, *Social Welfare and the Family in Southern Europe*, στο Rhodes M., *Southern European Welfare States: Between Crisis and Reform*, London: Portland, σελ.1-22

¹³⁰ Ματσαγγάνης Μ., Ferrera M., Capucha L., Moreno L., 2004, “Πολιτικές κατά της φτώχειας στη Νότια Ευρώπη”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ., *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 483- 511

οποία υλοποιούνται με τη χρηματοδότηση από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης της Ε.Ε.

Στον τομέα της πρόνοιας σχεδιάζονται μόνιμες δομές υποστήριξης που εντάσσονται στο νέο Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Φροντίδας (ΕΣΚΦ Ν.2646/1998) με στόχο την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των ομάδων-στόχων και την εγκατάλειψη της παραδοσιακής επιδοματικής πολιτικής¹³¹. Οι φορείς παροχής υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας του ΕΣΚΦ διακρίνονται σε δημόσιους φορείς (Τοπική και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, Περιφέρεια, Κεντρική Διοίκηση), την εποπτεία των οποίων έχει το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και σε φορείς του ιδιωτικού τομέα που είναι μη κερδοσκοπικοί, συμπεριλαμβανομένων και των ΜΚΟ. Η οργάνωση των υπηρεσιών στοχεύει σε ένα ενιαίο, αποκεντρωμένο και άμεσα συνδεδεμένο με την τοπική κοινωνία δίκτυο παροχής υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας. Το δίκτυο αυτό είναι προσαρμοσμένο στις ανάγκες των ατόμων και συνεργάζεται με δίκτυα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας για την ποιοτική αναβάθμιση των υπηρεσιών και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού. Η ανάπτυξη ωστόσο μιας αναγκαίας διατομειακής πολιτικής και των συνεργασιών μεταξύ των φορέων δεν είναι ικανοποιητική και αποτελεσματική στο βαθμό που χρειάζεται για να αντιμετωπιστούν σύνθετα κοινωνικά προβλήματα (παραβατικότητα, ναρκωτικά, κακοποίηση, ρατσισμός και ξενοφοβία, ανεργία, κοινωνικού αποκλεισμού)¹³².

Οι στόχοι των δράσεων που καταγράφονται για την κοινωνική ενσωμάτωση¹³³ εστιάζονται στην

- α) απασχόληση και την πρόσβαση σε πόρους, δικαιώματα και αγαθά
- β) πρόληψη του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού
- γ) δράσεις για τις ευάλωτες ομάδες
- δ) κινητοποίηση του συνόλου των φορέων και των παραγόντων

Με την εκπόνηση των Εθνικών Σχεδίων Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση οποία υποβάλλονται κάθε δύο χρόνια πραγματοποιούνται δράσεις και πρωτοβουλίες σε τομείς όπως η απασχόληση, η πρόνοια, η

¹³¹ Φερόνας Α., 2004, ό.π., σελ.156-162

¹³² Νικολακοπούλου-Στεφάνου Η., 2002, “Κοινωνική Φροντίδα και τοπικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού”, στο Νικαλακοπούλου -Στεφάνου Η. και Αμίτσης Γ. (επιμ.) *Μελέτες κοινωνικού δικαίου και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ.275-280

¹³³ *Αναλυτική παρουσίαση μέτρων για την κοινωνική ενσωμάτωση*

παιδεία, η υγεία και η δημόσια διοίκηση. Στα ΕΣΔΕν που υποβλήθηκαν στην Ελλάδα για τις περιόδους 2001-2003, 2003-2005, και 2005-2006 διαπιστώνονται περιορισμοί στην δημόσια διαβούλευση και στη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων αλλά και ελλείψεις αναφορικά με τη χρήση της σύγχρονης μεθοδολογίας κοινωνικού σχεδιασμού. Επίσης παρατηρείται αδυναμία των δράσεων για την ενίσχυση της κοινωνικής προστασίας και την ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας καθώς επίσης και απουσία συστήματος για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των δράσεων με αποτέλεσμα να εκφράζονται ανησυχίες αναφορικά με την βιωσιμότητα και την ολοκλήρωση των καινοτόμων προγραμμάτων¹³⁴. Γενικά οι δράσεις που υλοποιήθηκαν, συμβάλλοντας στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και διευκολύνοντας την κοινωνική ένταξη, υπήρξαν περιορισμένες λόγω της έλλειψης ολοκληρωμένου σχεδιασμού και της αποσπασματικότητας των δράσεων¹³⁵.

3.3 Η κοινωνική πολιτική σε τοπικό επίπεδο

Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής προϋποθέτει την διαμόρφωση ενός πιο οργανωμένου και συστηματοποιημένου τρόπου άσκησης της κοινωνικής πολιτικής. Οι προσπάθειες συντονισμού της πολιτικής των κρατών μελών με βασικό εργαλείο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης την ΑΜΣ δίνει έμφαση σε αποκεντρωτικές διαδικασίες ενισχύοντας την συμμετοχή και την δραστηριοποίηση της Ε.Ε., των κρατών μελών, των περιφερειακών και τοπικών παραγόντων, της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων¹³⁶. Επίσης, σύμφωνα με τα ΕΣΔ, για την καλύτερη αποτελεσματικότητα στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού θεωρείται αναγκαία η κοινωνική υποδομή σε τοπικό επίπεδο εφόσον

¹³⁴ Αλτάνης Π., 2006, ό.π.,σελ. 290-291

¹³⁵ Αλτάνης Π., 2006, ό.π.,σελ. 296

¹³⁶ Τράντας Ν., 2006, "Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Ευρωπαϊκή Ένωση – Ελλάδα", στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α.(επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 248

υπάρχουν δυνατότητες επαφής με τα άτομα σε αποκλεισμό και επομένως δυνατότητες εξατομικευμένης προσέγγισης. Σημαντική κρίνεται ακόμη και η διαμόρφωση του δικτύου των κοινωνικών υπηρεσιών σε τέσσερα επίπεδα: του δήμου, του νομού, της περιφέρειας και του κεντρικού¹³⁷.

Ο ρόλος των υποεθνικών φορέων στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής διαφοροποιείται και αναβαθμίζεται εφόσον συμμετέχει και ενισχύει την κοινωνική πολιτική του εθνικού συστήματος. Ωστόσο δεν αυτονομείται και δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά ή σε αντίθεση με τους στόχους των κεντρικών συστημάτων. Οι αρμοδιότητες και οι λειτουργίες είτε είναι αυτόνομες είτε αποτελούν μέρος των αποκεντρωμένων πολιτικών του κράτους αποτελούν μέρος του συστήματος της κοινωνικής πολιτικής όπως έχει διαμορφωθεί στο κεντρικό-εθνικό επίπεδο¹³⁸. Έτσι παρόλο που δεν είναι στην αρμοδιότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης η χάραξη πολιτικών, η εμπλοκή της διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην δημιουργία ενός συνολικού και συστηματοποιημένου πλέγματος δράσεων και κοινωνικών υπηρεσιών αναφορικά με την τοπική απασχόληση και την κοινωνική συνοχή¹³⁹.

Η κοινωνική πολιτική σε τοπικό επίπεδο για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού στην περίπτωση της Ελλάδας είναι υπό διαμόρφωση. Οι υφιστάμενες δομές και οι υπηρεσίες κοινωνικής πολιτικής χαρακτηρίζονται από ελλείψεις στην οργάνωση, στη διοίκηση, σε οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό.¹⁴⁰ Η αύξηση των αρμοδιοτήτων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε πρώτο και δεύτερο βαθμό με την μεταφορά πόρων, διοικητικών καθηκόντων και αρμοδιοτήτων από το κεντρικό επίπεδο στο τοπικό δημιουργεί νέες οργανωτικές και διοικητικές ανάγκες αλλά και προβλήματα. Η συμμετοχική αλληλεπίδραση πολιτών και κοινοτήτων στη λήψη αποφάσεων αντιμετωπίζει σημαντικές δυσκολίες, με αποτέλεσμα οι πολίτες να μην διαδραματίζουν

¹³⁷ Τράντας Ν., ό.π., σελ. 255

¹³⁸ Σκαμνάκης Χ., 2005, “Η υποεθνική παράμετρος, προοπτική ή αδύναμος κρίκος των συστημάτων κοινωνικής προστασίας; Μια εμπειρική διερεύνηση των χαρακτηριστικών των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας της αυτοδιοίκησης”, στο Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α., *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας, Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινότητες*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 272

¹³⁹ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, ό.π., σελ. 430

¹⁴⁰ Τράντας Ν., ό.π.,

κανέναν ουσιαστικό ρόλο στην λήψη αποφάσεων που διαμορφώνουν τις ζωές τους¹⁴¹.

Παρά τις ελλείψεις και τις αδυναμίες που διαπιστώνονται στο τοπικό επίπεδο, συγκριτικά με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, τα τελευταία χρόνια σημειώνεται πρόοδος τόσο σε επίπεδο αποκέντρωσης των αρμοδιοτήτων όσο και σε ότι αφορά τους πόρους. Παράλληλα συνεχίζει να αποτελεί αναγκαιότητα η περαιτέρω ενίσχυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με αυξημένες αρμοδιότητες αναφορικά με την κοινωνική πολιτική¹⁴². Καθώς επίσης σημαντική κρίνεται και η αντιμετώπιση προβλημάτων συντονισμού και αποσπασματικότητας όπως συχνά αναφέρονται.

Τέλος μια σημαντική παράμετρος σχετικά με την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής αποτελεί η σχέση μεταξύ των ατόμων και των θεσμών, των υπηρεσιών δηλαδή της διοίκησης. Η «οργανωτική κουλτούρα»¹⁴³ που εκφράζεται με τους τρόπους αντιμετώπισης, τη συμπεριφορά και τη δράση του προσωπικού των κοινωνικών υπηρεσιών απέναντι στις ομάδες χρησιμοποιούνται τόσο για την ανάλυση του κοινωνικού αποκλεισμού ως παράγοντας παραγωγής του όσο και για την κατανόηση των διαδικασιών ένταξης ή περαιτέρω περιθωριοποίησης των συγκεκριμένων ομάδων που κινδυνεύουν ή βρίσκονται σε κατάσταση αποκλεισμού.

3.4 Το τρίτο σύστημα

Ο όρος τρίτο σύστημα, τρίτος τομέας ή αλλιώς κοινωνική οικονομία αναφέρεται σε ορισμένες μορφές κοινωνικοοικονομικών οργανισμών, όπως συνεταιρισμοί, ενώσεις, οργανώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης και ιδρύματα, οι οποίες είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, ανεξάρτητες από το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Οι οργανισμοί αυτοί παρέχουν υπηρεσίες που δεν καλύπτονται από τον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα, σε επίπεδο τοπικής κοινότητας συνιστώντας παράλληλα και πηγή νέων θέσεων εργασίας.

¹⁴¹ Ιατρίδης Δ., 2006, ό.π., σελ. 127

¹⁴² Τράντας Ν., 2006, ό.π., σελ. 255

¹⁴³ Για την οργανωτική κουλτούρα βλέπε: Κασιμάτη Κ., Ψημμένος Ι., 2004, "Οργανωτική κουλτούρα και κοινωνικός αποκλεισμός", στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 439-482

Στόχος τους είναι η κάλυψη των αναγκών των πολιτών και της τοπικής κοινωνίας όπου διαπιστώνονται ελλείψεις σε άλλες δομές συμβάλλοντας στην αντιστάθμιση των συνεπειών της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού¹⁴⁴. Τα βασικότερα πλεονεκτήματα του τρίτου τομέα συνιστούν οι καινοτόμες πρωτοβουλίες, η έλλειψη γραφειοκρατίας, η προσαρμοστικότητα, οι ιδιαίτερες δεξιότητες και η χρήσιμη εμπειρία που διαθέτει. Η σημαντικότερη όμως συμβολή του οφείλεται στην κινητοποίηση του «κοινωνικού κεφαλαίου»¹⁴⁵.

Η κοινωνία των πολιτών, που εκφράζεται μέσω των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ) κοινωνικού/ εθελοντικού χαρακτήρα εντάσσεται στο λεγόμενο τρίτο σύστημα και βασιζόμενη στην κοινωνική αλληλεγγύη μπορεί να δώσει λύσεις σε ζητήματα στα οποία το κράτος ή οι άλλοι φορείς δεν μπορούν να δώσουν. Ο τρόπος λειτουργίας τους είναι είτε αυτόνομος είτε σε συνεργασία με άλλους φορείς τοπικής, περιφερειακής ή εθνικής εμβέλειας¹⁴⁶. Η δράση τους αποκτά διαμεσολαβητικό χαρακτήρα επηρεάζοντας την πολιτική των δημόσιων αρχών και την κοινή γνώμη με την ένταξή τους σε μηχανισμούς διαβούλευσης, την συμμετοχή τους σε επιτροπές και όργανα και με την διαπραγμάτευση διάφορων συμφωνιών. Επίσης οι δραστηριότητές τους επεκτείνονται με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και την δραστηριοποίηση των τοπικών κοινωνιών¹⁴⁷.

Στην Ελλάδα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 οι δράσεις των ΜΚΟ δεν έγιναν αντιληπτές ως τύπος αντίδρασης μιας οργανωμένης κοινωνίας. Ωστόσο η οργάνωση ενός μέρους της κοινωνίας των πολιτών οργανώθηκε μέσα από φορείς με την «βοήθεια του κράτους». Ο ρόλος του κράτους στην ελληνική περίπτωση είναι καθοριστικός, καθώς δημιουργείται το πεδίο δραστηριότητας, αλλά δεν θεσμοθετείται πλήρως για πολιτικούς λόγους με αποτέλεσμα οι φορείς να μην μπορούν να αυτονομηθούν από το κράτος. Η δράση και η λειτουργία των ΜΚΟ εμφανίζεται κατακερματισμένη. Οι περισσότερες οργανώσεις ασχολούνται με διάφορα θέματα και δεν

¹⁴⁴ Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, ό.π., σελ. 439-440

¹⁴⁵ Κουκούλη Σ., 2005, “Ο προνοιακός πλουραλισμός στην κοινοτική φροντίδα- Μοντέλα φροντίδας των ηλικιωμένων στην Ε.Ε.”, στο Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α., *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας, Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 304

¹⁴⁶ Νικολακοπούλου-Στεφάνου Η., 2002, ό.π., σελ. 282

¹⁴⁷ Κουκιάδης Ι., 2000, *Η κοινωνική Ευρώπη, Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κεκτημένο*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σελ. 93

εξειδικεύονται θεματικά, τα στελέχη εμφανίζονται καταρτισμένα και εξειδικευμένα ενώ για τη συνέχεια των δράσεών τους οι φορείς προσβλέπουν στο εθνικό ή υπερεθνικό κράτος και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Σε πολλές περιπτώσεις εντοπίζονται δυσκολίες στη συνεργασία με τους τοπικούς φορείς, ο τρόπος εφαρμογής των δράσεων δεν είναι συστηματικός αλλά αποσπασματικός και η ανάμειξη των κοινωνικών εταίρων χαρακτηρίζεται περιορισμένη με αποτέλεσμα να μην ασκείται αποτελεσματικά ο ρόλος τους ως μεσολαβητές μεταξύ κράτους και κοινωνίας. Οι ΜΚΟ που ασχολούνται με ζητήματα κοινωνικής συνοχής και την επανένταξη των κοινωνικών αποκλεισμένων ατόμων στην κοινωνία παρέχουν εκπαιδευτική, ιατρική, συμβουλευτική και νομική υποστήριξη μέσω του κράτους και των προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την Ε.Ε¹⁴⁸.

3.5 Πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων στην Ελλάδα

Οι πολιτικές παρέμβασης που ασκήθηκαν στην Ελλάδα με στόχο την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων και όχι την αφομοίωση τους, όπως τονίζεται στα κείμενα, επικεντρώθηκαν σε 3 βασικούς άξονες:

- εκπαίδευση
- επαγγελματική κατάρτιση
- ευαισθητοποίηση

Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια ξεκίνησε από την οργάνωση κοινοτικής ανάπτυξης Σώστε τα Παιδιά το 1980 με τη δημιουργία Κοινωνικού Κέντρου για Τσιγγάνους στα Άνω Λιόσια. Αργότερα εκτιμώντας την αναγκαιότητα επέκτασης ιδρύεται ένα ακόμη κέντρο στην περιοχή Βλυχού (για την κοινότητα Μεγάρων). Στόχοι εργασίας στις συγκεκριμένες περιοχές ήταν: γνωριμία με την κοινότητα, προώθηση ψυχαγωγικών, επιμορφωτικών, και εκπ/κων προγραμμάτων για τσιγγανόπουλα, σύνδεση Τσιγγάνων με υπηρεσίες της ευρύτερης κοινωνίας, ανάπτυξη και διατήρηση της

¹⁴⁸ Αφουξενίδης Α., 2006, “Δράση και λειτουργία του «Τρίτου Τομέα» στην Ελλάδα”, στο Κατσικίδης Σ., *Κοινωνικά φαινόμενα: αναλυτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.239-252

κοινωνικής λειτουργικότητας, κινητοποίηση των Τσιγγάνων στην αυτοοργάνωση, ευαισθητοποίηση της κοινότητας, ευαισθητοποίηση των ίδιων των Τσιγγάνων για διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Ακόμη διεξήχθησαν και έρευνες για ανίχνευση κοινωνικής κατάστασης. Το χειροτεχνικό πρόγραμμα Sunava του Σώστε τα Παιδιά με χρηματοδότηση από το Υπουργείο Πολιτισμού είχε στόχο την αξιοποίηση χειροτεχνικών δυνατοτήτων των γυναικών και την ανάδειξη και ενδυνάμωση της ιδιαίτερης πολιτιστικής τους ταυτότητας.

Οι υπεύθυνοι των προγραμμάτων εκτιμούν ότι υπήρξε ανταπόκριση των Τσιγγάνων αν και δεν επιτεύχθηκαν όλοι οι στόχοι ούτε συνεργασία με τους υπεύθυνους φορείς.

Η επίσημη κρατική παρέμβαση μετά από συστάσεις του Συμβουλίου Ευρώπης (το οποίο από τη δεκαετία του '60 κάνει συστάσεις στα κράτη μέλη) έγινε μέσω του θεσμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης το 1983. Έως τότε υπήρξε αδιαφορία αντίθετα με άλλες ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες είχαν ήδη αρχίσει να διαμορφώνουν ολοκληρωμένες στάσεις και πολιτικές για τους Τσιγγάνους. Η παρέμβαση της Λ.Ε. απευθυνόμενη σε «ειδικές πληθυσμιακές ομάδες» συμπεριλαμβανομένων και των τσιγγάνικων πληθυσμών είχε στόχο τη «δυναμική κοινωνική τους ένταξη» σεβόμενοι τον τρόπο ζωής τους, την διατήρηση της ταυτότητας τους, εξασφαλίζοντας την συμμετοχή των ίδιων των ενδιαφερόμενων στις διαδικασίες της κοινωνικής ενσωμάτωσης και προσπαθώντας την καλλιέργεια θετικής στάσης των Τσιγγάνων απέναντι στον κυρίαρχο πληθυσμό.

Υπήρξε πρόγραμμα πιλοτικό και λειτούργησαν και προγράμματα επιμόρφωσης επιμορφωτών Τσιγγάνων, δημιουργία προπαρασκευαστικών μαθημάτων σε τσιγγανόπουλα με σκοπό την ένταξη στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα και μαθήματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Παράλληλα δημιουργήθηκαν υποστηρικτικά προγράμματα αγωγής υγείας, νομικής κάλυψης, κέντρα πολιτιστικής δημιουργίας για τους Τσιγγάνους, επαγγελματικής κατάρτισης και μελέτες που προέβλεπαν διαμόρφωση κοινοτικών κατασκευών. Ακόμη έγινε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης του κοινού. Το πρόγραμμα επιμόρφωσης ενηλίκων διεξήχθη σε 18 νομούς και της εκπαίδευσης τσιγγανόπαιδων σε 45 νομαρχίες.

Παρά τη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με τους στόχους, και παρά το δυναμικό ξεκίνημα με σαφείς και ολοκληρωμένους στόχους πολλά προγράμματα στην πορεία του χρόνου αποδυναμώθηκαν. Λόγοι της υπολειτουργίας των προγραμμάτων αποτέλεσαν η μειωμένη χρηματοδότηση, η αδυναμία σχεδιασμού στην βάση επαρκών δεδομένων σχετικά με τη φυσιογνωμία και τις ανάγκες των Τσιγγάνων, τις καθυστερήσεις στην εκτέλεση των προγραμμάτων, η έλλειψη συντονισμού και οργάνωσης, οι ανεπάρκειες εξειδικευμένου προσωπικού, οι συχνές και άκριτες αλλαγές προσώπων που στελέχωναν τα προγράμματα, η έλλειψη αυτοαξιολόγησης και συνεργασίας ανάμεσα σε κρατικούς φορείς, την Τοπική Αυτοδιοίκηση αλλά και άλλους φορείς που ασχολήθηκαν, όπως και εγγενείς αδυναμίες και δυσλειτουργίες της κρατικής μηχανής.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η συμμετοχή των τσιγγάνικων οργανώσεων υπήρξε ασήμαντη.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Φτώχεια 3 διενεργούνται δράσεις σε περιοχές της Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με διάφορους φορείς που στοχεύουν στην επαγγελματική κατάρτιση, την υγεία, το δικαίωμα στην πληροφόρηση, την εκπαίδευση, τις κοινωνικές υπηρεσίες και την παιδική προστασία προσπαθώντας παράλληλα να παροτρύνει τους Τσιγγάνους να αυτοοργανωθούν, να ενισχύσει την αυτοσυνείδησή τους αλλά και την ευαισθητοποίηση του κοινού καθώς και την επίτευξη συνεργασιών μεταξύ των φορέων.

Οι δυσκολίες που συναντήθηκαν αφορούν τη χρηματοδότηση φορέων και κυρίως των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τον συντονισμό των εγχειρημάτων¹⁴⁹.

Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Τσιγγάνων¹⁵⁰ εντάσσεται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη όπως αυτό διαμορφώθηκε στις περιόδους 2001-2003, 2003-2005 και 2005-2006 και επιχειρεί την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και διακρίσεων, υλοποιώντας θετικές δράσεις κοινωνικής ένταξης και μια ολοκληρωμένη πολιτική για την επίλυση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν

¹⁴⁹ Μουχελή Α.,ό.π., σελ.491-525

¹⁵⁰ Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, 2001,*Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα

οι Έλληνες Τσιγγάνοι. Βασικός στόχος είναι η εφαρμογή στεγαστικής πολιτικής σε συνδυασμό με ενέργειες για την ομαλή ένταξη στην κοινωνία. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην *διατήρηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων*.

Οι παρεμβάσεις που προτείνονται και υλοποιούνται από διάφορους φορείς (υπουργεία, περιφέρειες, δήμοι κτλ) βάσει δύο αξόνων α) υποδομές, στεγαστική αποκατάσταση και σε β) δράσεις για τις παρερχόμενες υπηρεσίες με προτεραιότητα στις περιοχές οργανωμένης οικιστικής παρέμβασης.

Η προτεραιότητα δίνεται στις δράσεις και τα έργα που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης. Στεγαστικά προγράμματα με την *αγορά γης για τη μετεγκατάσταση ή την αναβάθμιση της οικιστικής κατάστασης*. Ακόμη χρηματοδοτεί τους ΟΤΑ για κατασκευή έργων υποδομής σε υφιστάμενους ή νέους οικισμούς και ειδικότερα για κατασκευή έργων υποδομής και την κατασκευή δικτύων (*ύδρευσης αποχέτευσης, ηλεκτροφωτισμού, ασφαλιτόστρωσης*), για κατασκευή κοινωνικών υποδομών (*βάσεις για ιατροκοινωνικά κέντρα και για σπίτια πολιτισμού*), για αναπλάσεις, για τη δημιουργία παιδικών χωρών σε υφιστάμενους ή νέους οικισμούς.

Κατατίθενται προτάσεις από τους ΟΤΑ της χώρας και από τις προτάσεις οι τεκμηριωμένες και οι τεχνικά ώριμες αξιολογούνται από την Επιτροπή (στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι της Κεντρικής Διοίκησης, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των Τσιγγάνων) και εγκρίνονται για χρηματοδότηση. Απαραίτητη για την υλοποίηση των έργων και δράσεων είναι η *τοπική συναίνεση*.

Επιπλέον υλοποιεί και το Πρόγραμμα στεγαστικής δανειοδότησης Ελλήνων Τσιγγάνων με την εγγύηση του ελληνικού δημοσίου σε Έλληνες Τσιγγάνους που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις μόνιμης κατοικίας. Προορίζονται για την αγορά ή ανέγερση κατοικίας, την αγορά οικοπέδου ή ακόμα με πρωτοβουλία των δανειοληπτών την ένταξή τους σε προγράμματα οργανωμένης οικιστικής δόμησης, κατόπιν παραχώρησης οικοπεδικών εκτάσεων από τους οικείους ΟΤΑ και το Ελληνικό Δημόσιο. Αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου με ενσωμάτωση κοινωνικών κριτηρίων αξιολόγησης (ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης) και στενότερη συνεργασία με τους ΟΤΑ για διασφάλιση της αποτελεσματικότητας

Στον τομέα της εκπαίδευσης, το πρόγραμμα «Ένταξη Τσιγγανόπαιδων στο σχολείο» (ΕΠΕΑΕΚ II) περιλαμβάνει προγράμματα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων, επιμόρφωσης επιμορφωτών που διδάσκουν σε μαθητές Τσιγγάνους, δημιουργία κατάλληλου διδακτικού υλικού προσαρμοσμένο στις ανάγκες των μαθητών κ.α. και από τη Γ.Γ. Εκπαίδευσης Ενηλίκων μέσω της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ) προγράμματα εκπαίδευσης (γλωσσικού και αριθμητικού γραμματισμού, κυρίως εκμάθηση της Ελληνικής Γλώσσας). Σκοπός τους αποτελεί η καταπολέμηση της μαθητικής διαρροής και η προσέλευση μεγαλύτερου αριθμού μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Σχετικά με την υγεία υλοποιείται το Πρόγραμμα «Προάσπιση και Προαγωγή Υγείας και Κοινωνική Ένταξη Ελλήνων Τσιγγάνων», με τη λειτουργία κινητών ιατρικών μονάδων με νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό για την διενέργεια προληπτικών εξετάσεων και επισκέψεις σε οικισμούς.

Επίσης δημιουργούνται Ιατροκοινωνικά Κέντρα που απευθύνονται σε οργανωμένους οικισμούς Τσιγγάνων παρέχοντας υπηρεσίες πρόληψης που αφορούν την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και κοινωνικής φροντίδας, την διευκόλυνση της πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες και ότι αφορά την κοινωνική τους ένταξη.

Αναφορικά με τον τομέα της απασχόλησης απαραίτητη κρίνεται η ανάπτυξη κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων με στόχο την ένταξη στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Στο πλαίσιο Ε.Π. Κατάρτιση – Απασχόληση και των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Π.Ε.Π.) υλοποιούνται προγράμματα που αφορούν :

- συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (Σ.Σ.Υ.),
- προώθηση στην απασχόληση, μέσω της επιδότησης της απασχόλησης των ατόμων με προσαυξημένη επιδότηση, και προγράμματα προώθησης της απασχόλησης νέων ελευθέρων επαγγελματιών και επιδότησης νέων θέσεων εργασίας ευπαθών κοινωνικά ομάδων,
- ολοκληρωμένες παρεμβάσεις για ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και περιλαμβάνονται συνδυαστικά ενέργειες προκατάρτισης, κατάρτισης, παροχής Σ.Σ.Υ και προώθηση στην απασχόληση με επιδότηση για

επιχειρηματική δράση. Ένας ακόμη από τους στόχους των ιατροκοινωνικών κέντρων αποτελεί και η απασχόληση.

Στο πεδίο του Πολιτισμού διενεργούνται *ειδικά προγράμματα διαπολιτισμικού* χαρακτήρα, εκπαιδευτικά προγράμματα παραδοσιακής μουσικής, δημιουργικής απασχόλησης, θεάτρου και χορού, εργαστήρια φωτογραφίας, επισκέψεις σε μουσεία και θέατρα.

Όσον αφορά τον αθλητισμό Τσιγγανόπαιδες και Τσιγγάνοι συμμετέχουν σε τμήματα με άλλους πολίτες σε προγράμματα μαζικού αθλητισμού από τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού σε συνεργασία με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και επίσης σε προγράμματα ειδικών αθλητικών παρεμβάσεων.

Οι πολιτικές και τα προγράμματα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων με στόχο την ένταξή τους δίνουν έμφαση στις πολιτισμικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων. Άλλωστε ένας από τους επιμέρους στόχους των προγραμμάτων αποτελεί η διατήρηση και ο σεβασμός στα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους Η ομαλή ένταξη, ο σεβασμός στην πολιτισμική διαφορετικότητα και η σχέση της τοπικής κοινωνίας με τους Τσιγγάνους, αποτελούν τρεις βασικές παραμέτρους που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε ότι αφορά τον αποκλεισμό και την ένταξη της ομάδας.

Στο Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης του ΕΣΔΕν αναφέρεται η «αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», η οποία αποτελεί κομμάτι των οδηγιών της Επιτροπής της Ε.Ε. και ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία, στη βάση της οποίας επιχειρείται η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων. Επίσης η τοπική κοινωνία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο καθώς η τοπική συναίνεση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση των έργων και των δράσεων.

Οι ολοκληρωμένες δράσεις που συμπεριλαμβάνουν παρεμβάσεις σε όλους τους τομείς στους οποίους αντιμετωπίζονται προβλήματα, στοχεύουν

στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την ένταξη.¹⁵¹ Οι στερήσεις¹⁵¹ σε διάφορους τομείς οφείλονται στην «ευπάθεια», στην «μειονεξία» και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας. Η άποψη ότι η κύρια αιτία αποκλεισμού της ομάδας συνδέεται με τις «πολιτισμικές ιδιαιτερότητές» της συμβάλλει στον αποπροσανατολισμό από τις πραγματικές αιτίες¹⁵². Η προτεραιότητα στην πολιτισμική ταυτότητα των Τσιγγάνων παραβλέπει άλλες πιθανές κοινωνικές αιτίες της αποκλεισμού τους ενώ ταυτόχρονα νομιμοποιεί και αναπαραγάγει τους μηχανισμούς που τους διαχωρίζει από την κυρίαρχη κοινωνία. Τέλος εφόσον αιτία της περιθωριοποίησης αποτελεί η κοινωνική και πολιτιστική διαφορετικότητα η ίδια η ομάδα ενοχοποιείται και ευθύνεται για τον αποκλεισμό της¹⁵³.

Οι πολιτικές και τα προγράμματα για την καταπολέμηση του αποκλεισμού συχνά μπορεί να ενισχύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό¹⁵⁴ ή να τον δημιουργούν λόγω του στιγματισμού των ομάδων και των δράσεων που σχεδιάζονται ξεχωριστά για την καθεμία.

Οι αναφορές στον κοινωνικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων παραπέμπουν σε αναφορές στην πολιτιστική και πολιτισμική διαφορετικότητα και στα ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα(δικαίωμα στην διαφορά και την ιδιαιτερότητα, δικαίωμα σε αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, στην εκπαίδευση, κτλ) τα οποία στερούνται λόγω του αποκλεισμού τους σε διάφορους τομείς. Οι κοινωνικές πολιτικές που στοχεύουν στην καταπολέμηση του κοινωνικού τους αποκλεισμού αντανακλούν αυτές τις παραμέτρους και καθιστούν την ομάδα των Τσιγγάνων μια ξεχωριστή ομάδα για την οποία σχεδιάζονται εξατομικευμένες πολιτικές και η οποία χρήζει προστασίας.

¹⁵¹ «Το φαινόμενο του κινδύνου εμπέδωσης φαύλων κύκλων είναι έκδηλο σε ομάδες με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες όπου η συμμετοχή σε μια διαφορετική παράδοση αποτελεί το έναυσμα κύκλων αποστέρησης και μειονεξίας εμπεδωμένων μέσα από δεκαετίες. », Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2001-2003*, Αθήνα 2001

¹⁵² Δαφέρμος Μ., 2006, *Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη, Η περίπτωση των Τσιγγάνων του Ηρακλείου Κρήτης*, Αθήνα: Ατραπός, σελ. 63

¹⁵³ Γκότοβος Α., 2002, «Ρόμικη ταυτότητα στην ελληνική κοινωνία: Προσδιορισμοί σε σύγκρουση», στο *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, σελ. 121

¹⁵⁴ Μουσούρου Λ., 1998, *ό.π.*, σελ. 77

3.6 Η προστασία των μειονοτήτων

Το ενδιαφέρον¹⁵⁵ για την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων εκφράζεται σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο από τα κείμενα και τις συμβάσεις των διεθνών οργανισμών, της Ε.Ε., του Συμβουλίου της Ευρώπης, ΟΑΣΕ, ΟΗΕ κ.λ.π.

Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αναφορά τους Τσιγγάνους το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ψήφισμα το 1984 «περί της θέσεως των Τσιγγάνων στην Κοινότητα» σύμφωνα με το οποίο ζητείται από την Επιτροπή να επεξεργαστεί προγράμματα τα οποία θα χρηματοδοτούνται από κοινοτικούς πόρους ώστε να βελτιωθεί η θέση των Τσιγγάνων, και να διατηρούνται παράλληλα οι ιδιαίτερες αξίες τους. Τα κράτη- μέλη οφείλουν να συντονιστούν προς την κατεύθυνση αυτή. Στη συνέχεια το Συμβούλιο της Ευρώπης και οι υπουργοί παιδείας των κρατών μελών της Ε.Ε., το 1989 ενέκριναν ψήφισμα για τη σχολική φοίτηση των παιδιών των Τσιγγάνων και των πλανόδιων¹⁵⁶, τονίζοντας ότι ο πολιτισμός και η γλώσσα των Τσιγγάνων και των πλανόδιων αποτελούν μέρος της πολιτιστικής και γλωσσικής κληρονομιάς της Κοινότητας για περισσότερο από 500 χρόνια.

Με τον Ευρωπαϊκού Χάρτη των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών¹⁵⁷ το 1992 γίνεται λόγος για την προστασία των λιγότερο γνωστών γλωσσών και πολιτισμών, ως αναπόσπαστο κομμάτι του ευρωπαϊκής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι Τσιγγάνοι αναγνωρίζονται ως «ευρωπαϊκή μειονότητα» με τη σύσταση του 1203 από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1993. Η αναγνώριση ως μειονότητα η οποία δεν ανταποκρίνεται πάντα στους ορισμούς της εθνικής ή γλωσσικής μειονότητας ωστόσο διακρίνεται από τους υπόλοιπους πληθυσμούς στη βάση της πολιτισμικής τους διαφορετικότητας¹⁵⁸ μπορεί να

¹⁵⁵ Σχετικά με το ενδιαφέρον για τις μειονότητες στο πολιτικό και επιστημονικό χώρο τα τελευταία χρόνια βλέπε: Μάρκου Κ., “Το επιστημονικό ενδιαφέρον σχετικά με τις μειονότητες στην Ελλάδα” στο Κετσετζοπούλου Μ., Κικίλιας Η., Μουρίκη Α, Παπαπέτρου Γ., Τζωρτζοπούλου Μ., Φρονίμου Ε. (επιμ.), 2007, *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2006*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, σελ.51-58

¹⁵⁶ Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., 1996, *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΓΓΛΕ, σελ. 43

¹⁵⁷ Σισιλιανός Λ.-Α., 1997, “Η προστασία των μειονοτήτων στην Ευρώπη: Συλλογικές όψεις ατομικών δικαιωμάτων”, στο Μπρεδήμας Α.και Σισιλιανός Λ.-Α.(επιμ.), *Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκουλα, σελ. 111

¹⁵⁸ Μουχελή Α.(1996), “Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός”, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα :ΕΚΚΕ, τ.Α’,σελ.518

συμβάλει σύμφωνα με το Συμβούλιο την πολιτισμική πολυμορφία της Ευρώπης.

Καθοριστικής σημασίας για την προστασία των Τσιγγάνων αποτελεί και η Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1995) του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα αναγνωρίζεται ως μειονότητα η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης η ομάδα των Τσιγγάνων δεν θεωρείται τυπικά και νομικά μειονότητα. Στην έκθεση των J. P. Liegeois και Gheorge N. «Ρομά/Τσιγγάνοι: Μια Ευρωπαϊκή Μειονότητα» για την Διεθνή Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων οι Τσιγγάνοι παρουσιάζονται¹⁵⁹ ως μια «ενιαία πολιτισμική ομάδα» της οποίας παραβιάζονται βασικά δικαιώματα και η οποία υπόκειται στις αφομοιωτικές πρακτικές των χωρών .

Σε πολλά κείμενα της Ε.Ε. οι Τσιγγάνοι ορίζονται ως «μειονότητα», «εθνότητα»¹⁶⁰ ή ως μια ενιαία ευρωπαϊκή μειονότητα και παράλληλα εμφανίζεται η τάση για την επίσημη αναγνώρισή της¹⁶¹. Ο όρος μειονότητα στη περίπτωση των Τσιγγάνων αναφέρεται σε εθνοτικά, γλωσσικά και πολιτισμικά κριτήρια, τα οποία είναι κοινά σε όλες τσιγγάνικες ομάδες στον ευρωπαϊκό χώρο και διακριτά από τον υπόλοιπο πληθυσμό της χώρας όπου ζουν.

Η ανάγκη για προστασία των δικαιωμάτων και για σεβασμό στην ετερότητα, πολιτισμικού, γλωσσικού ή άλλου χαρακτήρα παραπέμπει στην αντίληψη περί μειονότητας και σε μια διαφορετική εθνοτική ταυτότητα. Ο χαρακτηρισμός των Τσιγγάνων ως εθνοτική μειονότητα σύμφωνα με κάποιους βασίζεται στο επιχείρημα εθνοτικής ομάδας η οποία ορίζεται ως ομάδα με δική της γλώσσα, πολιτισμό και ιστορία και η οποία επιθυμεί να διατηρήσει ενσυνείδητα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χωρίς να σημαίνει απαραίτητα ότι η μειονότητα σε αυτή την περίπτωση συνδέεται με τη μειονεξία¹⁶². Σύμφωνα με μια άλλη άποψη αυτή η «εθνοτική προσέγγιση» παρουσιάζει τους Τσιγγάνους ως λαό, φυλή εθνότητα, μειονότητα, που

¹⁵⁹ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ. 47

¹⁶⁰ Βαξεβάνογλου Α., 2001, *Έλληνες Τσιγγάνοι, περιθωριακοί και οικογενειάρχες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 29

¹⁶¹ Γκότοβος Α., 2002, ό.π., σελ. 131

¹⁶² Διβάνη Λ., 2002, «Από άλλον πλανήτη, Η άρνηση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους Ρομά», στο *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σελ.412

διαφέρει ή βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την αντίστοιχη εθνότητα της κυρίαρχης ομάδας και η διαφορετικότητα αυτή συνίσταται στα στοιχεία του τσιγγάνικου τρόπου ζωής, τα οποία θεωρούνται δεδομένα και εμφανή αλλά και σε αναφορές στην ιστορία, στον πολιτισμό και στην γλώσσα της εν λόγω ομάδας. Υπό το πρίσμα αυτής της οπτικής όμως δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές οι οικονομικές και κοινωνικές αιτίες της περιθωριοποίησης και η άμεση σχέση τους με τις πρακτικές της ομάδας, την σχέση της με την ευρύτερη κοινωνία και με τις πρακτικές των φορέων που ασκούν πολιτική¹⁶³. Σε αυτό το πλαίσιο, τόσο οι ευρωπαϊκοί θεσμοί όσο και οι θεσμοί του κάθε κράτους μέλους αναφέρονται σε έννοιες όπως η πολυπολιτισμικότητα και τονίζουν την ανάγκη ύπαρξης πολιτικών ενάντια στην αφομοίωση και υπέρ του σεβασμού της διαφορετικότητας. Επιπροσθέτως ο εθνοποιητικός αυτός λόγος και η κοινωνική κατασκευή μειονοτικής ταυτότητας¹⁶⁴ αναπτύσσεται στον ευρωπαϊκό χώρο στον οποίο βασικές προτεραιότητες αποτελούν η οικονομία και η πολιτική. Ωστόσο η αποδοχή ή η απόρριψη της αντίληψης σχετικά με την ύπαρξη μειονότητας και ο διαχωρισμός με όποιον τρόπο κι αν επιχειρείται, είτε με τον όρο μειονότητα, είτε ως ομάδα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες ή οτιδήποτε άλλο, δεν συμβάλλει στην κατανόηση των κοινωνικών αιτίων της περιθωριοποίησης και στην ουσιαστική επίλυση των προβλημάτων της ομάδας.

Η επίκληση στο σεβασμό στη διαφορετικότητα και η διατήρηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών χρησιμοποιείται ως πρόταγμα για την προστασία και την ένταξη μέσω αντιρατσιστικών και αντιαφομοιωτικών πολιτικών. Ο πολιτισμός χρησιμοποιείται ως «βασικό εργαλείο» κατανόησης της κοινωνίας και ερμηνείας «δεν λαμβάνει υπόψη τις οικονομικές, κοινωνικές, ταξικές, σχέσεις και αντιθέσεις οδηγεί στην αυτοακύρωση των αντιρατσιστικών πολιτικών και προθέσεων»¹⁶⁵.

Οι πολιτικές για την προστασία των μειονοτήτων ακολουθούν ένα φιλομειονοτικό πρότυπο σύμφωνα με το οποίο απορρίπτεται ο

¹⁶³ Γκότοβος Α., 2002, “Από το κοινωνικό περιθώριο στο έθνος των Τσιγγάνων: κριτική στην μετακένωση πολιτικής ορθότητας”, στο *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σελ. 170-172

¹⁶⁴ Για την κατασκευή της μειονοτικής ταυτότητας βλέπε Γκότοβος Α., 2002, *Εκπαίδευση και ετερότητα, Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο

¹⁶⁵ Χριστόπουλος Δ. 2002, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας, Όψεις της ελληνικής, βουλγαρικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 265

αφομοιωτισμός «ως η πιο η πιο ρεαλιστική και ειρηνική έκφραση της εθνικιστικής οργάνωσης των κρατών, με την αποφυγή εντάσεων μέσω της αφομοίωσης» και υιοθετείται ο φιλομειονοτισμός ως «μια καθολικευτική έκφραση της τάσης αναπαραγωγής των εθνικών κοινοτήτων ως πρωταρχικών υποκειμένων της πολιτικής». Ωστόσο παρά την φαινομενική προοδευτικότητα και την αντίθεση σε εθνικιστικές πρακτικές του φιλομειονοτισμού, η επιθετικότητα παραμένει βασικό συστατικό και ασκείται αμφίπλευρα τόσο στο εσωτερικό της μειονοτικής ομάδας με διαδικασίες ομογενοποίησης για πολιτικούς λόγους, όσο και από την ίδια την ομάδα προς την ευρύτερη κοινωνία¹⁶⁶. Έτσι στην προσπάθεια προστασίας του διαφορετικού και των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων ο κίνδυνος για περιθωριοποίηση της ομάδας παραμένει.

Σε ότι αφορά την προστασία καταγράφονται τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ορισμένες ομάδες όπως οι Τσιγγάνοι και η ανάγκη για την αντιμετώπιση τους μέσω προάσπισης των δικαιωμάτων όπως κι αν αυτά αποκαλούνται, ανθρώπινα, μειονοτικά, κοινωνικά. Ωστόσο η εξέταση αυτών των ζητημάτων κρίνεται μονόπλευρη γιατί εστιάζει στις σχέσεις της ομάδας με την υπόλοιπη κοινωνία και στην αντιπαράθεση μειονότητας- πλειονότητας μετατοπίζοντας τις άλλες πιθανές αιτίες του αποκλεισμού. Σύμφωνα με τον Δαφέρμο δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση και ανάλυση των αιτιών καθώς αρκούνται στην καταγραφή και την αναφορά των προβλημάτων και στην έλλειψη σεβασμού των δικαιωμάτων. Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις δεν συμπεριλαμβάνουν άλλους κοινωνικούς παράγοντες όπως οι «ενδότερες κοινωνικές αντιφάσεις και συγκρούσεις» ενώ παράλληλα θεωρούν μικρότερης σημασίας ζητήματα που έχουν σχέση με την αλληλεπίδραση της εν λόγω ομάδας με την ευρύτερη κοινωνία όπως η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας αποδοχής και κατανόησης και όχι στα όρια της ανοχής¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Δημούλης Δ., 1997, “Η νομική προστασία των εθνικών μειονοτήτων”, στο Τσιτσελίκης Κ. και Χριστόπουλος Δ.(επιμ), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 150

¹⁶⁷ Δαφέρμος Μ., 2006, ό.π., σελ. 49

Κεφάλαιο 4

Οι Τσιγγάνοι της Ν. Αλικαρνασσού

Οι Τσιγγάνοι του Ηρακλείου Κρήτης που εγκαταστάθηκαν στο Ηράκλειο, προερχόμενοι από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, διακρίνονται σε τρεις κυρίως ομάδες. Στους Τσιγγάνους που διαμένουν σε καταυλισμούς στη Ν. Αλικαρνασσό, στους Τσιγγάνους στο πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης και στους διερχόμενους από τις άλλες περιοχές της Ελλάδας οι οποίοι επισκέπτονται ανά διαστήματα το Ηράκλειο για επαγγελματικούς λόγους¹⁶⁸.

Στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή «Δύο Αοράκια» είναι εγκατεστημένες δύο ομάδες Τσιγγάνων. Στον πάνω καταυλισμό, στη δυτική πλευρά της περιοχής διαμένουν οι «Πελοποννήσιοι» ενώ στον κάτω, στη ανατολική πλευρά, στα σύνορα με τη βιομηχανική περιοχή διαμένουν οι «Χαλκιδαίοι»¹⁶⁹. Οι ονομασίες προέκυψαν βάσει των περιοχών προέλευσής τους. Οι Πελοποννήσιοι ερχόμενοι από την Αχαΐα εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη το 1975, στην Μεσσαρά και την Ιεράπετρα και αργότερα το 1980 σε διάφορες περιοχές του Ηρακλείου. Οι μετακινήσεις των Χαλκιδαίων ξεκίνησαν στην περίοδο και μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου από την Εύβοια προς την Αθήνα και έπειτα το 1974 προς άλλες περιοχές μεταξύ των οποίων και η Κρήτη¹⁷⁰.

Στην καταγραφή του 2000 από τον Οργανισμό Ανάπτυξης Ανατολικής Κρήτης υπολογίστηκε ότι διαμένουν 528 άτομα (127 οικογένειες) εκ των οποίων οι 322 κατοικούν στο δυτικό καταυλισμό και οι 206 στον ανατολικό.

Το 2006 με την έναρξη της λειτουργίας του Ιατροκοινωνικού Κέντρου¹⁷¹ πραγματοποιήθηκε καταγραφή σύμφωνα με την οποία βρέθηκε ότι στον κάτω καταυλισμό διαμένουν 43 γυναίκες, 40 άνδρες και 87 παιδιά και αντίστοιχα στον πάνω καταυλισμό 78 γυναίκες, 74 άνδρες και 130 παιδιά.

Η γλώσσα με την οποία επικοινωνούν οι κάτοικοι του ανατολικού καταυλισμού είναι η ρομανί, ενώ αντίθετα στον δυτικό καταυλισμό οι κάτοικοι

¹⁶⁸ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ. 155-156

¹⁶⁹ Διαμεσολαβητής του Ιατροκοινωνικού Κέντρου. Ο Διαμεσολαβητής είναι Τσιγγάνος και αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του Ιατροκοινωνικού Κέντρου και των Τσιγγάνων του καταυλισμού της Νέας Αλικαρνασσού.

¹⁷⁰ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ.170

¹⁷¹ Η καταγραφή διενεργήθηκε στο διάστημα από 25 Σεπτεμβρίου έως 31 Οκτωβρίου 2006.

δεν τη γνωρίζουν και χρησιμοποιούν για την επικοινωνία τους την ελληνική, η οποία όπως αναφέρεται ομιλείται με χαρακτηριστική προφορά.

Στον επαγγελματικό τομέα τη βασική απασχόληση των κατοίκων του καταυλισμού αποτελεί το πλανόδιο εμπόριο. Οι κάτοικοι του πάνω καταυλισμού ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο ρούχων, υποδημάτων και οπωροκηπευτικών, ενώ οι κάτοικοι του κάτω είναι έμποροι μαναβικής που πουλάνε τα εμπορεύματά τα στη λαϊκή ή σε χωριά και άλλοι ασκούν το επάγγελμα του παλιατζή¹⁷². Σχεδόν όλοι τους δε διαθέτουν άδειες επαγγέλματος με αποτέλεσμα να δραστηριοποιούνται παράνομα εξαιτίας της μη εύκολης χορήγησης της άδειας¹⁷³. Ο διαχωρισμός που παρατηρείται και στον τομέα της εργασίας δείχνει τις τάσεις οικονομικής και κοινωνικής διαφοροποίησης¹⁷⁴ των Τσιγγάνων και είναι ενδεικτική των ενδοομαδικών σχέσεων που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ των κατοίκων του κάτω και του πάνω καταυλισμού. Οι κάτοικοι του πάνω καταυλισμού είναι πιο εύποροι, αντιθέτως με τους κατοίκους του κάτω στους οποίους είναι πιο εμφανής ο παραδοσιακός τρόπος ζωής. Επιπλέον οι κάτοικοι του πάνω καταυλισμού διάκεινται θετικότερα στις διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης¹⁷⁵.

Ο διαχωρισμός των καταυλισμών, ο οποίος προέκυψε λόγω των εντάσεων και των συγκρούσεων που δημιουργήθηκαν μεταξύ των δύο ομάδων (Χαλκιδαίων και Πελοποννήσιων) από την έλευση και την εγκατάστασή τους στην περιοχή, ίσως να μην είναι εύκολα ορατός αλλά θεωρείται ότι συνέβαλε στη βελτίωση των σχέσεων¹⁷⁶. Οι ενδοομαδικές σχέσεις ενέχουν στοιχεία ανταγωνισμού και προστριβών¹⁷⁷ κυρίως ως προς την εκπροσώπηση της ομάδας προς την ευρύτερη κοινωνία, τις συναλλαγές με πρόσωπα και φορείς για τα προβλήματα της ομάδας αλλά και για επαγγελματικούς λόγους. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που η κάθε υποομάδα αυτοπροσδιορίζεται και διαφοροποιείται ταυτόχρονα από την άλλη αλλά και ο τρόπος που η μια υποομάδα χαρακτηρίζει την άλλη. Χαρακτηρισμοί όπως οι «πάνω», οι «κάτω» υποδηλώνουν διαφοροποιήσεις ως προς τον τρόπο ζωής, την οικονομική κατάσταση, τον επαγγελματικό τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται ακόμα και

¹⁷² Κοινωνική λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

¹⁷³ Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

¹⁷⁴ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ.179

¹⁷⁵ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ 183

¹⁷⁶ Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

¹⁷⁷ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

την «γνησιότητα» της φυλής. Οι κάτοικοι του δυτικού καταυλισμού (πάνω) βασίζουν την υπεροχή τους στην καλή οικονομική τους κατάσταση, στην καθαριότητα και τις καλές συνθήκες διαβίωσης (προφανώς συγκριτικά με αυτές του ανατολικού) ενώ οι κάτοικοι του ανατολικού (κάτω) καταυλισμού θεωρούν τους εαυτούς τους «γνήσιους» Τσιγγάνους, κάτι που θεωρούν ότι δεν ισχύει για όσους διαμένουν στον πάνω καταυλισμό. Μέρος των εντάσεων αποτελούν και οι κατηγορίες των πάνω για παράνομες υποθέσεις (ναρκωτικά, όπλα κ.λ.π) και των κάτω για ατομικιστική και υπεροπτική συμπεριφορά¹⁷⁸. Ο πρόεδρος του καταυλισμού, ο οποίος προέρχεται από τον πάνω καταυλισμό εκπροσωπεί την ομάδα των Τσιγγάνων ως σύνολο σε ζητήματα που τους αφορούν και έχουν σχέση με την ευρύτερη τοπική κοινωνία¹⁷⁹. Ισχυρά είναι τα άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης και αλληλοϋποστήριξης που αναπτύσσονται αλλά και στοιχεία ατομικισμού που παρατηρούνται ιδίως στους κατοίκους του κάτω καταυλισμού. Παράλληλα η έλλειψη αυτοοργάνωσης και επαρκούς εκπροσώπησης της ομάδας προς τα έξω, όπως υπογραμμίζεται από τους πληροφορητές, δημιουργεί εμπόδια και προβλήματα στην επικοινωνία με την υπόλοιπη κοινωνία¹⁸⁰.

4.1 Οι συνθήκες διαμονής στον καταυλισμό

Οι συνθήκες στέγασης και διαβίωσης στον καταυλισμό είναι ιδιαίτερα δύσκολες λόγω της έλλειψης έργων υποδομής με σημαντικές συνέπειες τόσο σε υγειονομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο αντιμετώπισης των φυσικών καταστροφών. Οι συνθήκες ωστόσο διαφοροποιούνται από το έναν καταυλισμό στον άλλο. Στον πάνω καταυλισμό τα σπίτια είναι λιθόχτιστα, το πάτωμα και οι εξωτερικοί χώροι είναι στρωμένοι με τσιμέντο. Τα περισσότερα σπίτια διαθέτουν τουαλέτες με αυτοσχέδιες αποχετεύσεις. Αντιθέτως στον κάτω καταυλισμό τα σπίτια είναι φτιαγμένα από νάιλον και ξύλα. Το έδαφος δεν είναι τσιμεντοστρωμένο και πολύ συχνά οι λάσπες κατακλύζουν το χώρο. Πολλά από τα σπίτια δεν έχουν τουαλέτα. Ενώ η ατμοσφαιρική και ηχητική ρύπανση

¹⁷⁸ Βλ. Δαφέρμο Μ., ό.π., σελ. 183-186

¹⁷⁹ Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

¹⁸⁰ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

είναι μεγαλύτερη από ότι στον πάνω. Οι συνθήκες διαβίωσης στον πάνω καταυλισμό μοιάζουν να είναι καλύτερες συγκριτικά με εκείνες στον κάτω.

Η παροχή ύδρευσης και ρεύματος δεν είναι νόμιμες, εφόσον τα οικήματα δεν θεωρούνται νόμιμα. Οι κάτοικοι αναγκάζονται να εξασφαλίσουν το νερό και το ρεύμα παράνομα εξαιτίας της «προσωρινότητας που επικαλούνται οι τοπικές αρχές τα τελευταία 20 χρόνια και της προοπτικής της μετεγκατάστασης τους. *«Το ρεύμα παίρνουν από τις κολόνες με κίνδυνο πολλές φορές της ζωής τους» (εκπρόσωπος Ιατροκοινωνικού Κέντρου)*

Η συσσώρευση των σκουπιδιών και η μη τακτική συγκομιδή έχει ως αποτέλεσμα να μετατρέπεται ο χώρος συχνά σε χωματερή, δημιουργώντας προβλήματα υγειονομικού χαρακτήρα. Η αδιαφορία και η παραμέληση αποκομιδής των σκουπιδιών από την πλευρά του Δήμου¹⁸¹ αποτελεί συχνό φαινόμενο καθώς αναφέρθηκε ότι η καθαριότητα της περιοχής αμελείται για 27 μέρες¹⁸².

Οι άσχημες συνθήκες που επικρατούν στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού συνδέονται άμεσα με τις ασθένειες και με τα υψηλά ποσοστά προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι. Τα πιο συχνά προβλήματα που παρατηρήθηκαν σε ενήλικες είναι τα καρδιαγγειακά, τα αναπνευστικά, τα ορθοπεδικά και τα ωτορυνολαρυγγολογικά. Στα παιδιά παρατηρήθηκαν ιώσεις του αναπνευστικού, ωτίτιδες και βρογχίτιδες. Επίσης δεν απουσιάζουν και τα χρόνια προβλήματα υγείας. Τέλος από τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τους γιατρούς διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες του καταυλισμού δεν είχαν υποβληθεί ποτέ πριν σε γυναικολογικές εξετάσεις¹⁸³. Η έλλειψη πρόσβασης στο σύστημα υγείας, η περιορισμένη πρόσβαση σε μηχανισμούς προληπτικής ιατρικής και η ανεπαρκής έως ανύπαρκτη γνώση βασικών κανόνων υγιεινής σε συνδυασμό με τις συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό αποτελούν βασικές αιτίες των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στον τομέα της υγείας.

Εκτός από τις δύσκολες συνθήκες στέγασης και διαβίωσης στον καταυλισμό αντιμετωπίζουν κοινωνικές και επαγγελματικές δυσκολίες.

¹⁸¹ Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ.174

¹⁸² Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

¹⁸³ Κοινωνικός Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

Παρατηρήθηκαν¹⁸⁴ ζητήματα που αφορούν αστικοδημοτικά θέματα¹⁸⁵, θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης. Διαπιστώθηκαν ελλείψεις βασικών εγγράφων, όπως για παράδειγμα ταυτότητες, ληξιαρχικές πράξεις, πιστοποιητικά, άδειες άσκησης επαγγέλματος ενώ παράλληλα μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων είναι χωρίς ασφάλιση. Οι δυσκολίες οφείλονται κυρίως στην έλλειψη πρόσβασης στις υπηρεσίες και στον γραφειοκρατικό χαρακτήρα των τελευταίων αλλά και στην ανεπαρκή ενημέρωση της ομάδας. Στον τομέα της εκπαίδευσης διαπιστώνονται υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής και άτακτη φοίτηση των παιδιών του καταυλισμού καθώς και η ελλιπής επαγγελματική κατάρτιση των ενηλίκων¹⁸⁶.

4.2 Φορείς και υπηρεσίες για την κοινωνική ένταξη

Οι φορείς και οι υπηρεσίες που στοχεύουν στην ένταξη των Τσιγγάνων στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και οι οποίοι εμπλέκονται με τις ενταξιακές ενέργειες αλλά και με τα ζητήματα που αφορούν τους Τσιγγάνους δραστηριοποιούνται σε τομείς όπως η στέγαση και οι συνθήκες διαβίωσης, η εκπαίδευση, η υγεία, η πρόσβαση σε υπηρεσίες και τα αστικοδημοτικά θέματα. Οι δράσεις τους εφαρμόζονται και υλοποιούνται σε τοπικό επίπεδο, εφόσον στοχεύουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των Τσιγγάνων του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού στην ευρύτερη τοπική κοινωνία.

Ο Δήμος Νέας Αλικαρνασσού

Ο Δήμος Ν. Αλικαρνασσού και πιο συγκεκριμένα το γραφείο Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής αποτελεί έναν από τους κυριότερους και πιο υπεύθυνους φορείς αναφορικά με τα ζητήματα των Τσιγγάνων και την ένταξή τους. Το ενδιαφέρον και οι ενέργειες ξεκίνησαν περίπου πριν 9 χρόνια με παρεμβάσεις σε ποικίλους τομείς όπως η διοργάνωση σεμιναρίων εκμάθησης

¹⁸⁴ Η καταγραφή πραγματοποιήθηκε από το Ιατροκοινωνικό Κέντρο τον Σεπτέμβριο του 2006 με στόχο τον εντοπισμό των προβλημάτων και των αναγκών για την εκτίμηση της κατάστασης των Τσιγγάνων.

¹⁸⁵ Η ελληνική ιθαγένεια χορηγήθηκε στους Τσιγγάνους μόλις το 1970

¹⁸⁶ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

της ελληνικής γλώσσας σε συνεργασία με τη ΝΕΛΕ, η ενημέρωση και η διευθέτηση θεμάτων που αφορούν την στέγαση και τα δάνεια που προβλεπόταν από το Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης για την ενσωμάτωση των Τσιγγάνων, η επιμόρφωση για εκμάθηση υπολογιστών και η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας με το πρόγραμμα Τοπικές Πρωτοβουλίες Απασχόλησης του ΠΕΠ Κρήτης 2000-2006, αλλά και με δράσεις που αφορούν την υγεία, την εκπαίδευση σε στενή συνεργασία με το Ιατροκοινωνικό Κέντρο και στο πλαίσιο της λειτουργίας και των στόχων του υποστηρικτικά¹⁸⁷. Το Γραφείο Παροχής Κοινωνικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών του Δήμου απευθύνεται σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των Τσιγγάνων καθώς παρέχει συμβουλευτική υποστήριξη σε «άτομα που βιώνουν ή απειλούνται από εργασιακό και κοινωνικό αποκλεισμό» και ενημερώνει για τις υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας, κατάρτισης και απασχόλησης (σεμινάρια για ανέργους, εργαζόμενους, προκηρύξεις, επιδόματα, θέσεις εργασίας, δυνατότητες στην εκπαίδευση και θέματα ανθρωπίνων σχέσεων). Για την ομάδα των Τσιγγάνων το Γραφείο λειτουργεί κυρίως για την διεκπεραίωση αστικοδημοτικών θεμάτων (βιβλιάρια υγείας, επιδόματα κ.τ.λ)

Το Ιατροκοινωνικό Κέντρο της Νέας Αλικαρνασσού

Το Ιατροκοινωνικό Κέντρο (ΙΑΚ) στη Ν. Αλικαρνασσό ιδρύθηκε στις 6/6/2006 στο πλαίσιο του ΠΕΠ Κρήτης 2000-2006. Η χρηματοδότηση προέρχεται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο κατά 75% και κατά 25% από εθνικούς πόρους.

Το ΙΑΚ συνιστά ένα κέντρο παροχής φροντίδας ιατρικής και κοινωνικής και στοχεύει :

- 1) Στην παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και στην κοινωνική προστασία των Ελλήνων Τσιγγάνων της περιοχής
- 2) Στη δυνατότητα απασχόλησης με τη δημιουργία θέσεων εργασίας στο Κέντρο με την ζήτηση για τη λειτουργία της δομής , ανθρωπίνου δυναμικού, κατά τεκμήριο γυναίκες πτυχιούχους ΠΕ/ΤΕ των απαιτούμενων ειδικοτήτων.

¹⁸⁷ Προϊστάμενη Διεύθυνσης Προγραμματισμού Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Ν. Αλικαρνασσού

3) Στην ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση του κοινωνικού συνόλου

Το Κέντρο απευθύνεται στους Τσιγγάνους που διαμένουν στο Δήμο της Ν. Αλικαρνασσοῦ και οι παροχές του είναι κοινωνικού και ιατρικού χαρακτήρα.

Οι παροχές στον κοινωνικό τομέα περιλαμβάνουν :

- Την διεκπεραίωση αστικοδημοτικών θεμάτων (έκδοση ταυτοτήτων, βιβλιάρια υγείας, ασφάλιση κ.α.)
- Θέματα εκπαίδευσης ενηλίκων (επιμόρφωση μέσω σεμιναρίων, εκμάθηση ελληνικής γλώσσας, ημερίδες)
- Προώθηση της σχολικής ένταξης των Τσιγγανοπαίδων
- Δημιουργική απασχόληση, πολιτισμός, αθλητισμός (σε συνεργασία με εξωτερικούς φορείς και εθελοντές)

Οι παροχές στον ιατρικό τομέα

- Το κέντρο διαθέτει δύο ιατρεία: Παθολογίας και Παιδιατρικής
- Παρέχει πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας όπως η κλινική εξέταση, η παραπομπή σε νοσοκομεία, ο εμβολιασμός παιδιών, η παροχή πρώτων βοηθειών και η αγωγή υγείας.

Στο Ιατροκοινωνικό κέντρο απασχολούνται ειδικοί επιστήμονες και εξειδικευμένα στελέχη. Το προσωπικό απαρτίζεται από μια Κοινωνιολόγο, μια Κοινωνική Λειτουργό, δύο Νοσηλεύτριες, ένα γιατρό Παθολόγο και έναν Παιδίατρο αλλά και έναν Διαμεσολαβητή ο οποίος είναι Τσιγγάνος και αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του Κέντρου και της ομάδας των Τσιγγάνων.

Για την επίτευξη των στόχων του Κέντρου, την επίλυση των προβλημάτων και των αναγκών έχει δημιουργηθεί ένα δίκτυο συνεργασίας με διάφορους δημόσιους και τοπικούς φορείς αλλά και με άλλες οργανώσεις Μη Κυβερνητικές και εθελοντικές. Τέτοιοι φορείς είναι :

- Δήμος Ν. Αλικαρνασσοῦ, Γραφείο Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής
- ΜΚΟ Ιατροί του κόσμου
- Συνήγορος του Πολίτη
- Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ)
- Κέντρο Εκπαίδευσης Ενηλίκων
- ΟΑΕΔ
- Νοσοκομεία
- Νομαρχία Ηρακλείου, Διεύθυνση Υγείας
- Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης

- Ερυθρός Σταυρός
- Σύλλογος Πολυτέκνων
- ΤΕΙ Κρήτης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας¹⁸⁸

Το Ιατροκοινωνικό Κέντρο βρίσκεται στη Ν. Αλικαρνασσό εφόσον βασική προϋπόθεση της ίδρυσης και της λειτουργίας του είναι να βρίσκεται μέσα ή κοντά στον οικισμό της ομάδας στόχου¹⁸⁹. Με την έναρξη της λειτουργίας πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στον καταυλισμό ώστε να ενημερωθεί η ομάδα στόχου για το Κέντρο και να ενημερωθεί και το προσωπικό για τις ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι. Η ενημέρωση έγινε πόρτα- πόρτα με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου για την καταγραφή στοιχείων που θα βοηθούσαν στην ανίχνευση των ελλείψεων και των προβλημάτων. Στοιχεία όπως το επάγγελμα, πιθανά προβλήματα υγείας, κατοχή απαραίτητων εγγράφων (ταυτότητες, βιβλιάρια κ.λ.π.) Τα προβλήματα και οι ανάγκες ομαδοποιήθηκαν από το προσωπικό του Κέντρου και σχεδιάστηκαν δράσεις που είχαν στόχο να βοηθήσουν τον πληθυσμό του καταυλισμού σε οποιοδήποτε πρόβλημα αντιμετωπίζει¹⁹⁰. Το κέντρο παρέχει κοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες και ο ρόλος του κέντρου είναι συμβουλευτικός και καθοδηγητικός υποστηρίζοντας την ενεργοποίηση των ωφελουμένων.

Ο ρόλος του Διαμεσολαβητή είναι καθοριστικός, καθώς είναι ο συνδετικός κρίκος του Κέντρου με την ομάδα των Τσιγγάνων. Ο Διαμεσολαβητής επιλέγεται είτε από την ομάδα στόχου είτε από το ΙΑΚ και πρέπει να είναι ενήλικος, να έχει στοιχειώδη εκπαίδευση και να είναι γενικά αποδεκτός από την ομάδα στόχο, εφόσον αποτελεί το σύνδεσμο της ομάδας με το ΙΑΚ και την ευρύτερη τοπική κοινωνία¹⁹¹. Στις αρμοδιότητές του περιλαμβάνονται η ενημέρωση των κατοίκων του καταυλισμού για όσα θέματα απευθύνονται και τους απασχολούν μετά από την παραπομπή του προσωπικού του Κέντρου . Για παράδειγμα η ενημέρωση ή η υπενθύμιση των ραντεβού με τους γιατρούς του ΙΑΚ και των νοσοκομείων.

¹⁸⁸ Κοινωνική λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

¹⁸⁹ Σπαθόπουλος Β.(Στέλεχος της ομάδας Υποστήριξης Δράσεων Ειδικών Ομάδων Πληθυσμού ΜΟΔ Α.Ε.) , “Τα ΙΑΚ στο Γ΄ Κ.Π.Σ. – Μια σύντομη περιγραφή του έργου τους”, Ανακοίνωση στην Ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου 2008

¹⁹⁰ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

¹⁹¹ Παϊτέρης Κ.(Διαμεσολαβητής ΙΑΚ Α. Λιοσίων), “Ο ρόλος του Διαμεσολαβητή και η σημασία του στα Ιατροκοινωνικά Κέντρα και στην τοπική κοινωνία”, Ανακοίνωση στην Ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου 2008

Η ΝΕΛΕ

Η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης είναι ένας φορέας υλοποίησης κοινωνικών προγραμμάτων και παρεμβάσεων σε ομάδες που βιώνουν ή απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό όπως οι Τσιγγάνοι. Ήδη από το 1984 η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΓΓΛΕ) ή όπως μετονομάστηκε Γενική Γραμματεία Επιμόρφωσης Ενηλίκων (ΓΓΕΕ) υλοποιεί παρεμβάσεις που περιλαμβάνουν προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ενηλίκων και τσιγγανοπαίδων καθώς επίσης και την επιμόρφωση εκπαιδευτών και επαγγελματιών που έρχονται σε επαφή με Τσιγγάνους. Τα προγράμματα αυτά δεν περιορίζονται μόνο στον εκπαιδευτικό άξονα αλλά συμπεριλαμβάνουν και δράσεις για την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και τη καταπολέμηση των προκαταλήψεων. Σε ότι αφορά την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση από το 1997 το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αναλαμβάνει την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων στο πλαίσιο του προγράμματος *Εκπαίδευση τσιγγανοπαίδων* ενώ η ΝΕΛΕ αναλαμβάνει αποκλειστικά ζητήματα εκπαίδευσης που αφορούν ενήλικες. Πολλά από τα προγράμματα, εκτός από την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, εφαρμόζονται πειραματικά και στοχεύουν στον αλφαριθμητισμό, στη συμβουλευτική γονέων, στην αγωγή υγείας και στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων¹⁹².

Τα τελευταία χρόνια τα προγράμματα της ΝΕΛΕ είναι κυρίως προγράμματα κατάρτισης και συμβουλευτικής που υλοποιούνται από το Κέντρο Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (ΚΕΣΥΥ) της ΝΕΛΕ. Την υπηρεσία στελεχώνουν κοινωνιολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι και εκπαιδευτικοί. Απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση των προγραμμάτων είναι η συμμετοχή εκπροσώπου της ομάδας των Τσιγγάνων¹⁹³. Οι εκπρόσωποι των Τσιγγάνων λειτουργούν ως μεσολαβητές. Δεδομένων κάποιων απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων ο ρόλος των μεσολαβητών είναι να συμμετέχουν στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των προγραμμάτων, να προωθούν τη συμμετοχή των Τσιγγάνων στα προγράμματα και να συμβάλλουν στις σχέσεις συνεργασίας

¹⁹² Γραμματέας ΝΕΛΕ

¹⁹³ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

μεταξύ των Τσιγγάνων και της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας. Η υλοποίηση των προγραμμάτων γίνεται με τη σύμπραξη και άλλων φορέων όπως η Αναπτυξιακή Ηρακλείου Α.Ε., η Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής Αυτοδιοικήσεων Κρήτης (ΚΟΙΝΩ. ΠΟΛΙΤΙ.Α. Κρήτης) κ.α.¹⁹⁴

4.3 Τα πεδία παρέμβασης

Αστικοδημοτικά θέματα

Σε ότι αφορά την διευθέτηση των αστικοδημοτικών ζητημάτων το Ιατροκοινωνικό Κέντρο και το Γραφείο Κοινωνικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών του Δήμου κατευθύνει και παραπέμπει στις αρμόδιες υπηρεσίες για την έκδοση ταυτοτήτων, ληξιαρχικών πράξεων και βιβλιαρίων υγείας, την λήψη επιδομάτων από τους δικαιούχους, κάρτες ανεργίας και άλλα και την απόκτηση στοιχειωδών εγγράφων που πολλοί δεν διαθέτουν ή δεν γνώριζαν ότι οφείλουν να έχουν.

Το Ιατροκοινωνικό Κέντρο επίσης συμβάλλει στην ενημέρωση σχετικά με τα αστικοδημοτικά θέματα και την πρόσβαση σε υπηρεσίες. Η δράση του είναι συμβουλευτική και στοχεύει στην ενεργοποίηση της ομάδας. Η ενημέρωση και η παρότρυνση των Τσιγγάνων για τη διεκπεραίωση και τη διευθέτηση των ζητημάτων όπως η απόκτηση βασικών εγγράφων και ο προσανατολισμός σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με υπηρεσίες και φορείς στις οποίες πρέπει να απευθυνθούν, πολλές από τις οποίες δεν γνωρίζουν (το Δημοτολόγιο, η Πρόνοια, ο ΟΑΕΔ, ο Σύλλογος Πολυτέκνων, τα νοσοκομεία ή οι ιδιωτικές κλινικές), συμβάλλει στην διευκόλυνση της πρόσβασης σε υπηρεσίες και κοινωνικά αγαθά. Πολλοί από τους κατοίκους δεν γνώριζαν ότι δικαιούνται ή πώς να αποκτήσουν έγγραφα ή άλλες παροχές καθώς πολλοί δεν γνωρίζουν να κινηθούν στην πόλη του Ηρακλείου¹⁹⁵.

¹⁹⁴ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

¹⁹⁵ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

Κατοικία

Τα τελευταία 23 περίπου χρόνια διαμονής των Τσιγγάνων στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσοῦ ένα από τα βασικότερα προβλήματα εξακολουθεί να είναι το οικιστικό. Οι συζητήσεις και οι ενέργειες για την μετεγκατάσταση τους δεν συντέλεσαν στην αντιμετώπιση του προβλήματος.

Σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη οι Έλληνες Τσιγγάνοι δικαιούνται δάνεια για την αγορά ή την ανέγερση κατοικίας ή τη μετεγκατάσταση σε οργανωμένους οικισμούς¹⁹⁶.

Μια από τις πρώτες προσπάθειες για τη μετεγκατάσταση του καταυλισμού ήταν η παραχώρηση οικοπέδου σε περιοχή της Βιομηχανικής περιοχής κοντά στο κλειστό γήπεδο του μπάσκετ. Παρά την έναρξη των εργασιών στην περιοχή οι ενέργειες δεν ολοκληρώθηκαν καθώς παρεμποδίστηκαν και τελικά ακυρώθηκαν από τον εν ενεργεία τότε δήμαρχο του Δήμου Ν. Αλικαρνασσοῦ¹⁹⁷.

Στη συνέχεια για τη λύση του οικιστικού προβλήματος προτάθηκε από το Δήμο η στεγαστική δανειοδότηση όπως προβλέπεται για τους Τσιγγάνους από το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Εθνικού Σχεδίου Δράσης. Τα στεγαστικά δάνεια είναι ύψους 60.000 €, άτοκα, παρέχονται με εγγύηση του κράτους, με δυνατότητα μακροχρόνιας εξόφλησης σε 6μηνες δόσεις και έναρξη εξόφλησης 2 χρόνια έπειτα από την εκταμίευσή τους. Ο Δήμος Ν. Αλικαρνασσοῦ ανέλαβε την διεκπεραίωση των διαδικασιών που αφορούν τα δάνεια και τη διευθέτηση ζητημάτων που αφορούν την ενημέρωση, την υποβολή αιτήσεων, την διαμεσολάβηση με αρμόδιες υπηρεσίες και το Υπουργείο για τυχόν προβλήματα όπως η έλλειψη ταυτοτήτων και εγγράφων σε ορισμένες περιπτώσεις.

Αρχικά η στάση των κατοίκων του καταυλισμού απέναντι σε ότι αφορούσε τη λήψη δανείων ήταν επιφυλακτική κυρίως λόγω της ελλιπούς ενημέρωσης. Εντούτοις σε πρώτο στάδιο υποβλήθηκαν 65 αιτήσεις οι οποίες εγκρίθηκαν και κάποιοι από τους κατοίκους προχώρησαν στην αγορά κατοικίας. Στην πορεία ο αριθμός αιτήσεων αυξήθηκε στις 131, οι οποίες επίσης εγκρίθηκαν. Αξιοσημείωτη για την λήψη του δανείου είναι η προϋπόθεση

¹⁹⁶ Βλέπε το κεφάλαιο Κοινωνική Πολιτική, στην παρούσα εργασία, σελ. 49-52

¹⁹⁷ Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο και Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ. 193

σύμφωνα με την οποία μετά την εκταμίευση και την αγορά της οικίας οι Τσιγγάνοι έχουν την υποχρέωση να εγκαταλείψουν τα οικήματα στον καταυλισμό με την προοπτική να γκρεμιστούν από το Δήμο¹⁹⁸. Η δυσαρέσκεια του Δήμου λόγω της μη δυνατότητας να κατεδαφίσει οικήματα στον καταυλισμό εξηγεί την έντονη επιθυμία απομάκρυνσης των Τσιγγάνων. Η δυσπραγία άλλωστε τα τελευταία χρόνια σχετικά με την αντιμετώπιση του οικιστικού ζητήματος και τις και τις προφάσεις της προσωρινότητας αλλά και της γκετοποίησης σε περίπτωση μετεγκατάστασης σε οικισμό αποκλειστικά για Τσιγγάνους έρχεται σε αντίθεση με την σημερινή ανυπομονησία και το ενδιαφέρον για την διεκπεραίωση των δανείων. Οι Τσιγγάνοι αντιθέτως θεωρούν ότι λόγω της μακρόχρονης διαμονής τους στην περιοχή δικαιούνται τα κομμάτια γης στα οποία κατοικούσαν μην επιτρέποντας στο Δήμο να επέμβει. Οι διαπληκτισμοί για τη χρήση της γης είναι συχνό φαινόμενο μεταξύ Τσιγγάνων και Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε πολλές της Ελλάδας. Τέτοιες συμπεριφορές επιβεβαιώνονται και από το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει καταδικαστεί δύο φορές το 2005 και το 2006 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων για την παραβίαση του δικαιώματος στη στέγαση των Τσιγγάνων και τις εξισώσεις που υφίστανται¹⁹⁹. Εν κατακλείδι το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης στην ουσία εγκαταλείφθηκε και δεν ανταπεξήλθε στις ανάγκες τις οποίες στόχευε να αντιμετωπίσει. Όπως αναφέρεται ένας μεγάλος αριθμός δανείων χορηγήθηκαν σε ενταγμένους Τσιγγάνους ή και μη Τσιγγάνους και όχι σε όσους ζουν σε άθλιες συνθήκες και σε καταυλισμούς, παράλληλα με έναν μεγάλο αριθμό εξώσεων και μηνύσεων, ενώ παρατηρήθηκαν και φαινόμενα διαφθοράς στα οποία συχνά αναμειγνύονται και ηγετικά στελέχη Τσιγγάνων²⁰⁰.

Υγεία

Τα προβλήματα υγείας που καταγράφηκαν φανερώνουν την αρνητική εικόνα στο επίπεδο της υγείας και της φροντίδας. Τα προβλήματα υγείας που

¹⁹⁸ Προϊστάμενη Διεύθυνσης Προγραμματισμού και Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Ν. Αλικαρνασσού

¹⁹⁹Praksis, Έκθεση για τα εμπόδια και τις δυσκολίες πρόσβασης των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας, στην εκπαίδευση και την ένταξή τους στην στεγαστική πολιτική, Οκτώβριος 2007, σελ.11

²⁰⁰ Ελληνικό Παρατηρητήριο Συμφωνιών του Ελσίνκι, 2006, Ελλάδα: Συνεχιζόμενη εκτεταμένη παραβίαση των δικαιωμάτων των Ρομά στη στέγαση, Οκτώβριος και Θεοδωρίδης Ν., 2008, Ετήσια έκθεση για τον ρατσισμό του κέντρου πληροφόρησης και τεκμηρίωσης: Αντιγόνη, σελ.31-32

εντοπίστηκαν είναι καρδιαγγειακής, αναπνευστικής και ορθοπεδικής φύσης, χρόνιες ασθένειες προβλήματα στοματικής υγιεινής, αυξημένος κίνδυνος για τέτανο, φυματίωση, χαμηλό βάρος γέννησης, γαστρεντερίτιδες, επιπλοκές διαβήτη και χρήση ουσιών. Ως αιτιακοί παράγοντες αναφέρονται τα προβλήματα στέγασης, οι συνθήκες διαβίωσης, η απουσία προληπτικών πρακτικών και εμβολιασμών, η μειωμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, η έλλειψη προγεννητικής και περιγεννητικής φροντίδας, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, ο ρατσισμός και η χρήση παραδοσιακών μεθόδων θεραπείας²⁰¹. Οι ανισότητες που υφίστανται και στο επίπεδο υγείας είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ανυπαρξία υπηρεσιών και την έλλειψη πληροφόρησης για τα δικαιώματα χρήσης των υπηρεσιών αφού αναφέρονται ακόμη και δυσκολίες κατανόησης οδηγιών και τήρησης των ραντεβού.

Οι ιατρικές υπηρεσίες παρέχονται σε πρώτο επίπεδο κυρίως από το Ιατροκοινωνικό Κέντρο αλλά και από άλλες δομές στις οποίες παραπέμπονται οι κάτοικοι του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού. Στο Κέντρο λαμβάνεται ατομικό ιστορικό υγείας και γίνεται κλινική εξέταση (μέτρηση βάρους, ύψους και απαραίτητων στοιχείων για τη διάγνωση της κατάστασης της υγείας), παροχή πρώτων βοηθειών, παρέχονται συμβουλές για αγωγή υγείας και γίνονται παραπομπές σε δημόσιους φορείς υγείας ή σε ιδιωτικά διαγνωστικά κέντρα (σε περίπτωση παραπομπής σε ιδιωτικό φορέα υγείας η παραπομπή γίνεται κατόπιν συμφωνίας με τον ενδιαφερόμενο και εφόσον έχει την οικονομική δυνατότητα)²⁰².

Τα ραντεβού με το Ιατροκοινωνικό Κέντρο ή τους άλλους φορείς υγείας κλείνονται από το προσωπικό του Κέντρου και την ενημέρωση για τις συναντήσεις ή την υπενθύμιση της επανεξέτασης αναλαμβάνει ο Διαμεσολαβητής. Με αυτή την πρακτική οι εξυπηρετούμενοι βοηθούνται και διευκολύνονται ιδιαίτερα καθώς πριν σύμφωνα με τον Διαμεσολαβητή του ΙΑΚ και λόγω της έλλειψης ενημέρωσης «χάνανε πολλά ραντεβού και ήταν μπερδεμένοι» (Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο).

²⁰¹ Κριτωτάκης Γ. (Καθηγητής Εφαρμογής στην Κοινωνική Νοσηλευτική), “Νοσηλευτική προσέγγιση σε θέματα υγείας των Τσιγγάνων”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση-Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου 2008

²⁰² Χαλκιαδάκης Ε. (Ειδικός Παθολόγος-Ιατρός Ιατροκοινωνικού Κέντρου Ν. Αλικαρνασσού), “Ο ρόλος των ιατρικών του Ιατροκοινωνικού Κέντρου στην πρωτοβάθμια περίθαλψη των Τσιγγάνων”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου 2008

Στο Κέντρο επίσης γίνονται εμβολιασμοί παιδιών και ενηλίκων (σε όσους αδυνατούν να προσέλθουν γίνονται κατ οίκον), συνταγογραφήσεις στα βιβλιάρια υγείας αλλά και ημερίδες ή εκδηλώσεις στον καταυλισμό. Στην διήμερη εκδήλωση που έγινε στον καταυλισμό σε συνεργασία με τους Γιατρούς του Κόσμου οι κάτοικοι ελέγχτηκαν για οφθαλμολογικά και καρδιολογικά προβλήματα καθώς επίσης και για οδοντιατρικά από τον οδοντιατρικό σύλλογο.

Εργασία

Στον τομέα της εργασίας δεν αναφέρθηκαν από τους εκπροσώπους των φορέων εξειδικευμένες δράσεις και παρεμβάσεις. Οι Τσιγγάνοι ασκούν επαγγέλματα κατά κανόνα που έχουν σχέση με το πλανόδιο εμπόριο και δε προσανατολίζονται σε άλλου τύπου εργασίες. Οι άδειες άσκησης επαγγέλματος δεν παραχωρούνται εύκολα από τις αρμόδιες υπηρεσίες και έτσι πολλοί εργάζονται παράνομα. Ο Δήμος φαίνεται να πιστεύει ωστόσο πως οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δεν επιθυμούν να λειτουργούν και να εργάζονται νόμιμα και με τις ανάλογες υποχρεώσεις που συνεπάγονται. Η υπεύθυνη του Δήμου χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Ακόμα και στα παραδοσιακά τους επαγγέλματα θα μπορούσαν να οργανωθούν και να είναι νόμιμοι...Όχι, δεν θέλουν να πληρώνουν εφορίες, δεν αποδέχονται να λειτουργούν όπως το υπόλοιπο σύνολο»²⁰³.

Η μη χορήγηση αδειών από τις τοπικές αρχές αποτελεί συχνό φαινόμενο καθώς οι Τσιγγάνοι δεν γίνονται αποδεκτοί και η πρακτική των Δήμων στοχεύει στην απομάκρυνση τους από την περιοχή²⁰⁴.

Ο ΟΑΕΔ δεν αποτελεί φορέα στον οποίον απευθύνονται για εύρεση εργασίας καθώς δεν πληρούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις εφόσον δεν έχουν ολοκληρώσει τη βασική εκπαίδευση. Στον ΟΑΕΔ απευθύνονται ορισμένες φορές είτε για την απόκτηση κάρτας ανεργίας είτε για την συμμετοχή σε επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης²⁰⁵.

²⁰³ Προϊστάμενη Διεύθυνσης Προγραμματισμού Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Ν. Αλικαρνασσού

²⁰⁴ Μάρκου Γ., 2008, “Η προσπάθεια ανάπτυξης μιας εθνικής πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 160

²⁰⁵ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

«Αν τυχόν γίνει κάποιο σεμινάριο του ΟΑΕΔ επιδοτούμενο, και χρειάζεται κάρτα του ΟΑΕΔ, μόνο τότε θα πάνε στον ΟΑΕΔ. Αυτοί είναι οι λόγοι, η εύρεση εργασίας δεν υπάρχει. Τι να του πει ο ΟΑΕΔ! Μα είναι και άνθρωποι που δεν έχουν τελειώσει τη βασική εκπαίδευση. Μόνο για αυτούς τους λόγους πάνε στον ΟΑΕΔ. Ο ΟΑΕΔ δεν έχει βρει ποτέ δουλειά σε κανέναν.» (Εκπρόσωπος Ιατροκοινωνικού Κέντρου)

Εκπαίδευση

Η ΝΕΛΕ ως εκπαιδευτικός φορέας αρμόδιος για την επιμόρφωση ενηλίκων υλοποιεί κοινωνικά προγράμματα κατάρτισης και συμβουλευτικής. Τα περισσότερα από αυτά τα προγράμματα και τα οποία απευθύνονται σε Τσιγγάνους έχουν ως αντικείμενο την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και τη νέα τεχνολογία. Από τις 31 Αυγούστου 2008 σταμάτησαν να υλοποιούνται προγράμματα και δράσεις λόγω της λήξης του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης αναμένοντας την έναρξη του επόμενου.

Ωστόσο τα προγράμματα και οι δράσεις που υλοποιήθηκαν έχοντας ως ομάδα στόχου τους Τσιγγάνους αντιμετώπισαν δυσκολίες και προβλήματα. Η συνολική αξιολόγηση των προγραμμάτων αυτών είναι αρνητική και είναι αμφίβολο το κατά πόσον θα συνεχίσουν να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται για τη συγκεκριμένη ομάδα. Παρά το αρχικό ενδιαφέρον στην πορεία τα προγράμματα εγκαταλείφθηκαν²⁰⁶. Οι αρμόδιοι των υπηρεσιών αποδίδουν την έλλειψη συμμετοχής στο γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι δεν θεωρούν ότι θα ωφεληθούν από τα προγράμματα εφόσον δεν έχουν κάποιο άμεσο όφελος όπως η χρηματοδότηση μέσω επιδοτούμενων προγραμμάτων, που ίσχυαν παλαιότερα. Στις περιπτώσεις που δεν θα εισπράξουν οικονομικούς πόρους οι ίδιοι επιλέγουν να προσανατολισθούν στην εύρεση εργασίας λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών και των προβλημάτων που έχουν να αντιμετωπίσουν.

Η αδυναμία εφαρμογής των προγραμμάτων έγκειται στις δυσκολίες ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης και ενεργής εμπλοκής της ομάδας. Οι επισκέψεις στον καταυλισμό αποτελούν το μόνο τρόπο ενημέρωσης των

²⁰⁶ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

Τσιγγάνων δημιουργώντας δυσκολίες στην επικοινωνία. Ο υπεύθυνος της ΝΕΛΕ αναφέρει :

«Πώς να συνεννοηθείς όταν η άλλη πλένει τα ρούχα!»²⁰⁷.

Μια ακόμη δυσκολία συνίσταται στην απουσία των άμεσα ωφελούμενων από την διαμόρφωση του πλαισίου παρέμβασης. Η συμμετοχή τους στο σχεδιασμό προτάσεων και των παρεμβάσεων θεωρείται απαραίτητη. Βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση και την διεξαγωγή των προγραμμάτων αποτελεί η συμμετοχή κάποιου εκπροσώπου της ομάδας στόχου.

Γενικά τα προγράμματα όπως διαμορφώθηκαν και υλοποιήθηκαν κρίνονται αναποτελεσματικά και χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα για την συγκεκριμένη ομάδα στόχου. Σύμφωνα με τον υπεύθυνο της υπηρεσίας

«Τα προγράμματα σε πιο ενταγμένες κοινωνικά ομάδες έχουν αποτελέσματα. Στην περίπτωση των Τσιγγάνων είναι ανώφελα, θα μπορούσαν να έχουν αποτελέσματα αν τα αντιμετώπιζαν διαφορετικά.»(Υπεύθυνος ΝΕΛΕ)

Επιπλέον πολλά επιμέρους προγράμματα κοινωνικών παρεμβάσεων που στόχευαν στην ομάδα των Τσιγγάνων διεκόπησαν λόγω της έλλειψης ενδιαφέροντος και της μη συμμετοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε :

«Όταν στα μηνιαία δελτία στέλνεις τόσους μετανάστες, τόσους φυλακισμένους και στους Τσιγγάνους στέλνεις παύλα, παύλα, παύλα.»
(Εκπρόσωπος ΝΕΛΕ)

Τα προγράμματα που υλοποιήθηκαν, με αντικείμενο που συχνά επαναλαμβανόταν, απαξιώθηκαν σταδιακά από τους Τσιγγάνους. Η έλλειψη ενδιαφέροντος και συμμετοχής από την πλευρά των Τσιγγάνων αλλά και η αδυναμία του φορέα υλοποίησης να αναπτυχθεί μια σχέση εμπιστοσύνης κατέστησαν τα προγράμματα ανεπαρκή και χωρίς ουσιαστικό όφελος για την ομάδα στόχου. Χαρακτηριστικά παρατίθεται ένα απόσπασμα από τη συνέντευξη με τον υπεύθυνο στη ΝΕΛΕ :

«Ουσιαστικά τα προγράμματα για τέτοιες ομάδες πάρα πολύ κλειστές και με πάρα πολύ χαμηλή πρόσβαση πρέπει να είναι άλλου τύπου αλλιώς είναι πεταμένα χρήματα και ενέργεια.»²⁰⁸

Στις απόψεις όσων ασχολούνται με τις παρεμβάσεις σε αυτό το επίπεδο δίνεται συχνά έμφαση στην αρνητική στάση των Τσιγγάνων απέναντι στα

²⁰⁷ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

²⁰⁸ Υπεύθυνος προγραμμάτων ΝΕΛΕ

προγράμματα ως μέρος μιας εν γένει αρνητικής στάσης απέναντι σε παρεμβάσεις άλλων φορέων και στις δυσκολίες που συναντώνται από τους φορείς όταν πρόκειται για την ομάδα των Τσιγγάνων.

Έτσι η πιλοτική εφαρμογή, τις περισσότερες φορές, των προγραμμάτων και των δράσεων που συντελέστηκαν στο πλαίσιο ευρύτερων παρεμβάσεων και πολιτικών σχεδιασμών δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι παρεμβάσεις και οι δράσεις για την ενσωμάτωση κρίνονται αποσπασματικές. Αυτό που επισημαίνεται ως απαραίτητο είναι ο σχεδιασμός ολοκληρωμένων προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης τα οποία οφείλουν να έχουν μια συνέχεια.²⁰⁹ Κύριοι λόγοι που συντέλεσαν στην «αποτυχία» των δράσεων είναι η αποσπασματικότητα και η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των φορέων στο πλαίσιο μιας συνολικά σχεδιασμένης πολιτικής για την ενσωμάτωση. Εντούτοις παρά τις πολύχρονες προσπάθειες και την συνολική εμπειρία από τα προγράμματα δεν φαίνεται να βρέθηκε κάποιος κατάλληλος και βοηθητικός τύπος παρέμβασης που να συμβάλλει στην κοινωνική ένταξη της ομάδας .

Το πρόγραμμα «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αποτελεί τη συνέχεια του προγράμματος «Εκπαίδευση τσιγγανοπαίδων» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε, στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας μεταξύ των οποίων και το Ηράκλειο Κρήτης, έχοντας ως πρωταρχικό στόχο την μείωση της σχολικής διαρροής και την τακτική φοίτηση των μαθητών²¹⁰.

Τα παιδιά του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού φοιτούν στο 3^ο και στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο στη Ν. Αλικαρνασσό. Από το πρόγραμμα υπήρξε παρακολούθηση των επιδόσεων των μαθητών, και εξατομικευμένη βοήθεια και στήριξη σε κάθε παιδί που αντιμετώπιζε μαθησιακές δυσκολίες. Τα τελευταία

²⁰⁹ Παραδεισανός Κ. (Γραμματέας ΝΕΛΕ), “Ενεργοποίηση- Ένταξη- Ενσωμάτωση. Η συμβολή της ΝΕΛΕ Ηρακλείου”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη- Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσοί, 6 Ιουνίου 2008

²¹⁰ Αναλυτικά για το Πρόγραμμα Εκπαίδευση Τσιγγανόπαιδων βλέπε: Μάρκου Γ., 2008, “Η προσπάθεια ανάπτυξης μιας εθνικής πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, αποουσίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 166-170 και Μαυρομάτης Γ., 2008, “Παιδιά Ρομά στο ελληνικό δημόσιο σχολείο”, στο Τρουμπέτα Σ., ό.π., σελ.206-212. Αναλυτικότερα για την έκταση του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται οι Τσιγγάνοι της Καλκάνζας (περιοχή της πόλης της Κομοτηνής) μέσω της παρεχόμενης εκπαίδευσης, βλ. Μαυρομάτης Γ., 2005, *Τα παιδιά της Καλκάντζας. Εκπαίδευση, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε μια κοινότητα μουσουλμάνων της Θράκης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

χρόνια παρατηρήθηκε συστηματική παρακολούθηση και φοίτηση των παιδιών²¹¹. Το πρόγραμμα όμως δεν λειτούργησε την τρέχουσα σχολική περίοδο καθώς διεκόπη²¹².

Στα πλαίσια του προγράμματος διενεργήθηκαν έρευνες για την παραγωγή εκπαιδευτικού και επιμορφωτικού υλικού για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς αλλά και για τις αντιλήψεις, τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα των εκπαιδευτικών και των μη Τσιγγάνων.

Σε άτυπο πλαίσιο ωστόσο γίνονται μαθήματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας σε μια ομάδα κοριτσιών του καταυλισμού ηλικίας 11 έως 18 ετών. Έπειτα από δική τους πρωτοβουλία και απευθυνόμενες στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο το οποίο δεν μπορούσε να παραπέμψει τις ενδιαφερόμενες σε κάποιον αρμόδιο φορέα καθώς λόγω της ηλικίας τους δεν θα μπορούσαν να ενταχθούν σε κάποια εκπαιδευτική δομή (πρωτοβάθμια εκπαίδευση, κέντρα εκπαίδευσης ενηλίκων, ΝΕΛΕ). Τα μαθήματα ανέλαβαν να διδάξουν οι εθελόντριες του Ερυθρού Σταυρού, η κοινωνιολόγος και η κοινωνική λειτουργός του Ιατροκοινωνικού Κέντρου²¹³. Η παραπάνω περίπτωση φανερώνει το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση από την πλευρά των Τσιγγάνων και την αδυναμία των πολιτικών και των παρεμβάσεων να ανταποκριθούν επαρκώς και αποτελεσματικά στις ανάγκες και τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στον εκπαιδευτικό τομέα.

Άλλες δράσεις - Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας

Ένας από τους επιμέρους στόχους των προγραμμάτων και των δράσεων για την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων αποτελεί η ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινωνίας και η άρση των προκαταλήψεων και των ρατσιστικών στάσεων. Οι δράσεις που καταγράφηκαν εκτός από τα δελτία τύπου και ορισμένες δημοσιεύσεις σε εφημερίδες για τις εκδηλώσεις, είναι η παράσταση θεατρικού έργου στον καταυλισμό, προσφέροντας τη δυνατότητα στα παιδιά

²¹¹ Για εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών και τα αποτελέσματα του προγράμματος βλέπε: Δαφέρμος Μ., ό.π., σελ.252-256

²¹² Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

²¹³ Κοινωνική Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

του καταυλισμού να συμμετέχουν²¹⁴, η επίσκεψη σε μουσείο και η επίσκεψη γυναικών του καταυλισμού σε κάποιο γυναικείο συνεταιρισμό²¹⁵. Ακόμη η προβολή ενός ντοκιμαντέρ²¹⁶ φωτογραφιών στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο με θέμα τη ζωή στον καταυλισμό ως αυτοπαρουσίαση της ομάδας των Τσιγγάνων μέσα από τις φωτογραφίες έδωσε τη δυνατότητα στην ευρύτερη κοινωνία να γνωρίσει τους Τσιγγάνους και να προκαλέσει το ενδιαφέρον της²¹⁷. Επιπλέον, στις 6 Ιουνίου 2008 το Ιατροκοινωνικό Κέντρο και ο Δήμος Νέας Αλικαρνασσού διοργάνωσε ημερίδα με τίτλο «Τσιγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-ενσωμάτωση» και είχε κύριους θεματικούς άξονες τους φορείς διαμεσολάβησης, την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, το έργο δράσης και τις προοπτικές του Κέντρου.

Οι δράσεις και οι εκδηλώσεις για την ενημέρωση, την ευαισθητοποίηση και την δημιουργία σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ Τσιγγάνων και μη Τσιγγάνων δεν αποτελούν μέρος μιας ολοκληρωμένης και σχεδιασμένης παρέμβασης που να στοχεύει αποκλειστικά σε αυτή την κατεύθυνση. Οι δράσεις συνήθως γίνονται περιστασιακά και αποσπασματικά χωρίς να έχουν ουσιαστικά αποτελέσματα.

Όσον αφορά τις δράσεις των ίδιων των Τσιγγάνων για την κοινωνική ένταξη και τις ενέργειες αυτοοργάνωσης και εκπροσώπησής τους σε τοπικό επίπεδο υπάρχει ο πολιτιστικός σύλλογος «Ελπίδα». Ο εκπρόσωπος της ομάδας είναι ο πρόεδρος του καταυλισμού. Παρά την αρχική ενεργοποίηση και τις δραστηριότητες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ο πολιτιστικός σύλλογος αντιμετώπισε δυσκολίες με αποτέλεσμα να υπολειτουργεί και να μην είναι ευρύτερα γνωστές οι δράσεις, ακόμα και η λειτουργία του²¹⁸. Οι δυσκολίες και τα προβλήματα στην αυτοοργάνωση και την συνειδητοποίηση για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους είναι ενδεικτικά της γενικότερης κατάστασης

²¹⁴ Κοινωνική Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

²¹⁵ Προϊστάμενη Διεύθυνσης Προγραμματισμού Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Ν. Αλικαρνασσού

²¹⁶ Το ντοκιμαντέρ δημιουργήθηκε από μία ομάδα Τσιγγάνων του κάτω (ανατολικού) καταυλισμού μετά από την τρίμηνη εκπαίδευσή τους στο πλαίσιο του προγράμματος «Διαπολιτισμικοί Διάλογοι: Καταγράφω την πραγματικότητά μου» το 2004 και παρουσιάστηκε στο Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου το διάστημα από 26/11/2005 έως 14/01/2006. Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από την Αστική- μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα εταιρεία που δραστηριοποιείται από το 2004 στο Ηράκλειο και έχει σκοπό την προώθηση του Διαπολιτισμικού Διαλόγου μέσα από την Τέχνη δίνοντας τη δυνατότητα σε ομάδες να καταγράψουν την δική τους οπτική και να δώσουν πληροφορίες για τη ζωή τους .

²¹⁷ Κοινωνική Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

²¹⁸ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο, Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

που επικρατεί στον τομέα της αυτοοργάνωσης και της εκπροσώπησης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια²¹⁹.

4.4 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού με τους φορείς

Οι σχέσεις των Τσιγγάνων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τους φορείς οι οποίοι εμπλέκονται με τις διαδικασίες ένταξης αποτελούν προϊόν της αμφίδρομης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης καθ' όλη την διάρκεια της διαμονής τους στη Ν. Αλικαρνασσό αλλά και του τρόπου αντιμετώπισής τους από τους φορείς τα τελευταία χρόνια. Η επιφυλακτική και αρκετά δύσπιστη στάση των κατοίκων του καταυλισμού απέναντι στις δράσεις και όσα εξαγγέλλονται για τα ζητήματα που τους αφορούν οφείλεται στην απογοήτευση που έχουν υποστεί στο παρελθόν σε παρόμοιου τύπου ανακοινώσεις και υποσχέσεις οι οποίες αναιρέθηκαν και δεν πραγματοποιήθηκαν. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά το Δήμο Ν. Αλικαρνασσού ο οποίος, παρά τις νομικές ρυθμίσεις και την ευθύνη των αρμοδιοτήτων που του αναλογούν, δεν συνέβαλλε στην βελτίωση των συνθηκών στον καταυλισμό (παροχή ρεύματος, ύδρευσης, αποχετευτικού συστήματος, καθαριότητα και ότι άλλο συνεπάγεται) θεωρώντας ότι με αυτό τον τρόπο νομιμοποιείται η παραμονή τους στην περιοχή ή την μετεγκατάσταση και την επίλυση του οικιστικού ζητήματος όπως επίσης και στα υπόλοιπα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι της περιοχής. Ενδεικτικά παραδείγματα της συνολικότερης αντιμετώπισης του Δήμου αποτελούν οι προσπάθειες εκδίωξης των Τσιγγάνων από τον καταυλισμό το 2000 σε συνεργασία με τις αστυνομικές αρχές παραβλέποντας την απόφαση του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου που είχε εκδοθεί το 1999 και έκρινε καταχρηστική την άσκηση του δικαιώματος αυτού, όπως επίσης και η πρόταση του Δημάρχου στην Νέα Αλικαρνασσό για εγκατάλειψη του σχολείου το 2000 ώστε να μην το διαλύσουν²²⁰. Η άποψη ότι οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δεν ενδιαφέρονται και δεν δραστηριοποιούνται και πιθανόν δεν επιθυμούν την ένταξή τους εδράζεται με

²¹⁹ Ράντης Μ., 2008, "Οι μορφές οργάνωσης των Ελλήνων Τσιγγάνων στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους", στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική, σελ.198

²²⁰ Praksis, *Έκθεση για τα εμπόδια και τις δυσκολίες πρόσβασης των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας, στην εκπαίδευση και την ένταξή τους στην στεγαστική πολιτική*, Οκτώβριος 2007, σελ.9-10

επιχειρήματα του τύπου περί δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Ο λόγος σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις συνιστά βασικό στόχο όλων των πολιτικών ένταξης βασικές αρχές των οποίων είναι η ίση μεταχείριση και δυνατότητες ίσων ευκαιριών²²¹. Παρ' όλα ταύτα στη συγκεκριμένη περίπτωση τονίζονται οι υποχρεώσεις ενώ παραβλέπονται τα δικαιώματα που παραβιάζονται (σε όλους σχεδόν τους τομείς και για πολλά χρόνια). Πιο συγκεκριμένα δηλώνεται ρητά ότι διεκδικούν δικαιώματα αλλά δεν εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους (κλέβουν το νερό, το ρεύμα, δεν πληρώνουν εφορία) ενώ σχετικά με την εκπαίδευση και την φοίτηση των παιδιών στο σχολείο υποστηρίζει ότι οι γονείς δεν έχουν τη διάθεση να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο αλλά τα εγγράφουν αρχικά για να εισπράξουν το επίδομα²²² ενώ στη συνέχεια διακόπτουν τη φοίτησή τους. Ένας επιπρόσθετος λόγος για την απομάκρυνσή τους από την περιοχή είναι η άσχημη εικόνα για τον τόπο.

«Για να φανταστείς είναι ακριβώς απέναντι από το αεροδρόμιο. Δηλαδή χτυπάει άσχημα στον τουρίστα που έρχεται.» (Εκπρόσωπος Δήμου Ν. Αλικαρνασσού)

Σε όλα τα παραπάνω συντείνει και η πεποίθηση ότι παρά τις μονομερείς προσπάθειες από την πλευρά των δημοτικών αρχών και τα μη αναμενόμενα αποτελέσματα η ανάγκη για βοήθεια και υποστήριξη άλλων ευπαθών και φτωχών ομάδων παραμερίζεται λόγω της ενασχόλησης και της προτεραιότητας που δίνεται στα ζητήματα των Τσιγγάνων.

«Γιατί είναι άσχημο, δυστυχώς. Είναι μια παράξενη συμπεριφορά κατά την άποψή μου. Γιατί υπάρχουν πολλοί φτωχοί άνθρωποι στον κόσμο, είναι πολύς κόσμος που υποφέρει. Υπάρχουν όμως άνθρωποι που είναι πλούσιοι, όπως και στους Τσιγγάνους στον καταυλισμό. Γνωρίζω άτομα που είναι εύποροι, έχουνε σπίτια και τα νοικιάζουν στην Αθήνα και γνωρίζω που είναι αυτά, γνωρίζω και ονόματα συγκεκριμένα. Αλλά μένουν στις παράγκες γιατί έρχονται εδώ για εμπορικούς λόγους, να πουλήσουν εμπορεύματα. Αυτοί είναι κυρίως πιο εύποροι. Είναι δύο ομάδες στον καταυλισμό και είναι οι ανατολικοί. Οι άλλοι είναι πιο φτωχοί. Δεν καταλαβαίνω για ποιο λόγο θεωρούν ότι είναι

²²¹ Για τα δικαιώματα γίνεται λόγος τόσο στις προσεγγίσεις και στους ορισμούς του κοινωνικού αποκλεισμού όσο και στις αρχές που περιλαμβάνονται στα προγράμματα των πολιτικών ένταξης και της προστασίας δικαιωμάτων. Βλέπε κεφάλαια 2 και 3.

²²² Το ελληνικό κράτος για την στήριξη των φτωχών οικογενειών (με μικρότερο των 3.000€ ετήσιο οικογενειακό εισόδημα) και την παροχή κινήτρων για τη σχολική εγγραφή και φοίτηση καθιέρωσε ετήσιο επίδομα 300 €για κάθε παιδί που φοιτά.

δικαίωμά τους να κλέβουν ρεύμα, να κλέβουν νερό. Αυτό κάνουν αυτή τη στιγμή.»

«Κατά την άποψή μου θα ήταν καλό να προσπαθήσουν κι εκείνοι. Να μην είναι μονομερές. Δηλαδή η προσπάθεια είναι μονομερής αυτή τη στιγμή.»(Εκπρόσωπος Δήμου Ν. Αλικαρνασσού)

Οι κάτοικοι του καταυλισμού ενώ αρχικά έτρεφαν ελπίδες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, στην πορεία όμως με τις αναβολές και τις παλινδρομήσεις, αμφισβήτησαν την αξιοπιστία και το ενδιαφέρον των αρμόδιων αρχών. Χαρακτηριστικά ο Διαμεσολαβητής του Ιατροκοινωνικού Κέντρου αναφέρει

«Στην αρχή ναι, πίστευαν (ότι θα λυθεί το οικιστικό τους πρόβλημα), τώρα έχουν ακούσει πάρα πολλά και λένε, και λένε, οι άνθρωποι έχουν βαρεθεί πια να ακούνε ψέματα» και

«Ναι, στην αρχή λέγανε εντάξει, θα γίνει κάποια αλλαγή, τη δεύτερη εντάξει, την τρίτη εντάξει, την τέταρτη, τώρα λένε αυτοί όλο ψέματα μας λένε.»²²³

Η δυσπιστία και η απόρριψη ορισμένων παρεμβάσεων από τους Τσιγγάνους της Ν. Αλικαρνασσού γίνεται αντιληπτή και από την απαξίωση των παρεμβάσεων και σε άλλους τομείς όπως αυτός της εκπαίδευσης ενηλίκων από τη ΝΕΛΕ με την απουσία και την μη συμμετοχή τους σταδιακά.

Σε αντίθεση με την αρνητική στάση του Δήμου απέναντι στους Τσιγγάνους και την αντίστοιχη δυσπιστία των τελευταίων αξιοσημείωτη είναι η σχέση των Τσιγγάνων με το Ιατροκοινωνικό Κέντρο. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις πολύ γρήγορα οι κάτοικοι του καταυλισμού κατανόησαν το ρόλο του κέντρου και το εμπιστεύτηκαν. Η στάση τους αυτή γίνεται φανερή από το γεγονός ότι απευθύνονται εκεί για οποιοδήποτε ζήτημα τους απασχολεί ακόμα και σε περίπτωση που δεν είναι στις αρμοδιότητες του Κέντρου καθώς θεωρούν ότι εκεί θα τους βοηθήσουν και θα τους υποστηρίξουν²²⁴.

«Οι Τσιγγάνοι είναι άνθρωποι που δεν εμπιστεύονται εύκολα. Τώρα μετά από δύομισι χρόνια μπορούμε να πούμε ότι έχουμε γίνει σημείο αναφοράς για αυτούς. Έχουν αποκτήσει μια εμπιστοσύνη απέναντί μας.»

²²³ Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

²²⁴ Κοινωνική Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο, Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο.

«Τώρα πια βλέπουμε μια πιο φιλική στάση απέναντι μας. Δεν είναι όπως στην αρχή που μας κοιτάγαν σαν εξωγήινους και λέγανε τι θέλουν πάλι αυτοί εδώ. Γιατί είναι γνωστό ότι πάρα πολλοί άνθρωποι, φοιτητές, οργανώσεις συνεχώς περνάνε από τον καταυλισμό. Όταν λοιπόν είδαν ότι εμείς ουσιαστικά είμαστε για αυτούς και για τα δικά τους προβλήματα, και δεν πήγαμε μια φορά και μετά δεν μας ξαναείδαν, αποκτήσαν μια άλλη στάση απέναντί μας.»
(Εκπρόσωπος ΙΑΚ)

Όλοι οι κάτοικοι του καταυλισμού γνωρίζουν την ύπαρξη και τον τρόπο λειτουργίας του και είναι ικανοποιημένοι από τις υπηρεσίες που τους παρέχονται. Κάποιοι από τους λόγους που εξηγούν θετική στάση των κατοίκων του καταυλισμού είναι ότι το Κέντρο βρίσκεται δίπλα στον καταυλισμό, οι ώρες λειτουργίας (9-5, Δευτέρα έως Παρασκευή) εξυπηρετούν και διευκολύνουν το κοινό και το προσωπικό διάκειται φιλικά απέναντί τους²²⁵. Η αντιμετώπιση χωρίς ρατσιστικά και στερεοτυπικά χαρακτηριστικά, αντίθετα με τη συνηθισμένη ρατσιστική διάθεση που αντιμετωπίζονται οι Τσιγγάνοι από άλλες υπηρεσίες, είναι καθοριστικής σημασίας καθώς ενθαρρύνει και ανατροφοδοτεί την ομάδα των Τσιγγάνων ώστε να ενδιαφέρονται και να δρουν για τα ζητήματα που τους αφορούν μέσα από ένα κλίμα συνεργασίας και καθοδήγησης. Ο τρόπος λειτουργίας και η βοήθεια που προσφέρει το Κέντρο για τους Τσιγγάνους στον καταυλισμό γίνεται έκδηλη στην καθημερινότητα τους, σε ζητήματα όπως είναι για παράδειγμα η επίλυση γραφειοκρατικών ζητημάτων και η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας λόγω του ενημερωτικού και της συμβουλευτικού χαρακτήρα του Κέντρου. Θεωρούν ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται και το έργο του είναι ίσως η μόνη παρέμβαση από την οποία ωφελήθηκαν και έχει αποτελέσματα.

«Για τον καταυλισμό είναι το καλύτερο πράγμα που έχει γίνει ποτέ. Δεν μπορείτε να φανταστείτε τι ακριβώς σημαίνει για τους Τσιγγάνους. Ότι ενημερώνονται συνέχεια.» (Διαμεσολαβητής στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο)

Γενικά η λειτουργία και η δράση του Ιατροκοινωνικού Κέντρου θεωρείται ως μια καλή πρακτική προς την ένταξη της εν λόγω ομάδας χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσιάζει δυσκολίες και ελλείψεις. Πιο συγκεκριμένα αναφέρθηκαν οι ελλείψεις σε ειδικευμένο προσωπικό όπως η ειδικότητα του

²²⁵ Μαρονικολακάκη Χ., Αποστολάκη Ε. και Νικολακάκη Μ., “Παρουσίαση έρευνας αξιολόγησης για το έργο και τις δράσεις του Ιατροκοινωνικού Κέντρου Φροντίδας για τους Τσιγγάνους Ν. Αλικαρνασσού”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου 2008

ψυχολόγου (η κάλυψη της ειδικότητας δεν προβλέπεται από το πρόγραμμα²²⁶), η έλλειψη ιατρικών μηχανημάτων όπως για παράδειγμα ο ηλεκτροκαρδιογράφος αλλά και οι δυσκολίες ορισμένες φορές στη συνεννόηση και την επικοινωνία μεταξύ προσωπικού και Τσιγγάνων²²⁷. Δηλαδή δυσκολίες στην τήρηση των ραντεβού από την πλευρά τους καθώς επίσης και στην επιμονή τους να συνταγογραφήσει το ιατρικό προσωπικό σε βιβλιάρια που δεν είναι δικά τους εφόσον πολλοί δεν έχουν κοινωνική ασφάλιση²²⁸. Επιπλέον η λειτουργία του ΙΑΚ αρχικά είχε προοριστεί μέχρι και το τέλος του 2008 οπότε και θα σήμαινε τη διακοπή του. Ωστόσο δόθηκε μια παράταση επ' αόριστον. Η διακοπή του προγράμματος χωρίς να έχει ολοκληρωθεί το έργο και οι στόχοι του Κέντρου ενέχει τον κίνδυνο να αποτελέσει μια ακόμη αποσπασματική προσπάθεια χωρίς συνέχεια και με ανεκπλήρωτα τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Τέλος ο τρόπος λειτουργίας και η σχέση του Ιατροκοινωνικού Κέντρου με τους Τσιγγάνους του καταυλισμού αποτελεί ένα καλό αποδεικτικό παράδειγμα της ανταπόκρισης και του ενδιαφέροντός που εκφράζουν οι ίδιοι για τη βελτίωση της κατάστασής τους εν γένει αλλά και της απροθυμίας ή της λανθασμένης τακτικής ορισμένων φορέων και υπευθύνων να βοηθήσουν στις διαδικασίες ένταξης. Οι παρεμβάσεις του Ιατροκοινωνικού Κέντρου, στο πλαίσιο των «ενεργητικών» πολιτικών ένταξης για «ειδικές» ομάδες, στοχεύουν στην ενεργοποίηση των ίδιων των Τσιγγάνων ώστε να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους και να υπερπηδούν τις δυσκολίες που συναντούν. Η υποστήριξη και η βοήθεια του Ιατροκοινωνικού Κέντρου αποσκοπεί στην βελτίωση των όρων διαβίωσης των Τσιγγάνων στον καταυλισμό. Η αποτελεσματικότητα των δράσεων του οφείλεται στον τρόπο λειτουργίας του και προσέγγισης της ομάδας αλλά και στο γεγονός ότι συνιστά μια παρέμβαση «εξειδικευμένου» χαρακτήρα η οποία συστάθηκε και λειτουργεί στοχευμένα και αποκλειστικά για την ομάδα των Τσιγγάνων.

Η πρακτική που εφαρμόζεται από το Ιατροκοινωνικό Κέντρο οδηγεί στην σύγκριση και την ανίχνευση των ανεπαρειών στον τρόπο λειτουργίας και προσέγγισης των Τσιγγάνων που ακολουθούν οι άλλες υπηρεσίες. Οι

²²⁶ Κοινωνιολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

²²⁷ Κοινωνική Λειτουργός στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

²²⁸ Ιατρός- παθολόγος στο Ιατροκοινωνικό Κέντρο

πρακτικές που εφαρμόζουν δεν καταφέρνουν να επιτύχουν τα αποτελέσματα των στόχων που επικαλούνται καθώς η πολιτική που ακολουθούν προσδοκά την «αυτό- ενεργοποίηση» της ομάδας. Πιο συγκεκριμένα, οι υπηρεσίες και οι φορείς στους οποίους εντάσσονται σχεδιάζουν παρεμβάσεις αναμένοντας την ενεργοποίηση της ομάδας χωρίς οι ίδιες να ακολουθούν πρακτικές ενημέρωσης κινητοποίησης και υποστήριξης της. Επιπλέον καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί τα προηγούμενα χρόνια με κάποιες από τις υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα οι προστριβές με τον Δήμο και τις τοπικές αρχές, οι οποίες δεν επιτρέπουν να αναπτυχθούν νέοι δεσμοί εμπιστοσύνης και επικοινωνίας.

4.5 Οι σχέσεις των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού με την ευρύτερη τοπική κοινωνία

Η αρνητική κατά κύριο λόγο αντιμετώπιση των Τσιγγάνων του καταυλισμού από την ευρύτερη τοπική κοινωνία βασίζεται στις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα σχετικά με τον τρόπο ζωής τους. Τα στερεότυπα σχετικά με την εικόνα των Τσιγγάνων σύμφωνα με τον Λαμπρίδη εντοπίζονται και κατηγοριοποιούνται με βάση τα κοινωνικο- πολιτισμικά χαρακτηριστικά (κοινή φυλή, κοινή γλώσσα, ήθη και έθιμα, κοινό σύστημα αρχών και αξιών), την εργασία (τεμπέληδες, ανεύθυνοι, εξοικονομούν χρήματα από μικροκλοπές και παράνομες πράξεις, ζητιάνοι, χαρτομάντες), την οικονομική κατάσταση (ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας, οικονομικά εξαθλιωμένοι), την προσωπικότητα (ελεύθεροι, ανεξάρτητοι, ολιγαρκείς και αυτόνομοι), την υγεία (δεν ενδιαφέρονται για την προσωπική τους υγιεινή, απειλούν τη δημόσια υγεία) και τη μόρφωση (οι περισσότεροι είναι αναλφάβητοι, δεν ενδιαφέρονται για τη μόρφωση των παιδιών τους)²²⁹. Οι ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες διαβίωσης δημιουργούν την αντίληψη ότι ζουν σε συνθήκες «ακαθαρσίας» και παρανομίας, λόγω της συσσώρευσης σκουπιδιών, της έλλειψης αποχετευτικού συστήματος, της παράνομης χρήσης νερού και ρεύματος. Επιπλέον η υποτιθέμενη ιδιαίτερη

²²⁹ Λαμπρίδης Ε., 2004, *Στερεότυπο, προκατάληψη, Κοινωνική ταυτότητα, Μελετώντας τις δυναμικές κοινωνικής αναπαράστασης για τους Τσιγγάνους*, Αθήνα: Gutenberg, σελ.109-110

μεταχείριση της κατάστασής τους από τις αρχές²³⁰ η οποία στην πραγματικότητα δεν ισχύει εφόσον η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως στην αμέλεια του Δήμου (για την συγκομιδή των σκουπιδιών, την παροχή ρεύματος, νερού και γενικότερα την κατασκευή κατάλληλων υποδομών υπεύθυνος είναι κυρίως ο Δήμος).

Τα προβλήματα του καταυλισμού είναι ότι δεν καθαρίζουν τα σκουπίδια.», «Δεν έχουμε νερό. Το νερό δεν πίνεται από τη βρύση και αναγκάζομαστε να αγοράζουμε το νερό για να πιούμε. Ενώ υπήρχε τρόπος από τη ΔΕΥΑΗ, η ΔΕΗΑΗ είναι του νερού, να μας δώσει ρολόι και να πληρώνουμε κανονικά το νερό.», «Έχουμε κάνει χιλιάδες αιτήσεις αλλά κανένα ενδιαφέρον από τους αρμόδιους φορείς.» (Διαμεσολαβητής ΙΑΚ)

Η απομάκρυνση των Τσιγγάνων του καταυλισμού από την ευρύτερη περιοχή χαρακτηρίζει και την γενικότερη στάση της κοινωνίας για τους Τσιγγάνους. Η προοπτική μετεγκατάστασης των Τσιγγάνων σε άλλη περιοχή, σκέψη φορέων και υπευθύνων που επιχειρήθηκε στο παρελθόν, προκάλεσε τις αντιδράσεις των κατοίκων της περιοχής στην οποία θα μεταστεγαζόταν.

Αποτέλεσμα των κοινωνικών προκαταλήψεων αποτελεί και η εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών απέναντι στους Τσιγγάνους του καταυλισμού σε καθημερινές δραστηριότητες. Η καχυποψία της ευρύτερης κοινωνίας για παραβατικές συμπεριφορές ατόμων που ανήκουν στην εν λόγω ομάδα στηρίζεται αποκλειστικά στις αντιλήψεις και στην στερεοτυπική εικόνα του Τσιγγάνου ως κλέφτη, παράνομου, ξένου. Αξιοσημείωτη είναι η έμφαση στη διαφοροποίηση με βάση το φύλο. Αναφέρθηκε ότι οι γυναίκες γίνονται πιο συχνά αποδέκτες των διακρίσεων αποδίδοντας τις αιτίες τέτοιων στάσεων και συμπεριφορών στα κατάλοιπα του παρελθόντος. Παράλληλα από την πλευρά των Τσιγγάνων οι στάσεις αυτές γίνονται εν μέρει κατανοητές και με αυτό τον τρόπο νομιμοποιούνται.

«Υπάρχει ας πούμε ρατσισμός όχι με τους Τσιγγάνους, με τις Τσιγγάνες κυρίως...Ναι φοβούνται ας πούμε, οι άνθρωποι με το δίκιο τους δηλαδή, γιατί παλιότερα πήγαιναν και πείραζαν (οι γυναίκες). » (Διαμεσολαβητής στο ΙΑΚ)

Παρ όλα αυτά σε περιπτώσεις που Τσιγγάνοι και μη Τσιγγάνοι έρχονται σε επαφή και γνωρίζονται δημιουργούνται φιλικές σχέσεις και οι διακρίσεις

²³⁰ Προϊστάμενη Διεύθυνσης Προγραμματισμού Ανάπτυξης και Κοινωνικής Πολιτικής Δήμου Ν. Αλικαρνασσού

περιορίζονται. Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας ως επιμέρους στόχος αλλά και ως προϋπόθεση για την ένταξη της ομάδας στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο απαιτεί τη δημιουργία σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ της ομάδας και της κυρίαρχης κοινωνίας.

Κεφάλαιο 5 : Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη επιδιώχθηκε η διερεύνηση των παρεμβάσεων της κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο που στοχεύουν στην ένταξη των Τσιγγάνων στην ευρύτερη κοινωνία. Η ανάδειξη και η κατανόηση των συνθηκών και των όρων ζωής της ομάδας επιδιώκει να ανιχνευθούν οι παράγοντες και οι αιτίες που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό της ομάδας και να εντοπισθούν οι ανεπάρκειες ή η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων που υλοποιούνται.

Για την κατανόηση και την εξήγηση του κεντρικού ερωτήματος της έρευνας υιοθετήθηκε η προσέγγιση του κοινωνικού αποκλεισμού ως παρεμπόδιση της πρόσβασης στα δημόσια κοινωνικά αγαθά. Το βασικό κριτήριο που τέθηκε σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό ή την ένταξη της ομάδας και την ανίχνευση των πρακτικών των φορέων που παρέχουν υπηρεσίες προς αυτή την κατεύθυνση είναι η πρόσβαση και η συμμετοχή σε ορισμένες διαστάσεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής. Οι διαστάσεις αυτές θεωρούνται κρίσιμες καθώς η ένταξη στην κοινωνία μπορεί να επιτευχθεί αν υλοποιηθούν αποτελεσματικές παρεμβάσεις που θα βελτιώσουν τους όρους ζωής της ομάδας και θα παρέχουν πρόσβαση σε βασικούς τομείς. Η έμφαση στις κοινωνικο- οικονομικές παραμέτρους δεν συνεπάγεται και την παράλειψη των κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών της ομάδας ή της θέσης της ιστορικά στην ελληνική κοινωνία και ειδικότερα στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου. Η ανάδειξη όμως της σημερινής κατάστασης της συγκεκριμένης ομάδας και των πολιτικών που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται κρίνεται σκόπιμο να επικεντρώνεται και να θεωρεί καθοριστικής σημασίας τις παραμέτρους που αντιπροσωπεύουν τα πρόσφατα δεδομένα.

Συμπερασματικά οι συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό θα μπορούσαν να περιγραφούν ως άσχημες καθώς δεν πληρούνται οι βασικές συνθήκες υγιεινής και διαβίωσης. Παρά τις προσπάθειες και τα αιτήματα της ομάδας για καλύτερευση και διευκόλυνση της ζωής τους δεν αποδεικνύεται η αποτελεσματικότητα κυρίως λόγω των γραφειοκρατικών εμποδίων και της αρνητικής στάσης των αρμόδιων φορέων να παρέχουν βασικές υπηρεσίες (ηλεκτροδότηση, υδροδότηση, συγκομιδή σκουπιδιών). Οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν προβλήματα στους περισσότερους τομείς της καθημερινής τους

ζωής. Ενδεικτικά αναφέρονται τα κυριότερα προβλήματα, όπως τα προβλήματα υγείας λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης και της ελλιπούς ενημέρωσης και μόρφωσης, τα αστικοδημοτικά ζητήματα που δημιουργούν αλυσίδα προβλημάτων σε μια σειρά από τομείς όπως η εργασία, η εκπαίδευση, η ασφάλιση, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων του καταυλισμού δεν διαθέτει βασικά έγγραφα (δελτίο αστυνομικής ταυτότητας, ληξιαρχικές πράξεις, άδειες ασκήσεως επαγγέλματος κ.τλ.). Σε ότι αφορά την εκπαίδευση το κυριότερο πρόβλημα είναι η σχολική διαρροή, η έλλειψη στοχευμένης επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης ενηλίκων. Σε σχέση με την εργασία πολλοί από τους Τσιγγάνους εργάζονται χωρίς να έχουν άδεια ασκήσεως επαγγέλματος και χωρίς κοινωνική ασφάλιση.

Οι φορείς που υλοποιούν δράσεις που έχουν ως στόχο την κοινωνική ένταξη της ομάδας είναι κυρίως το Ιατροκοινωνικό Κέντρο, η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης και ο Δήμος της Ν. Αλικαρνασσού. Το έργο και οι παρεμβάσεις των φορέων παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις ως τόσο ως προς τον τρόπο σχεδιασμού και υλοποίησης των ενεργειών όσο και στο βαθμό αποτελεσματικότητας. Σημαντικό είναι να αναφερθεί και ο τρόπος προσέγγισης της ομάδας και της ανταπόκρισης στις εκάστοτε δράσεις.

Οι συνθήκες στον καταυλισμό παραμένουν εξαθλιωμένες χωρίς ουσιαστικές αλλαγές στην καθημερινότητα των κατοίκων του. Το οικιστικό πρόβλημα δεν έχει αντιμετωπιστεί παρά τη θεσμοθέτηση μέτρων για δανειοδότηση και αγορά κατοικίας και τη διευθέτηση των βασικών αναγκών του οικισμού. Οι στεγαστικές συνθήκες αποτελούν έναν από τους δείκτες του κοινωνικού αποκλεισμού και εξαρτώνται άμεσα από το οικονομικό επίπεδο ενώ καθορίζουν παράλληλα και το βιοτικό επίπεδο²³¹.

Ο ρόλος της εργασίας είναι πρωταρχικός για την ένταξη στην κοινωνία. Η ένταξη στην αγορά εργασίας συνιστά προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη²³² εφόσον αποτελεί τον κύριο μηχανισμό ενσωμάτωσης στην κοινωνία και βρίσκεται στο επίκεντρο όλων των δραστηριοτήτων στη ζωή του ατόμου. Η προτεραιότητα και η κρισιμότητα που κατέχει η εργασία ως μέσο για την ένταξη γίνεται φανερή τόσο στους ορισμούς που δίνονται όσο και στα προγράμματα

²³¹ Καράγιωργας Σ., Γεωργακόπουλος Θ., Καραντινός Δ, Λοϊζίδης Γ., Μπουζάς Ν., Υφαντόπουλος Γ., Χρυσάκης Μ., 1999, *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, τομ. Β', σελ. 515

²³² Οι όροι κοινωνικός αποκλεισμός και αποκλεισμός από την εργασία χρησιμοποιούνται εναλλακτικά Levitas R., 2000, ό.π. σελ.9

καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο βασικότερος στόχος για την ένταξη στα προγράμματα είναι η άρση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Οι παρεμβάσεις που αφορούν την αγορά εργασίας επιδιώκουν α) τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, β) την εκπαίδευση των ανέργων με σκοπό να διεκδικήσουν αυτοί μια θέση εργασίας και γ) τη δημιουργία υπηρεσιών προς τους εργαζόμενους²³³. Οι παρεμβάσεις των φορέων για την ένταξη των Τσιγγάνων ουσιαστικά θεωρείται η εκπαίδευση και η κατάρτιση. Δεδομένης της άμεσης συνάρτησης της εκπαίδευσης με την ένταξη στην αγορά εργασίας η έλλειψη βασικών έγγραφων και δικαιολογητικών αλλά και τίτλων εκπαίδευσης στην περίπτωση των Τσιγγάνων συνιστά βασικό παράγοντα αποκλεισμού τους.

Σε ότι αφορά την εργασία δεν εντοπίστηκαν δράσεις που να επέφεραν ικανοποιητικά αποτελέσματα ή κάποιου είδους αλλαγές. Ο σχεδιασμός πρακτικών με στόχο την αύξηση και την προώθηση της απασχόλησης, την ενίσχυση του εργατικού δυναμικού, την εξειδίκευση, την επιδότηση για δημιουργία νέων επιχειρήσεων και εν γένει την άρση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας στην πραγματικότητα δεν υλοποιήθηκε. Οι Τσιγγάνοι της Αλικαρνασσού εξακολουθούν να ασκούν τα «παραδοσιακά» επαγγέλματα και να αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα. Σε όλα τα παραπάνω ως θετική αλλαγή θα μπορούσε να προστεθεί η βοήθεια που παρέχει το Κέντρο για την διευθέτηση τυπικών εγγράφων και ζητημάτων που αφορούν την εργασία αλλά και τα αστικοδημοτικά θέματα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσιάζονται εμπόδια από τις αρμόδιες υπηρεσίες και τους οργανισμούς στους οποίους απευθύνονται για την τακτοποίησή τους.

Η εκπαίδευση αποτελεί τον κύριο μηχανισμό κοινωνικής αναπαραγωγής και διαφοροποίησης. Η σχέση κοινωνικού αποκλεισμού και εκπαίδευσης είναι αμφίδρομη, καθώς ο αποκλεισμός μπορεί να οδηγήσει στην παρεμπόδιση απορρόφησης του κοινωνικού αγαθού της εκπαίδευσης και η στέρηση του αγαθού της εκπαίδευσης να οδηγήσει στον αποκλεισμό²³⁴. Οι μορφές αποκλεισμού ποικίλουν και εκφράζονται με διάφορους τρόπους όπως η σχολική αποτυχία, η εκδίωξη, σχολική διαρροή, η εγκατάλειψη.

²³³ International Institute of labour Studies, 1994, *Overcoming Social Exclusion*, Geneva: ILO, σελ.13 όπως παρατίθεται στο Μουσουρού Λ., ό.π., σελ.79

²³⁴ Τρέσσου Ε., 1999, “Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης. Ποιες ομάδες κινδυνεύουν περισσότερο”, στο Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», Σπανού Ε. (επιμ.), *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.241

Στον τομέα της εκπαίδευσης τα ποσοστά των παιδιών που εγκαταλείπουν την σχολική εκπαίδευση εξακολουθούν να είναι υψηλά, ωστόσο τα τελευταία χρόνια τα μέτρα που λήφθηκαν για την σχολική ένταξη είχαν θετικά αποτελέσματα. Το κύριο πρόβλημα των προγραμμάτων για την εκπαιδευτική υποστήριξη των τσιγγανόπαιδων είναι η διακοπή και η αποσπασματική λειτουργία τους. Οι δομές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος δεν διασφαλίζουν την πρόσβαση και την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης για τα παιδιά των Τσιγγάνων²³⁵. Σε ότι αφορά την επιμόρφωση και την επαγγελματική κατάρτιση ενηλίκων τα προγράμματα δεν κατάφεραν να εκπληρώσουν το στόχο τους. Γεγονός που αποδεικνύεται με την μειωμένη συμμετοχής στα προγράμματα είτε επειδή αυτά δεν ανταποκρίνονται στις άμεσες ανάγκες της ομάδας στόχου είτε δεν είναι επαρκής η ενημέρωση παρά την επιθυμία των Τσιγγάνων να παρακολουθήσουν προγράμματα από τα οποία θα επωφεληθούν. Ο κύριος λόγος αποτυχίας αυτών των προγραμμάτων οφείλεται στην απουσία σχεδιασμού με βάση τις ανάγκες της ομάδας στόχου .

Οι παρεμβάσεις σχετικά με τα ζητήματα στον τομέα της υγείας οφείλονται κυρίως στις δράσεις του Ιατροκοινωνικού Κέντρου. Οι υπηρεσίες του κέντρου αφορούν την ενημέρωση σε θέματα υγιεινής και πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, την διευθέτηση διαδικαστικών ζητημάτων σε σχέση με την υγεία (έκδοση βιβλιαρίων, κανονισμός επισκέψεων σε ιατρεία και νοσοκομεία κ.α.) και την παροχή ιατρικών υπηρεσιών στο Κέντρο από τους γιατρούς που το στελεχώνουν.

Ένα ακόμη ενδεικτικό στοιχείο για τον κοινωνικό αποκλεισμό της ομάδας εκτός από όσα αναφέρθηκαν στο κάθε πεδίο ξεχωριστά (κατοικία, στέγαση, υγεία, εκπαίδευση) γίνεται εμφανές από τον χωρικό αποκλεισμό τον οποίο υφίστανται οι κάτοικοι του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού. Ο χωρικός αποκλεισμός καταδεικνύεται τόσο με την περιχαράκωση της ομάδας σε μία συγκεκριμένη περιοχή και τις προτεινόμενες προοπτικές μετεγκατάστασης σε παρόμοιου τύπου περιοχές της πόλης αλλά όσο και με την αρνητική αντιμετώπιση και στάση των κατοίκων της περιοχής απέναντι στους Τσιγγάνους. Οι σχέσεις των Τσιγγάνων της Ν. Αλικαρνασσού με την υπόλοιπη τοπική κοινωνία χαρακτηρίζονται από προκαταλήψεις, καχυποψία και

²³⁵ Μαυρομάτης Γ., ό.π., σελ.218

αρνητισμό. Οι δράσεις για την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας περιορίσθηκε σε ημερίδες και εκδηλώσεις οι οποίες δεν απέφεραν ουσιαστικές αλλαγές. Η αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντι στους Τσιγγάνους εξακολουθεί να υφίσταται και να λειτουργεί ανασταλτικά για την κοινωνική ένταξη.

Οι παρεμβάσεις των φορέων που εμπλέκονται με τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι και οι δράσεις που στοχεύουν στην άρση του αποκλεισμού εφαρμόζονται μονομερώς από τον κάθε φορέα που επιχειρεί να αντιμετωπίσει κάποια ανάγκη της ομάδας ή να δράσει σε κάποιο από τα πεδία. Η απουσία ολοκληρωμένου προγραμματισμού και η έλλειψη επιτυχούς συνεργασίας τόσο μεταξύ των φορέων αλλά και με την ομάδα των Τσιγγάνων αποτελούν τις βασικότερες αιτίες και δυσκολίες των παρεμβάσεων και της αποτελεσματικότητάς τους. Από τα αποτελέσματα της έρευνας αναδείχθηκαν οι περιορισμένες δυνατότητες, η ανακολουθία και η αδυναμία των προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν να ανταπεξέλθουν στις προσδοκίες και τους στόχους που έθεσαν. Οι εκπρόσωποι και οι άνθρωποι που εργάζονται στους φορείς αναφέρονται συχνά στα πολιτισμικά στοιχεία της ομάδας επικαλούμενοι την διαφορετική νοοτροπία για να εξηγήσουν τα αίτια των στάσεων και των συμπεριφορών τους αλλά και τη θέση τους στην κοινωνία. Δεδομένων αυτών των αντιλήψεων μπορεί να ερμηνευτεί και το πλαίσιο των δραστηριοτήτων που οργανώνουν. Επιπλέον η αντιπαράθεση της ομάδας των Τσιγγάνων με την υπόλοιπη κοινωνία εστιάζοντας στις αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας αποπροσανατολίζει από τον εντοπισμό των αιτιών του αποκλεισμού και του σχεδιασμού και της εφαρμογής δράσεων με στόχο την άρση των πραγματικών δυσκολιών και εμποδίων που αντιμετωπίζει η ομάδα.

Αντίστοιχα από την πλευρά των Τσιγγάνων διαπιστώνονται έντονα επιφυλάξεις και αμφιβολίες απέναντι στις παρεμβάσεις και τα κίνητρα των αρμόδιων φορέων. Αυτή την έλλειψη εμπιστοσύνης στις δομές και τις δράσεις τις στηρίζουν στις απογοητευτικές προσπάθειες των τελευταίων χρόνων. Ακόμη παρατηρήθηκε από τον λόγο τους κάποιου είδους προσπάθεια να δικαιολογήσουν τις στερεότυπες αντιλήψεις ανθρώπων της περιρρέουσας κοινωνίας δίνοντας έμφαση στη διαφορετική νοοτροπία και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας. Οι θέσεις που εκφράστηκαν παραπάνω δεν σημαίνει απαραίτητα ότι αντιπροσωπεύουν όλους τους κατοίκους της Ν.

Αλικαρνασσού. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω οι διαφορετικές στάσεις και αντιλήψεις των μελών από τους δύο καταυλισμούς της περιοχής είναι σε συνάρτηση με το οικονομικό και κοινωνικό παράγοντα. Όπως κάθε πληθυσμιακή ομάδα έτσι και οι Τσιγγάνοι δεν αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα αλλά μια ομάδα με εσωτερικές διαφοροποιήσεις ως προς τις ανάγκες και τις συμπεριφορές τους. Ωστόσο οι βασικές ανάγκες και προβλήματα που αναφέρονται και από τους ίδιους είναι η στέγαση, η εργασία και η εκπαίδευση.

Η επιτυχημένη σε γενικές γραμμές δράση του Ιατροκοινωνικού Κέντρου σε αντίθεση με άλλες δομές και θεσμούς οφείλεται σε μια σειρά από παράγοντες όπως, η στόχευση στις πρωταρχικές ανάγκες και τα προβλήματα της ομάδας, η σχέση εμπιστοσύνης που αναπτύχθηκε με τους Τσιγγάνους και ο τρόπος λειτουργίας και συντονισμού του Κέντρου. Ωστόσο και πέρα από τα θετικά βήματα που διαπιστώθηκαν με την μεσολάβηση του Ιατροκοινωνικού κέντρου η συνολική κοινωνική πολιτική όπως σχεδιάζεται και εφαρμόζεται χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, έλλειψη συντονισμού των πολυδιάστατων δράσεων και απροθυμία εφαρμογής σε τοπικό επίπεδο. Οι αδυναμίες που εντοπίζονται στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι ανάλογες και άλλων παρόμοιων προγραμμάτων ένταξης.

Συνοπτικά, από τα παραπάνω συμπεράσματα προκύπτει ότι οι Τσιγγάνοι της Νέας Αλικαρνασσού παραμένουν αποκλεισμένοι σε πολλούς τομείς(εκπαίδευση, κατοικία, εργασία, υγεία, σχέσεις με την υπόλοιπη κοινωνία). Οι πολιτικές για την ένταξη των Τσιγγάνων τα τελευταία 20 χρόνια επιχείρησαν να αντιμετωπίσουν τα βασικά προβλήματα των Τσιγγάνων χωρίς να έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι επιλεκτικές πολιτικές σχεδιάζονται ξεχωριστά για την κάθε ομάδα διαχωρίζοντας την ομάδα στόχο από την υπόλοιπη κοινωνία με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (όποια κι αν είναι αυτά) τα οποία προβάλλονται ως στερήσεις ή μειονεξίες καθώς εξαιτίας αυτών περιορίζεται η πρόσβαση και η ένταξή της στην κοινωνία. Έτσι η ομάδα αφενός στιγματίζεται²³⁶ και αφετέρου ενοχοποιείται και ευθύνεται εν μέρει η ίδια για τον αποκλεισμό της. Ωστόσο η προσπάθεια ανίχνευσης των πρακτικών που

²³⁶ Η έννοια του στίγματος που χρησιμοποιείται εδώ βασίζεται στις τρεις μορφές απόδοσης του στιγματισμού που διακρίνει ο Goffman. Σύμφωνα με την τρίτη μορφή η απόδοση συλλογικού στιγματισμού γίνεται με βάση την φυλετική καταγωγή, την εθνικότητα, τη θρησκεία και τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε μια ομάδα και διαφέρουν από εκείνα της κυρίαρχης ομάδας. Goffman E.,2001,Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ.66-67

ακολουθούν οι φορείς καταδεικνύει την σημασία του τρόπου εφαρμογής της πολιτικής σε τοπικό επίπεδο και την αποτελεσματικότητα των δράσεων. Όπως διαπιστώνεται οι περισσότερο επιτυχημένες πρακτικές είναι εκείνες που εφαρμόζουν «επιθετική» πολιτική και δίνουν κίνητρα στην ομάδα στόχο ώστε να δραστηριοποιείται και να επιδιώκει να αντιμετωπίσει τα εμπόδια και τις δυσκολίες της.

Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε για την εξέταση του αποκλεισμού κατέδειξε τον καθοριστικό ρόλο των οικονομικών και θεσμικών παραγόντων αλλά και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης με την ευρύτερη κοινωνία για την ένταξη των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Η εργασία και η εκπαίδευση φαίνεται ότι αποτελούν τον κύριο μηχανισμό ένταξης στην κοινωνία και άρσης του αποκλεισμού. Επομένως εκτός από την αντιμετώπιση των σοβαρών οικιστικών προβλημάτων η ένταξη στην κοινωνία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί αν παρεμποδίζεται η πρόσβαση της ομάδας στα κοινωνικά αγαθά της εκπαίδευσης και της εργασίας. Απαραίτητη προϋπόθεση ακόμη για την ένταξη αποτελεί η σχέση και η αλληλεπίδραση με την υπόλοιπη κοινωνία η οποία σε θεσμικό και σε ατομικό επίπεδο συμβάλλει καθοριστικά στον αποκλεισμό της ομάδας.

Βιβλιογραφία

- Αθανασοπούλου Ι., 2005, *Ο Τσιγγάνικος Πληθυσμός της Κέρκυρας, 14^{ος} -21^{ος}*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας
- Αλτάνης Π., 2006, “Εθνικά σχέδια κοινωνικής ενσωμάτωσης και δράσεις καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα”, στο Οικονόμου Χ., Φερώνας Α.(επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος
- Atkinson R., Davouri S., 2000, The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities, *Journal of Common Market Studies*, V.38, no. 3
- Αφουξενίδης Α., 2006, “Δράση και λειτουργία του «Τρίτου Τομέα» στην Ελλάδα”, στο Κατσικίδης Σ., *Κοινωνικά φαινόμενα: αναλυτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- Βαξεβάνογλου Α., 2001, *Έλληνες Τσιγγάνοι, Περιθωριακοί και οικογενειάρχες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Barth F., 1969, *Ethnic Groups and Boundaries*, London, Allen & Unwin
- Barry B., 1998, *Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income*, London: London School of Economics and Political Sciences, Centre for Analysis of Social Exclusion
- Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., 1996, *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΓΓΛΕ
- Βενιέρης Δ., και Παπαθεοδώρου (επιμ.), 2003, *Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα ,Προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Βενιέρης Δ., 2003, “Αποσύνθεση και Ανασύνθεση Κοινωνικής Πολιτικής: Η ελληνική εμπειρία”, στο Βενιέρης Δ., και Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα ,Προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Βενιέρης Δ., 2006, “Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και κοινωνική ενσωμάτωση, Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης”, στο Οικονόμου Χ. και Φερώνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος

- Burchardt T, Le Grande J., Piachaud D., 2002, "Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure", στο Hills J., Le Grande J., Piachaud D., *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press
- Γκότοβος Α., 2002, "Από το κοινωνικό περιθώριο στο έθνος των Τσιγγάνων: κριτική στην μετακένωση πολιτικής ορθότητας", στο *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
- Γκότοβος Α., 2002, "Ρόμικη ταυτότητα στην ελληνική κοινωνία: Προσδιορισμοί σε σύγκρουση", στο Οικονόμου Α. (συντον.) *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
- Γκότοβος Α., 2002, *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Comings P., 1993, *Combating Exclusion in Ireland 1990-1994*, A Mildway Report, Brussels: European Commission
- Corden A., Duffy K., 1996, "Human dignity and social exclusion" στο Jordan B., *A theory of poverty and social exclusion*, Cambridge: Polity Press
- Δαφέρμος Μ., 2006, *Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη, Η περίπτωση των Τσιγγάνων του Ηρακλείου Κρήτης*, Αθήνα: Ατραπός
- Δημούλης Δ., 1997, "Η νομική προστασία των εθνικών μειονοτήτων", στο Τσιτσελίκης Κ. και Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική
- Διβάνη Λ., 2002, "Από άλλον πλανήτη, Η άρνηση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους Ρομά", στο *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (2001), *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα
- Ελληνικό Παρατηρητήριο Συμφωνιών του Ελσίνκι, 2006, *Ελλάδα: Συνεχιζόμενη εκτεταμένη παραβίαση των δικαιωμάτων των Ρομά στη στέγαση*, Οκτώβριος, http://cm.greekhelsinki.gr/uploads/2006_files/greece_roma_report_october_2006.zip
- Έξαρχος Γ., 1998, "Κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων", στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg

- Esping- Andersen G., 1990, *The three worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity
- Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α., 2005, *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας*, Αθήνα: Κριτική
- Ζεγκίνης Ε., 1994, *Οι μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Θεσσαλονίκη: IMXA
- Favre P., Hayward J., Schemeil Y., 2003, *Etre Gouverne*, Paris: Presses de Sciences
- Ferrera M., 1996, The “Southern Model” of Welfare in Social Europe, *Journal of European Social Policy* 6/1
- Ferrera M., 1999, “Η ανασυγκρότηση του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη”, στο Ματσαγγάνης Μ. (επιμ.), *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
- Fraser A., 1998, *Οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Goffman E., 2001, *Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Θεοδωρίδης Ν., 2008, *Ετήσια έκθεση για τον ρατσισμό του κέντρου πληροφόρησης και τεκμηρίωσης: Αντιγόνη*
- Hills J., Le Grande J., Piachaud D., 2002, *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press
- Jordan B., 1996, *A theory of poverty and social exclusion*, Cambridge: Polity Press
- Ιατρίδης Δ., 2006, “Παγκοσμιοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός: Οι προκλήσεις για την κοινωνική πολιτική”, στο Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος
- Ιωσηφίδης Θ., Κεχαγιά Α., Κίζος Θ., Λούπου Α., Μαλλιωτάκη Α., Πετράκου Α., 2006, *Μελέτη διακρίσεων και ανισοτήτων που υφίσταται η ομάδα στόχος των Ελλήνων Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας*, Μυτιλήνη
- Καβουνίδη Τ., 1996, “Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής”, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, τ. Α

- Καβουνίδη Τ., 2002, “Οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού”, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ τ.Α΄
- Καράγιωργας Σ., Γεωργακόπουλος Θ., Καραντινός Δ, Λοϊζίδης Γ., Μπουζάς Ν., Υφαντόπουλος Γ., Χρυσάκης Μ., 1999, *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, τομ. Β΄
- Καραθανάση Ε., 2000, *Το κατοικείν των Τσιγγάνων, Ο βιο-χώρος και ο κοινωνιο-χώρος των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Gutenberg
- Καραμεσίνη Μ., Κουζής Γ., 2005, *Πολιτικές απασχόλησης, Πεδίο σύζευξης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Gutenberg
- Καραμεσίνη Μ, 2005, “Η πολιτική απασχόλησης ως πεδίο σύζευξης της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής”, στο Καραμεσίνη Μ., Κουζής Γ., *Πολιτικές απασχόλησης, Πεδίο σύζευξης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Gutenberg
- Κασιμάτη Κ., 1998, *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg
- Κασιμάτη Κ., 1998, “Εισαγωγή”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg
- Κασιμάτη Κ., Ψημμένος Ι., 2004, “Οργανωτική κουλτούρα και κοινωνικός αποκλεισμός”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Κάτσικας Χ. και Πολίτου Ε., 2005, *Εκτός τάξης το διαφορετικό;, Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg
- Κατσικίδης Σ., 2006, *Κοινωνικά φαινόμενα: αναλυτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- Καυταντζόγλου Ι., 2006, *Κοινωνικός αποκλεισμός: εντός, εκτός και υπό*, Αθήνα: Σαββάλας
- Kenrick D., 1997, *Από τις Ινδίες στη Μεσόγειο, Η μετανάστευση των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Καστανιώτη
- Κετσετζοπούλου Μ., Κικίλιας Η., Μουρίκη Α, Παπαπέτρου Γ., Τζωρτζοπούλου Μ., Φρονίμου Ε. (επιμ.), 2007, *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2006*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

- Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Κοκκινάκη Σ., 1983, Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 48,
- Κορρέ Μ. και Σιδέρη Α., 1990, *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και κάτω Αχαΐας*, Αθήνα: ΓΓΛΕ
- Κουκιάδης Ι., 2000, *Η κοινωνική Ευρώπη, Αναζητώντας το νέο κοινωνικό κεκτημένο*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Κουκούλη Σ., 2005, “Ο προνοιακός πλουραλισμός στην κοινοτική φροντίδα- Μοντέλα φροντίδας των ηλικιωμένων στην Ε.Ε.”, στο Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α., *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας*, Αθήνα: Κριτική
- Κουτσακιωτάκης Γ., 2008, “Η εμφάνιση του ζητήματος των Ρομά στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, Οι προσεγγίσεις του από τους λόγιους του 19^{ου} αιώνα”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Κριτσωτάκης Γ., 2008, “Νοσηλευτική προσέγγιση σε θέματα υγείας των Τσιγγάνων”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου
- Κυριαζή Ν., 1998, *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις
- Λαμπρίδης Ε., 2004, *Στερεότυπο, προκατάληψη, Κοινωνική ταυτότητα, Μελετώντας τις δυναμικές κοινωνικής αναπαράστασης για τους Τσιγγάνους*, Αθήνα: Gutenberg
- Levitas R., 2004, “Τι είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός;”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ.(επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Levitas R., 2004) “Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η νέα ντυκερμιανή ηγεμονία”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ.(επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Liegeois J. P, 1998, *Ρομά, Τσιγγάνοι και Ταξιδευτές*, Αθήνα: Καστανιώτης
- Lucassen L., Willems W., Cotar A., 1998, *Gypsies and Other Itinerant Groups. A socio-historical approach*, London: McMillan Press
- Λυδάκη Α., 1998, *Οι Τσιγγάνοι στην πόλη*, Αθήνα: Καστανιώτης

- Μάρκου Γ., 2008, “Η προσπάθεια ανάπτυξης μιας εθνικής πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Μάρκου Κ., “Το επιστημονικό ενδιαφέρον σχετικά με τις μειονότητες στην Ελλάδα”. στο Κετσετζοπούλου Μ. Κικίλιας Η., Μουρίκη Α, Παπαπέτρου Γ., Τζωρτζοπούλου Μ., Φρονίμου Ε. (επιμ.), 2007, *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2006*, Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Μαρονικολακάκη Χ., Αποστολάκη Ε. και Νικολακάκη Μ., 2008, “Παρουσίαση έρευνας αξιολόγησης για το έργο και τις δράσεις του Ιατροκοινωνικού Κέντρου Φροντίδας για τους Τσιγγάνους Ν. Αλικαρνασσού”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου
- Marshall T., Bottomore T., 1992, *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, Αθήνα: Gutenberg
- Martin C., 1997, *Social Welfare and the Family in Southern Europe*, στο Rhodes M., *Southern European Welfare States: Between Crisis and Reform*, London: Portland
- Marushiakova E. και Popov V ., 2001, *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*, Hatfield: Centre de recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press
- Mason J., 2003, *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
- Ματσαγγάνης Μ.(επιμ.), 1999, *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
- Ματσαγγάνης Μ., Ferrera M., Carucha L., Moreno L., 2004, “Πολιτικές κατά της φτώχειας στη Νότια Ευρώπη”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ., *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Μαυρομάτης Γ., 2005, *Τα παιδιά της Καλκάντζας. Εκπαίδευση, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε μια κοινότητα μουσουλμάνων της Θράκης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Μαυρομμάτης Γ., 2008, “Παιδιά Ρομά στο ελληνικό δημόσιο σχολείο”, στο Τρουμπέτα Σ., (επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Mayes D., Berghman J., Salais R., 2001, *Social exclusion and European policy*, Northampton: Edward Elgar
- Mazel O., 1996, *L' exclusion. Le social a la derive*, Marabout: Le Monde
- Μειονότητες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
- Merrien F.X., 1996, *Αντιμέτωποι με τη Φτώχεια*, Αθήνα: Κατάρτι
- Messu M., 1996, “Φτώχεια και Αποκλεισμός στη Γαλλία” στο Merrien F.X., *Αντιμέτωποι με τη Φτώχεια*, Αθήνα: Κατάρτι
- Μουσούρου Λ., 1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg
- Μουτακίδου Σ. και Τρέσσου Ε., 2007, *Να σου πω εγώ πως θα μάθουν γράμματα, Τσιγγάνες μιλούν για την εκπαίδευση των παιδιών τους*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο
- Μουχελή Α. (1996), “Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός, στο *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*”, Αθήνα :ΕΚΚΕ, τ.Α΄
- Μπίρης Κ., 1954, *Ρωμ και Γύφτοι, Εθνογραφία και Ιστορία των Τσιγγάνων*, Αθήνα
- Μπρεδήμας Α. και Σισιλιανός Λ.-Α. (επιμ.), 1997, *Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Νικαλακοπούλου Στεφάνου Η. και Αμίτσης Γ. (επιμ.), 2002, *Μελέτες κοινωνικού δικαίου και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα : Παπαζήσης
- Νικολακοπούλου-Στεφάνου Η., 2002, “Κοινωνική Φροντίδα και τοπικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού”, στο Νικαλακοπούλου Στεφάνου Η. και Αμίτσης Γ. (επιμ.) *Μελέτες κοινωνικού δικαίου και κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα : Παπαζήσης
- Ντούσας Δ., 1997, *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- Οικονόμου Α. (συντον.), 2002, “Εισαγωγή: Τσιγγάνοι και τσιγγανολογία: Λόγοι περί ετερότητας”, στο *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας

- Οικονόμου Α.(συντον.), 2002, *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
- Οικονόμου Χ., Φερώνας Α.(επιμ.),2006, *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος
- Okely J., 1983, *The Traveller- Gypsies, Cambridge: University of Cambridge*
- PalierB., 2003, “Gouverner le changement des politiques de protection sociale”, στο Favre P., Hayward J., Schemeil Y., *Etre Gouverne*, Paris: Presses de Sciences
- Παπαδοπούλου Δ.,2004, “Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία”, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα
- Παπαδοπούλου Δ., Μπαμπανέλου Δ. και Τσιώλης Γ., 2001, “Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Ειδικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο Νομό Κυκλάδων”. Επιστημονική Έκθεση,, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων
- Παπαδοπούλου Δ., Τσιώλης Γ., 2001, *Η ανασφάλεια των νέων στην ελληνική κοινωνία*, Επιστημονική Έκθεση, Αθήνα: ΙΝΕ- ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Παπαδοπούλου Δ., Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ., Τσιώλης Γ., 2002,*Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό*, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ
- Πασπάτης Α., 1995, *Μελέτη περί των Ασιγγανων και της γλώσσης αυτών*, Αθήνα: Εκάτη
- Paugam S., 1995, “The spiral of precariousness: a multidimensional approach to the process of social disqualification in France”, στο Room G., *Beyond the Threshold. The measurement and analysis of social exclusion*, Bristol: The Polity Press
- Παϊτέρης Κ.,2008, “Ο ρόλος του Διαμεσολαβητή και η σημασία του στα Ιατροκοινωνικά Κέντρα και στην τοπική κοινωνία”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου
- Παραδεισανός Κ., 2008, “Ενεργοποίηση- Ένταξη- Ενσωμάτωση. Η συμβολή της ΝΕΛΕ Ηρακλείου”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου

- Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), 2004, *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Πετράκη Γ., (1998), "Κοινωνικός αποκλεισμός: Παλαιές και νέες «αναγνώσεις» του κοινωνικού προβλήματος", στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Praksis, *Έκθεση για τα εμπόδια και τις δυσκολίες πρόσβασης των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας, στην εκπαίδευση και την ένταξή τους στην στεγαστική πολιτική*, Οκτώβριος 2007
- Πολίτου Ε., 2008, "Οι Έλληνες Ρομά στη δεκαετία του 1940 μέσα από προφορικές και γραπτές μαρτυρίες", στο Τρουμπέτα Σ. (επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Praksis, 2007, *Έκθεση για τα εμπόδια και τις δυσκολίες πρόσβασης των Ρομά στις υπηρεσίες υγείας, στην εκπαίδευση και την ένταξή τους στην στεγαστική πολιτική*, Οκτώβριος
- Ράντης Μ., 2008, "Οι μορφές οργάνωσης των Ελλήνων Τσιγγάνων στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους", στο Τρουμπέτα Σ. (επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Rhodes M., 1997, *Southern European Welfare States: Between Crisis and Reform*, London: Portland
- Robson C., 2007, *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*, Αθήνα: Gutenberg
- Rodgers G., Gore C., Figueiredo J., *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Geneva: International Labour Organization
- Rodgers G., 1995, "What is special about social exclusion approach?" στο Rodgers G., Gore C., Figueiredo J., *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Geneva: International Labour Organization
- Room G., 1995, "Poverty and Social Exclusion: The European Agenda for Policy and Research", στο Room G., *Beyond the Threshold The measurement and analysis of social exclusion*, Bristol: Polity Press
- Room G., 1995, *Beyond the Threshold. The measurement and analysis of social exclusion*, Bristol: The Polity Press

- Ρομπόλης Σ. και Δημουλάς Κ., 1998, “Οι εταιρικές σχέσεις στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg
- Σακελλαρόπουλος Θ., 2001, *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική
- Σακελλαρόπουλος Θ., 2003, *Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής*, Αθήνα: Διόνικος
- Sen A., 2000, *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank
- Σισιλιανός Λ.-Α., 1997, “Η προστασία των μειονοτήτων στην Ευρώπη: Συλλογικές όψεις ατομικών δικαιωμάτων”, στο Μπρεδήμας Α. και Σισιλιανός Λ.-Α.(επιμ.), *Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Silver H., 1994, Social exclusion and social solidarity: Three paradigms, *International Labour Review*, V.133, no. 5-6
- Σκαμνάκης Χ., 2005, “Η υποεθνική παράμετρος, προοπτική ή αδύναμος κρίκος των συστημάτων κοινωνικής προστασίας; Μια εμπειρική διερεύνηση των χαρακτηριστικών των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας της αυτοδιοίκησης”, στο Ζαϊμάκης Γ. και Κονδυλάκη Α.(επιμ.), *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας, Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινότητες*, Αθήνα: Κριτική
- Soulis G., 1961, *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkan in the Late Middle Ages*, Dumbarton Oaks Papers
- Σπαθόπουλος Β., 2008, “Τα ΙΑΚ στο Γ΄ Κ.Π.Σ. – Μια σύντομη περιγραφή του έργου τους”, Ανακοίνωση στην ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*, Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου
- “Σχέδιο κοινής έκθεσης για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη” 2006, στο Οικονόμου Χ. και Φερώνας Α. (επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος
- Σωτηρόπουλος Δ., 2006, “Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και ελληνικό κράτος πρόνοιας, 1974-2004: Τομείς και συνέχειες στην κοινωνική προστασία”, στο Οικονόμου Χ., Φερώνας Α.(επιμ.), *Οι εκτός των τειχών*,

- Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες,
Αθήνα: Διόνικος
- Townsend P., 1979, *Poverty in the United Kingdom*, Harmondsworth:
Penguin
- Τράντας Ν., 2006, “Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές κοινωνικής
ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Ευρωπαϊκή Ένωση – Ελλάδα”, στο
Οικονόμου Χ., Φερώνας Α.(επιμ.), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και
Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα : Διόνικος
- Τρουμπέτα Σ.(επιμ.),2008, *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις,
αναιρέσεις, απουσίες*, Αθήνα: Κριτική
- Τρουμπέτα Σ., 2008, “Εισαγωγή: Η αναζήτηση των Ρομά στις υποσημειώσεις
της ιστορίας και τα πρωτοσέλιδα της πολιτικής”, στο Τρουμπέτα Σ.(επιμ.),
Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες,
Αθήνα: Κριτική
- Τσαούσης Δ.,1998, “Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός
αποκλεισμός”, στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική
εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg
- Τσιάκαλος Γ.,1998, “Κοινωνικός αποκλεισμός: ορισμοί, πλαίσιο και σημασία”,
στο Κασιμάτη Κ., *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα:
Gutenberg
- Τσιτσελίκης Κ. και Χριστόπουλος Δ.(επιμ), 1997, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην
Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική
- Vleminckx K., Berghman J., 2001, “Social exclusion and the welfare state:
an overview of conceptual issues and policy implications” στο Mayes
D., Berghman J., Salais R., *Social exclusion and European policy*,
Northampton: Edward Elgar
- Willems W., 1997, *In search of the true Gypsies, From Enlightenment to
Final Solution*, London: Frank Cass,
- Φερώνας Α.,2004, *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα:
Έννοιες, αντιλήψεις, πολιτικές*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Φερώνας Α., 2006, “Κοινωνικός αποκλεισμός: Επιστημονικές και κοινωνικο-
πολιτικές διαστάσεις ενός σύγχρονου φαινομένου”, στο Κατσικίδης Σ.
(επιμ.), *Κοινωνικά φαινόμενα: αναλυτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα:
Gutenberg

- Φερώνας Α., 2006, “Η ευρωπαϊκή «διαδικασία κοινωνικής ένταξης»:
Δυνατότητες και περιορισμοί μιας Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού”, στο
Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και
Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος
- Χαλκιαδάκης Ε., 2008, “Ο ρόλος των ιατρείων του Ιατροκοινωνικού Κέντρου
στην πρωτοβάθμια περίθαλψη των Τσιγγάνων”, Ανακοίνωση στην
ημερίδα *Τσιγγάνικη Κοινότητα: Ενεργοποίηση- Ένταξη-Ενσωμάτωση*,
Ν. Αλικαρνασσός, 6 Ιουνίου
- Χριστόπουλος Δ. 2002, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας, Όψεις της
ελληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας*, Αθήνα: Κριτική
- Χλέτσος Μ., 1999, “Νέες τάσεις στην κοινωνική πολιτική, Η περίπτωση της
Ελλάδας”, στο Ματσαγγάνης Μ.(επιμ.), *Προοπτικές του κοινωνικού
κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα :Ελληνικά γράμματα

Παράρτημα

Οδηγός συνέντευξης

Ο οδηγός συνέντευξης βασίζεται στους δύο παρακάτω άξονες αναφορικά με τη λειτουργία των δομών και την ομάδα των Τσιγγάνων.

1) Φορείς και υπηρεσίες

- Καταγραφή δράσεων και προγραμμάτων
- Κίνητρα, μεσοπρόθεσμοι και μακροπρόθεσμοι στόχοι
- Τομείς παρέμβασης (π.χ. εκπαίδευση, επιμόρφωση, υγεία, αστικοδημοτικά θέματα, κατοικία, εργασία κ.λ.π.)
- Τρόπος λειτουργίας των προγραμμάτων(πηγές χρηματοδότησης, ειδίκευση προσωπικού, ενημέρωση, δυσκολίες και προβλήματα, συνεργασία με άλλες υπηρεσίες)
- Αποτίμηση και αξιολόγηση των προγραμμάτων
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινωνίας

2) Τσιγγάνους

- Ενδιαφέρον και συμμετοχή (διάθεση για διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους)
- Ανάγκες και δυσκολίες
- Σχέσεις με τους φορείς και τις υπηρεσίες
 - Εμπιστοσύνη/ δυσπιστία απέναντι στην Τοπική Αυτοδιοίκηση
- Σχέσεις με την τοπική κοινωνία

Ερωτήσεις

1. Από πότε εκδηλώνεται ενδιαφέρον και σχεδιάζονται προγράμματα σχετικά με την ένταξη των Τσιγγάνων;
2. Ποιές είναι οι δράσεις και τα προγράμματα που σχεδιάζονται για τους Τσιγγάνους;
3. Ποιος είναι ο σκοπός των προγραμμάτων ;
4. Πόσο συχνά σχεδιάζονται και υλοποιούνται τα προγράμματα ;
5. Σε ποιούς τομείς επικεντρώνονται ;
 - 5.1. εκπαίδευση- επιμόρφωση
 - 5.2. υγεία
 - 5.3. αστικοδημοτικά θέματα
 - 5.4. κατοικία, δάνεια
 - 5.5. εργασία
 - 5.6. πολιτιστικές εκδηλώσεις
6. Ποιά είναι τα προβλήματα αντιμετωπίζετε;
7. Που οφείλονται κατά τη γνώμη σας;
8. Πως αξιολογείται τα προγράμματα;
9. Ποια είναι τα κίνητρα που οδηγούν στην υλοποίηση των προγραμμάτων;
10. Υπάρχει συνεργασία με άλλες δημόσιες και τοπικές υπηρεσίες ;
11. Ποιές ειδικότητες απασχολούνται στην υπηρεσία σας (σε σχέση με τα ζητήματα των Τσιγγάνων)
 - 11.1. ελλείψεις
 - 11.2. συνάφεια και εξειδίκευση προσωπικού
12. Με ποιούς τρόπους γίνεται η ενημέρωση των Τσιγγάνων;
13. Υπάρχει ενδιαφέρον και ανταπόκριση από την πλευρά τους;
14. Ποιά είναι η στάση των Τσιγγάνων απέναντι στις δράσεις και τις πρωτοβουλίες που λαμβάνονται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση/ Φορείς;
15. Ποιά θεωρείτε ότι είναι τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι;
16. Πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες και αγαθά
17. Ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους
18. Ποιά είναι η σχέση των Τσιγγάνων με την ευρύτερη τοπική κοινωνία;

19.Αποτελεί στόχος σας η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας;

1) Συνέντευξη με την υπεύθυνη του Δήμου Νέας Αλικαρνασσού

Ερευνήτρια: Από πότε ασχολείστε με τα ζητήματα των Τσιγγάνων;

Υπεύθυνη: Είναι γύρω στα 9 χρόνια

Ερευνήτρια: Τι προγράμματα, τι είδους παρεμβάσεις υπάρχουν;

Υπεύθυνη: Στα 9 χρόνια έχουμε κάνει πάρα πολλές ενέργειες για την κοινωνική τους ένταξη σε τακτά χρονικά διαστήματα με τους εκπροσώπους τους και με τους ίδιους. Όλοι, όλοι ήταν 75 άτομα που δηλώσανε συμμετοχή και παιδιά και ενήλικες. Τώρα σου λέω αρχικά και προχωρήσαμε. Οπότε ξεκινήσαμε με αυτό τον τρόπο, κάναμε μια εκδήλωση με γονείς τσιγγανοπαίδων. Έχουμε διοργανώσει σεμινάρια εκμάθησης γλώσσας, ελληνικής γλώσσας. Συνεργαζόμαστε με φορείς όπως η ΝΕΛΕ..

Ερευνήτρια: Υπάρχει κάποιο πρόγραμμα τώρα;

Υπεύθυνη: Ναι, αλλά με δική μας πρωτοβουλία το είχαμε κάναμε αυτό, δηλαδή δεν είναι στις προδιαγραφές κάποιου...Απλά μας ζητήθηκε από τους ίδιους που επισκεπτότανε το κέντρο μας ζητήθηκε αν μπορούσαμε να διοργανώσουμε. Είναι αυτή η ευαίσθητη ηλικία, δηλαδή απευθυνθήκαμε σε ΚΕΚ, σε ΚΕΕ σε διάφορους φορείς που κάνουνε προγράμματα για ενήλικες αλλά δεν μπορούσαν να πάρουν τους ανήλικους, που είναι η ευαίσθητη ηλικία 16 με 18. Δεν θεωρούνται, δεν παιδιά ας πούμε να πάνε πίσω στο σχολείο, δεν είναι ούτε ενήλικες και είναι αυτή η δύσκολη ηλικία και ήρθαν και μας βρήκαν και μας ζήτησαν αυτό το πράγμα. Και σε συνεργασία με τον Ερυθρό Σταυρό, με εθελοντές, παιδαγωγοί δημιουργήσαμε αυτό το μάθημα, το οποίο πηγαίνει πάρα πολύ καλά.

Ερευνήτρια: Έχει πολλά άτομα;

Υπεύθυνη: Είναι μια φούλ τάξη, δηλαδή παραπάνω δεν είναι καλό, και πρέπει να κάνουμε δεύτερη τάξη. Α ήθελα να πω ότι επιπλέον προσπαθήσαμε για την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων με ένα πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και επειδή και για τα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου έπρεπε να είναι σε καλή κατάσταση υγείας από το Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας τότε και ήρθαν και πήγαν τριήμερα οι γιατροί και για παιδιά και για ενήλικες.

Ερευνήτρια: Αυτά είναι στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης;

Υπεύθυνη: Αυτό είναι το Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου και τα άλλα και οι εκδηλώσεις τα, τους πήγαμε στο μουσείο και αυτό ήταν σε αυτό το

πλαίσιο. Έγιναν πρώτες ενέργειες για να υποβάλλουν αιτήσεις για να πάρουν τα δάνεια, τα οποία δάνεια είναι με εγγύηση του κράτους, είναι άτοκα έχει μακροχρόνια εξόφληση, δηλαδή σε 22 χρόνια, κάθε 6 μήνες θα πληρώνουν ένα ποσό, το ποσό θα ξεκινήσει μετά από δύο χρόνια. Ξεκινάει δηλαδή να πληρώνεται μετά από 2 χρόνια αφού έχουνε μπει μέσα στο σπίτι. Είναι μεγάλη βοήθεια αυτό.

Ερευνήτρια: Ναι, τι αποτελέσματα είχε;

Υπεύθυνη: Λοιπόν, στην αρχή δεν καταλάβαιναν τι σημαίνει αυτό, δηλαδή ήταν κάποιοι κακοπροαίρετοι που τους έλεγαν παράξενα ας πούμε πολύ παράξενα πράγματα

Ερευνήτρια: Τσιγγάνοι κακοπροαίρετοι ή άλλοι;

Υπεύθυνη: Κακοπροαίρετοι Τσιγγάνοι. Ε, και υπήρχαν αυτοί που κατάλαβαν και προσπαθούσαν ας πούμε να εξηγήσουν, ήταν μια παράξενη κατάσταση. Ξανά κάναμε συναντήσεις, πήγαμε νομικό για να λύσουμε κάποια θέματά τους. Τους καλέσαμε σε σύσκεψη και ήρθαν, όποιος ήθελε μπορούσε να έρθει, ήταν ανοιχτή η συζήτηση και ήρθαν, ήταν γεμάτη η αίθουσα. Και εκτός αυτού πήγαμε και εγώ η ίδια δηλαδή, με άλλους από τον Δήμο αρκετές φορές πάνω στον καταυλισμό, να λύσουμε κάποιες απορίες και να βοηθήσουμε. Οπότε ,μετά την πρώτη φορά, τη δεύτερη φορά που ξανάνοιξε πάλι αυτό πρόγραμμα πήγε πάρα πολύ καλά. Οι μόνοι που δεν κάνανε αίτηση είναι και έχουμε ενημερώσει το Υπουργείο για αυτό και μάλιστα έχουμε προσπαθήσει και έχουμε ζητήσει βοήθεια, είχαμε ζητήσει εγγράφως να γίνει μια πιο εύκολη, για να γίνει πιο εύκολο για αυτούς

Ερευνήτρια: Για να μπορέσουν να πάρουν πιο εύκολα τα δάνεια;

Υπεύθυνη: Ξέρετε ποιο είναι το πρόβλημα, αυτοί που δεν κάνανε αίτηση ήταν άτομα που δεν είχαν ταυτότητα, και εμείς έχουμε κάνει πάρα πολλές ενέργειες μέσα από τον Δικηγορικό Σύλλογο, στέλνοντας έγγραφα στο Υπουργείο, για μια ρύθμιση, να μας βρουν μια ρύθμιση νομική. Ναι να διευκολύνει, γιατί πολλοί έχουνε κάνει παιδιά σε χωράφια από ότι μας λένε, δεν θυμούνται δεν ξέρουνε. Τελοσπάντων κάποια ρύθμιση για να βγάλουμε ταυτότητα γιατί απαιτείται να έχει ταυτότητα για να μπορεί να πάρει δάνειο. Είναι και δυο τρεις οικογένειες που γνωρίζω που δεν είχαν ταυτότητα τη συγκεκριμένη στιγμή υποβολής της αίτησης

Ερευνήτρια: Δηλαδή πρώτη φορά πήραν κάποιος σπίτι και έφυγαν από τον καταυλισμό;

Υπεύθυνη: Πρώτη φορά κάνανε αίτηση 65, μάλλον κάνανε αίτηση αρκετοί και εγκρίθηκαν 65.

Ερευνήτρια: Αυτά εγκρίνονται από το Υπουργείο;

Υπεύθυνη: Ναι, Ή κάποιος από αυτούς έχουν προχωρήσει και έχουν αγοράσει σπίτι. Τώρα την δεύτερη φορά καταφέραμε και εγκρίθηκαν όλες οι αιτήσεις και εγκρίθηκαν 131 οικογένειες, αιτήσεις έτσι; Που είναι πολύ μεγάλος αριθμός. Στην διάρκεια της προθεσμίας κάποιος δεν είχαν ταυτότητα είναι 2, 3 άτομα που όμως κατάφεραν να βγάλουν ταυτότητα είχε όμως λήξει η προθεσμία. Στείλαμε εμείς έγγραφο αν μπορούν να τις δεχτούνε γιατί δεν είχαν τότε ταυτότητα αλλά είχαν μετά άλλα δεν έγινε δεκτό από το Υπουργείο, οπότε είναι κάποιες οικογένειες που δεν είχαν ταυτότητα και για αυτό το λόγο.. διακοπή

Ερευνήτρια: Λέγατε ότι κάποιος δεν είχαν ταυτότητα και δεν εγκρίθηκε από το Υπουργείο.

Υπεύθυνη : Ναι, οπότε είναι γύρω στις 15 οικογένειες κατ'επίληψη που δεν είχαν ταυτότητα τη συγκεκριμένη περίοδο και υπάρχουν κάποια προβλήματα γενικότερα.

Ερευνήτρια: Για να μη σας κουράζω πολύ με τα παλιά να περάσουμε λίγο στο τώρα. Υπήρξαν κάποιες ενέργειες και για τα στεγαστικά δάνεια και αυτά;

Υπεύθυνη: Ναι, το άσχημο είναι ότι ενώ έχουν εγκριθεί τα δάνεια, ενώ έχουμε αποδείξεις από την τράπεζα και κάνουμε καθημερινή έρευνα, καθημερινή και έχουμε αποδείξεις ότι έχουν μπει σε σπίτια, δεν βλέπουμε να τηρούν τον νόμο, δεν τηρούν τον νόμο. Ο νόμος λέει ότι μόλις πάρουν τα χρήματα και αγοράσουν το σπίτι και τους γίνει η εκταμίευση δανείου, είναι υποχρεωμένοι να αδειάσουν την παράγκα και ο Δήμος να μπορεί να την γκρεμίσει.

Ερευνήτρια: Μάλιστα, να πάνε στο σπίτι και να αφήσουν την παράγκα

Υπεύθυνη: Λοιπόν, αυτό δεν έχει τηρηθεί.

Ερευνήτρια: Τι κάνουν ;

Υπεύθυνη: Δηλαδή, δεν αφήνουν την παράγκα. Ενώ αγοράζουν το σπίτι.

Ερευνήτρια: Τα έχουν και τα δύο;

Υπεύθυνη : Ναι, δεν αφήνουν την παράγκα και ο Δήμος έχει προσπαθήσει να πάει να γκρεμίσει αλλά μπαίνουν μπροστά παιδιά. Ξέρεις

Ερευνήτρια: Και που μένουνε;

Υπεύθυνη: Εξακολουθούν να μένουν στην παράγκα. Δηλαδή να σου δείξω για να καταλάβεις, έχω εδώ το πρωτόκολλο το σημερινό έτσι, για να σου δείξω ένα παράδειγμα. Είναι χαρακτηριστικό, είναι ένα παράδειγμα.... Ότι υπεύθυνες δηλώσεις, συγκεκριμένα 4 άτομα, των τάδε, σύμφωνα με τις οποίες δηλώνουν ότι θα απομακρύνουν με τη συνδρομές τους τις πρόχειρες κατασκευές, όπου διαμένουν χωρίς καμία περαιτέρω απαίτησή τους. Να οι δηλώσεις. Ότι θα φύγουν αφού πάρουν τα χρήματα και αγοράσουν το σπίτι. Και όμως δεν φεύγουν!

Ερευνήτρια: Γιατί όμως; Για ποιο λόγο δεν φεύγουν; Πως το βλέπουν οι ίδιοι;

Υπεύθυνη: Γιατί το άσχημο είναι ότι δυστυχώς, το άσχημο είναι...είναι μια παράξενη συμπεριφορά κατά την άποψή μου. Γιατί, υπάρχουν πολλοί φτωχοί άνθρωποι στον κόσμο, είναι πολύς ο κόσμος που υποφέρει, ε.., υπάρχουν άνθρωποι όμως που είναι πλούσιοι, όπως και στους Τσιγγάνους στον καταυλισμό, γνωρίζω άτομα που είναι εύποροι, έχουνε σπίτια τα οποία τα νοικιάζουνε, στην Αθήνα, γνωρίζω και που είναι αυτά, γνωρίζω και ονόματα και συγκεκριμένα, αλλά μένουν στις παράγκες γιατί έρχονται εδώ για εμπορικούς λόγους, να πουλήσουν εμπόρευμα και έχουνε δωρεάν στέγη και κάπου να βάλουν τα εμπορεύματα. Αυτοί είναι κυρίως οι πιο εύποροι γιατί είναι δύο ομάδες στον καταυλισμό, και είναι οι ανατολικοί, οι άλλοι είναι πιο φτωχοί. Δεν καταλαβαίνω για ποιο λόγο θεωρούν ότι είναι δικαίωμά τους, να κλέβουν ρεύμα, να κλέβουν νερό, γιατί αυτό κάνουν αυτή τη στιγμή.

Ερευνήτρια: Το παίρνουν παράνομα δηλαδή;

Υπεύθυνη: Ναι το παίρνουν παράνομα, και μάλιστα λένε και οι εφημερίδες ότι χρωστάνε, έχει φτάσει στα εκατομμύρια ευρώ το νερό. Ας πούμε σε περίοδο που όλοι προσέχουμε τη σπατάλη του νερού και γνωρίζω κάποιες περιοχές παίρνουν ανά 3 μέρες νερό βλέπουμε, και οι ίδιοι αφήνουν τις βρύσες και τρέχουν και είναι μια λίμνη εκεί πάνω, καθημερινά, θα το δεις. Οπότε υπάρχει νομίζω μια..., δεν ξέρω, άγνοια του νόμου, των δικαιωμάτων τους, αλλά και των υποχρεώσεων τους. Γιατί για να ζει κανείς σε μια κοινωνία πρέπει όχι μόνο να γνωρίζει τα δικαιώματα του αλλά και τις υποχρεώσεις του, για να ζει σωστά έτσι και αρμονικά με τους συνανθρώπους του. Οπότε εκεί δεν ξέρω, μπορεί να είναι και θέμα παιδείας, νοοτροπίας.

Ερευνήτρια: Ας πούμε αν κάποιος τους ρωτήσει γιατί δεν θέλετε να πάτε στο σπίτι που αγοράσατε και μένετε στην παράγκα, τι απαντάνε συνήθως;

Υπεύθυνη: Αυτοί θεωρούν ότι πρέπει να έχουμε ένα κομμάτι από τη γη εκεί, νομίζω ότι ...Αυτό έχω καταλάβει.

Ερευνήτρια: Έχει πάει κάποιος στο σπίτι που αγόρασε να αφήσει την παράγκα, να γκρεμιστεί και να πάει σπίτι του;

Υπεύθυνη: Στην ουσία όχι. Βέβαια πρέπει να γίνει ξανά μια έρευνα και να το δούμε αυτό αλλά πιστεύω από όλα τα στοιχεία δηλαδή που έχω συγκεντρώσει ότι μέχρι στιγμής δεν έχει φύγει κανείς. Από κει και πέρα εμείς σαν δήμος κάνουμε ότι καλύτερο μπορούμε, αλλά είναι πάρα πολύ σημαντικό όταν λέμε για διάκριση, έτσι αυτό να το εννοούμε για όλους τους πολίτες γιατί προσπαθούμε να βοηθήσουμε αυτή την ομάδα και φαίνεται ότι δεν ανταποκρίνεται δηλαδή προσπαθούμε με διάφορους τρόπους να βοηθήσουμε και με τα δάνεια και να κάνουμε ότι μπορούμε. Να δεις κόσμος που ήταν εδώ για την υποβολή των δανείων

Ερευνήτρια: Λέτε ότι είχε έρθει πολύς κόσμος για τις αιτήσεις.

Υπεύθυνη: Ναι, ναι. Εγώ έχω στεναχωρηθεί γιατί βλέπω ότι γίνονται πολλά πράγματα για την συγκεκριμένη ομάδα, για να τη βοηθήσουμε να σταθεί στα πόδια της, να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο, να ενσωματωθεί, να μάθουν γράμματα, να μπορεί, να αναπτυχθούν στην κοινωνία, να γίνουν ενεργά όντα. Βλέπουμε ότι δεν ανταποκρίνονται πολλές φορές. Μόνο για να πάρουν το επίδομα, γιατί υπάρχει ένα επίδομα στην πρόνοια, που είναι για άτομα που έχουν χαμηλό εισόδημα, και είναι ανά παιδί κάποιο ποσό, το οποίο πρέπει να πηγαίνει σχολείο. Τα πηγαίνουν λοιπόν (στο σχολείο) για να πάρουν το επίδομα και δεν τα αφήνουν να ολοκληρώσουν το σχολικό έτος. Μόλις πάρουν το επίδομα τα βγάζουν από το σχολείο και άντε πάλι ξανά του χρόνου. Δεν υπάρχει δηλαδή μια παιδεία σωστή για τα μικρά.

Ερευνήτρια: Με αυτό το πρόγραμμα για την ένταξη που υπήρχε, υπήρξαν θετικά αποτελέσματα, δηλαδή να φοιτούν τα παιδιά κανονικά;

Υπεύθυνη: Δεν φοιτούν

Ερευνήτρια: Δεν υπήρξε δηλαδή κάποια βελτίωση;

Υπεύθυνη: Πάντα υπάρχει κάποια βελτίωση των συνθηκών. Δηλαδή όλα που κάνουμε δεν πάνε άδικα, όλα που κάνουμε για να βελτιώσουμε τις συνθήκες διαβίωσης τους αλλά δεν είναι στον βαθμό που θα έπρεπε να είναι τόσα χρόνια που το δουλεύουμε. Κατάλαβες;

Εντωμεταξύ είναι άλλες ομάδες που μειονεκτούν και έχουν παράπονα, γιατί θεωρούν ότι κάνουμε διακρίσεις, δηλαδή ότι δίνουμε περισσότερη έμφαση σε μια ομάδα που είναι οι Τσιγγάνοι και λιγότερη έμφαση σε άλλες ομάδες οι οποίες μειονεκτούν και υποφέρουν επίσης. Επομένως, τουλάχιστον να βλέπαμε μια πιο γρήγορη ας πούμε βελτίωση των συνθηκών και να μπορούμε λίγο να αφοσιωθούμε και στις άλλες ομάδες για να υπάρχει μια ισορροπία. Δημιουργήσαμε και ένα Ιατροκοινωνικό Κέντρο για τους Τσιγγάνους. Καταφέραμε σε μικρό χρονικό διάστημα να εμβολιασθούν όλα τα παιδιά, πλέον όλα τα παιδιά που μένουν στον καταυλισμό είναι εμβολιασμένα δωρεάν όλες οι παροχές είναι δωρεάν, είτε έχουν βιβλιάρια είτε όχι. Όλα τα παιδιά έχουν εμβολιαστεί, και έχουν επισκεφτεί και πολλοί ενήλικες το κέντρο. Υπάρχουν στοιχεία. Κάθε μήνα καταγράφονται πόσοι έχουν επισκεφτεί το κέντρο, πόσοι ενήλικες, πόσα ανήλικα. Επίσης έχουμε το γραφείο Κοινωνικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών. Τους κατευθύνουμε, τους βοηθάμε με τα επιδόματα, τα βιβλιάρια υγείας, κάτι που μπορεί να τύχει έκτακτο, να το συζητήσουμε, με οτιδήποτε χρειάζονται.

Ερευνήτρια: Τα μαθήματα που γίνονται είναι άτυπα;

Υπεύθυνη: Όχι, όχι. Μόνο το συγκεκριμένο επειδή είναι μια ευαίσθητη ομάδα αυτή ηλικιακά. Και μάλιστα πρέπει να δούμε τι θα κάνουμε, δηλαδή να ενημερώσουμε το Υπουργείο. Όλα τα άλλα μαθήματα είναι κανονικά και απευθύνονται σε ενήλικες.

Ερευνήτρια: Κυρίως συμμετέχουν όταν είναι επιδοτούμενα, και όταν δεν είναι δεν τους νοιάζει;

Υπεύθυνη: Το ένα καλό είναι, μια θετική εξέλιξη είναι ότι βλέπουμε ότι τους νοιάζει τελικά δηλαδή υπάρχουν και σοβαροί, υπάρχουν και σοβαροί που ενδιαφέρονται να αλλάξουν την κατάστασή τους γιατί έτσι είναι όταν θέλεις να ενταχθείς σε μια κοινωνία, πρέπει να γνωρίζεις τη γλώσσα, πώς να κινηθείς και για αυτό το λόγο τώρα με το καινούργιο έχουν μάθει των δικαιωμάτων τους, των υποχρεώσεών τους. Ένα άλλο πρόγραμμα που κάναμε λέγεται Τοπικές Πρωτοβουλίες για την Απασχόληση, κάναμε σεμινάρια, όποιος ήθελε να ανοίξει τη δική του επιχείρηση. Και εκμάθηση υπολογιστών δηλαδή θα μπορούσαν να πάνε και εκεί. Από αυτό τώρα το σεμινάριο εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας ήταν ένα παιδί που πήγε πολύ καλά και απασχολείται τώρα στο ΙΑΚ, είχαμε και την απασχόληση με αυτό τον τρόπο.

Ερευνήτρια: Υπήρξε συμμετοχή στα άλλα σεμινάρια;

Υπεύθυνη: Όχι αλλά θα μπορούσε να είχε. Εμείς τους ωθήσαμε πάρα πολύ, προσπαθήσαμε να τους οργανώσουμε με χρηματοδότηση από τον ΟΑΕΔ να ανοίξουν επιχείρηση, δηλαδή προτείναμε σε κάποιες επιχειρήσεις που θα μπορούσαν και στο δήμο να έπαιρναν κάποια άτομα και με την υποστήριξη του δήμου για τη λειτουργία τους. Ευκαιρίες ,βοήθεια δηλαδή από εμάς, δεν ξέρω άλλο δήμο να έχει κάνει τόσα πολλά.

Ερευνήτρια: Δηλαδή θέλουν να κάνουν τα επαγγέλματα τα παραδοσιακά;

Υπεύθυνη: Ακόμα και τα παραδοσιακά τους όμως θα μπορούσαν να οργανωθούν και να είναι νόμιμοι

Ερευνήτρια: Δεν έχουν άδειες;

Υπεύθυνη: Όχι δεν λειτουργούν νόμιμα, παρόλο που τους έχει εξηγηθεί αυτό, ότι υπάρχει υποστήριξη.

Ερευνήτρια: Δεν θέλουν να βγάλουν άδειες;

Υπεύθυνη: Όχι, δεν θέλουνε γιατί θα πληρώνουν εφορίες, δεν θέλουν δηλαδή, δεν αποδέχονται να λειτουργούν όπως το υπόλοιπο σύνολο.

Ερευνήτρια: Αυτό δεν μπορεί να αλλάξει κάπως;

Υπεύθυνη: Θα κάνουμε και άλλα σεμινάρια που θα μιλάνε για τις υποχρεώσεις τους και τα δικαιώματά τους. Έχουμε κάνει πάρα πολλά, έχω ξεχάσει κάποια τώρα. Είχαμε επισκεφτεί και τις γυναίκες.

Ερευνήτρια: Δείχνουν ενδιαφέρον;

Υπεύθυνη: Δείχνουν πάρα πολύ ενδιαφέρον

Ερευνήτρια: Άρα αλλού είναι το πρόβλημα

Υπεύθυνη: Και πρόσφατα ήταν ένα σεμινάριο υγείας, πριν 2-3 βδομάδες, και πήραμε μια ομάδα γυναικών που είχαν δηλώσει συμμετοχή και τους πήγαμε σε κάτι γυναικείους συνεταιρισμούς να τους δούνε.

Ερευνήτρια: Από την έναρξη του ΙΑΚ, όλο αυτό το εγχείρημα πως το βλέπετε;

Υπεύθυνη: Πάει πάρα πολύ καλά. Την προηγούμενη βδομάδα ήμουνα στην Ρουμανία όπου το παρουσίασα ως καλή πρακτική στην Ευρώπη και μας δώσανε συγχαρητήρια και μάλιστα δεχτήκαμε και πολλές ερωτήσεις. Βέβαια μας έγινε η παρατήρηση γιατί μόνο Τσιγγάνους. Μειονεκτούν και άλλοι άνθρωποι και βέβαια κατάλαβα σε ευρωπαϊκό επίπεδο ότι θα έπρεπε να είναι για ευπαθείς ομάδες και όχι μόνο για Τσιγγάνους.

Ερευνήτρια: Εσείς θεωρείτε ότι ωφελήθηκαν από τη δράση του ΙΑΚ, άλλαξε κάτι;

Υπεύθυνη: Ναι, θεωρώ ότι ωφελήθηκαν πάρα πολύ φυσικά, θεωρώ ότι άλλαξε κάτι. Η επικοινωνία που έχουμε είναι πάρα πολύ καλή, δηλαδή γνωρίζουν ότι θα έρθουν εδώ και θα ενημερωθούν. Οι περισσότεροι. Γιατί ξέρεις οι πιο εύποροι είναι λίγο σνόμπ. Αφού είναι υποχρεωμένη η κάθε υπηρεσία να τους εξυπηρετεί.

Ερευνήτρια: Υπάρχει καλή σχέση δηλαδή;

Υπεύθυνη: Υπάρχει πολύ καλή σχέση, για οτιδήποτε χρειαστούνε έρχονται και το συζητάμε και εμείς ανταποκρινόμαστε. Ε, εντάξει θα έπρεπε κατά την άποψή μου να προσπαθήσουν και εκείνοι, ξέρεις να μην είναι μονομερές. Δηλαδή η προσπάθεια είναι μονομερής αυτή τη στιγμή. Ο δήμος προσπαθεί. Θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να ενημερώσουν ότι μαζέψαμε τα πράγματά μας, ελάτε τώρα πριν μπει κανένας άλλος. Ακόμα και κάποιος να φύγει, να μας ενημερώσει αφού ξέρουν την κατάσταση ότι πρέπει να μας ενημερώσει. Να μας ενημερώσει να γκρεμίσουμε. Αν δεν μας ενημερώσει και μπει κάποιος άλλος, δηλαδή τι γίνεται έτσι; Το άλλο που γίνεται. Πουλάνε την παράγκα, δηλαδή αντί να βοηθήσουν στο να καθαριστεί ο χώρος, πουλάνε την παράγκα, άλλοι μένουνε στο σπίτι, μένει κάποιος άλλος εκεί (εννοεί στην παράγκα). Στην ουσία δεν φεύγει κανείς. Δηλαδή σαν νούμερα...

Ερευνήτρια: Μάλιστα, κατάλαβα.

Υπεύθυνη: Δηλαδή σαν νούμερα (πληθυσμιακά).

Ερευνήτρια: Πόσα χρόνια είναι στην Αλικαρνασσό;

Υπεύθυνη: Ε είναι αρκετά χρόνια. Ήταν μια απόφαση του Νομάρχη, τι θα γίνει με αυτή την υποδομή. Δηλαδή ο νόμος λέει ότι θα έπρεπε να υπάρχει η κατάλληλη υποδομή, για να μπορούν να μείνουνε κάπου. Δεν θυμάμαι είναι περίπου 20 χρόνια.

Ερευνήτρια: Δηλαδή ξεκίνησε σαν κάτι «προσωρινό»;

Υπεύθυνος: Ναι υποτίθεται ότι ήτανε μια προσωρινή κατάσταση γιατί να φανταστείς ότι είναι ακριβώς απέναντι από το αεροδρόμιο. Δηλαδή χτυπάει άσχημα στον τουρίστα που έρχεται.

Ερευνήτρια: Είχαν γίνει ενέργειες, αυτό που λέγαμε προηγουμένως, να δημιουργηθούν κάποιες δομές στον καταυλισμό. Έστω και προσωρινές, όμως δεν είχε γίνει κάτι από τη Νομαρχία, από το Δήμο;

Υπεύθυνη: Όχι, δεν είχε γίνει. Κάποια, πριν βγούνε τα δάνεια είχε συζητηθεί για να γίνουν κάποια σπιτάκια έτσι, που πάλι θα ήταν γκέτο. Μελετούμε αυτή την ομάδα, για να δούμε ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος. Και είμαστε σε ένα διακρατικό πρόγραμμα αυτή τη στιγμή με άλλες χώρες που έχουνε επίσης Τσιγγάνους. Λοιπόν πήγα στην Πορτογαλία και είδα αυτό το πράγμα που πήγανε να κάνουνε εδώ. Δηλαδή σπιτάκια μικρά, δίπλα- δίπλα και εκτός πόλης και συγκεκριμένο χώρο. Δεν μ' άρεσε, είναι γκέτο. Στην Πορτογαλία έγινε και φοβάται κάποιος να πάει. Πήγαμε εμείς με λεωφορείο ειδική συνοδεία και πήγα να βγάλω φωτογραφίες για να δείξω στην υπηρεσία εδώ και μου λένε «μη βγάζεις φωτογραφίες εδώ» και με κοιτούσαν όλοι παράξενα. Ήταν έτοιμοι να κάνουν φασαρία επειδή θα τους έβγαζα φωτογραφία. Δηλαδή ήταν σε κακές συνθήκες, εγκληματικότητα, ήταν πολύ Είναι μόνοι τους σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Δηλαδή δεν υπάρχει ενσωμάτωση, πάλι τα ίδια , δεν καταλαβαίνουν τις υποχρεώσεις τους και τα δικαιώματά τους. Και τα σπίτια ήταν χάλια, δηλαδή στην αρχή όταν τα παρέδωσαν καινούργια, αλλά ο ένας μπαίνει, ο άλλος βγαίνει, δεν ήταν καλή κατάσταση αυτό που είδα.

Ερευνήτρια: Είπατε ότι συνεργάζεστε και με άλλους φορείς.

Υπεύθυνη: Ναι,

Ερευνήτρια: Μπορείτε να μου πείτε κάποιους; Μου είπατε τη ΝΕΛΕ , τα ΚΕΚ.

Υπεύθυνη: Με την Πρόνοια, με τις κοινωνικές υπηρεσίες που υπάρχουν, δηλαδή σε οποιοδήποτε δήμο, γιατί για τα δάνεια που παίρνουν έχουν δικαίωμα να πάνε να αγοράσουν οπουδήποτε στην Ελλάδα. Οπότε δεν περιορίζονται.

Ερευνήτρια: Έχετε δει κάποια αποτελέσματα στη συνεργασία;

Υπεύθυνη: Έχει αποτελέσματα. Βεβαίως έχει αποτελέσματα, γιατί προσπαθούμε να βοηθήσουμε, δηλαδή απ τα Χανιά ας πούμε με πήρανε πριν κανένα μήνα, και θέλανε (ένας σύλλογος δικός τους) για την εκμάθηση ελληνικής γλώσσας, κάποιες πληροφορίες και πως θα μπορούσαν να το διοργανώσουνε. Τους έδωσα πληροφορίες και τον τρόπο.

Ερευνήτρια: Η συνεργασία έχει δυσκολίες;

Υπεύθυνη: Ναι σίγουρα υπάρχουν και δυσκολίες αλλά σε γενικές γραμμές ο καθένας κάνει ότι καλύτερο μπορεί για να έχουν μια καλύτερη ζωή. Ας πούμε την προηγούμενη βδομάδα που ήμουν στη Ρουμανία γνώρισα την πρόεδρο, μια γυναίκα. Πολύ οργανωμένοι, δεν υπάρχουν παράγκες, έχουν τη δική τους εφημερίδα, διοργανώνουν εκδηλώσεις, μιλάμε για επιχειρηματικότητα με όλη

την έννοια της λέξεως, δηλαδή επιχειρηματικότητα εννοώ, μιλάμε ότι υπάρχουν επιχειρηματίες ξέρες που έχουν δική τους επιχείρηση. Ας πούμε ενδιαφερόταν να συνεργαστούμε στη μελέτη αυτή που κάνω τώρα για την προώθηση της απασχόλησης. Και εκείνοι το εννοούν αυτό με όλη την έννοια της λέξης, δεν είναι περιοριστικοί στη σκέψη όπως είναι εδώ.

Ερευνήτρια: Με ποιον τρόπο πιστεύετε ότι κατάφεραν κάτι τέτοιο εκεί;

Υπεύθυνη: Είναι η νόρμα που είναι στη Ρουμανία. Έρχονται από άλλα κράτη και έχουν την εμπειρία αυτή να ζούνε και σε άλλα κράτη, και άλλα κράτη είναι πολύ πιο αυστηρά από ότι είναι η Ελλάδα.

Ερευνήτρια: Μια διευκρινιστική ερώτηση, αυτά τα δάνεια για τα οποία μιλήσαμε πριν πόσα χρόνια πριν έγιναν;

Υπεύθυνη: Τώρα έγινε το τελευταίο που σου είπα, και έχουν εγκριθεί άλλα 131.

Ερευνήτρια: Τώρα;

Υπεύθυνη: Ναι, ναι.

Ερευνήτρια: Ποια είναι η σχέση των Τσιγγάνων με την υπόλοιπη κοινωνία, το υπόλοιπο σύνολο; Πως αντιμετωπίζονται;

Υπεύθυνη: Μια χαρά είναι δηλαδή κάποιοι είναι 3-5 που νοικιάζουν στην περιοχή, 3-5 οικογένειες και είναι πάρα πολύ καλές οι σχέσεις και είναι άλλες 5 οικογένειες που αγорάσανε στην Καλλιθέα και αυτοί πήγαν με τα πρώτα-πρώτα δάνεια. Οι μόνες αντιδράσεις είναι ότι κλέβουν το νερό, κλέβουν το ρεύμα γιατί αυτοί κλέβουν, κι εμείς δεν έχουμε νερό κι αυτοί το παίρνουν. Αυτές δηλαδή είναι οι αντιδράσεις. Η υπόλοιπη κοινωνία λέει ότι υπάρχουν και άλλοι φτωχοί και ότι μόνο οι Τσιγγάνοι είναι οι προνομιούχοι και όχι οι υπόλοιπες ομάδες. Με αυτό έχουνε πρόβλημα. Έχουνε πρόβλημα και με τα σκουπίδια. Θεωρούν ότι δεν τους σέβονται. Θεωρούν ότι οι Τσιγγάνοι απαιτούν σεβασμό αλλά ότι οι ίδιοι δεν σέβονται τους άλλους.

Ερευνήτρια: Τι ακριβώς κάνουν δηλαδή και δεν τους σέβονται;

Υπεύθυνη: Σου είπα, παίρνουν το νερό...Κάθε 2-3 μέρες αφήνει η ΔΕΥΑΗ το νερό. Και αυτοί κλέβουν το νερό και το αφήνουν να τρέχει κάθε μέρα στους δρόμους. Με τη ΔΕΗ, πόσος κόσμος είναι που δεν έχει να πληρώσει τη ΔΕΗ του και έχει πρόβλημα και αυτοί το κλέβουνε. Το βλέπουνε έτσι οι πολίτες, σου λέει γιατί να είναι εκείνοι οι προνομιούχοι και όχι εμείς; Γιατί κάνουνε αυτά τα πράγματα, γιατί δεν σέβονται το κοινωνικό σύνολο; Γιατί να πάρουν αυτοί τα δάνεια και να μην πάρουν τέτοια δάνεια με αυτού του είδους τον διακανονισμό

και για μας. Κατάλαβες; Αλλά εγώ πιστεύω ότι θα εξομαλυνθεί η κατάσταση αν και οι άλλοι κάνουν αυτό που πρέπει, να τηρήσουν τις υποχρεώσεις τους. Δηλαδή όταν γίνουν και εκείνοι νομοταγείς πιστεύω ότι θα φανεί.

Ερευνήτρια: Δηλαδή για να αλλάξει λίγο η σχέση κάποια πράγματα πρέπει να γίνουν από τους Τσιγγάνους;

Υπεύθυνη: Ναι ας πούμε οι δάσκαλοι κάνουνε τόσες προσπάθειες για να συνεχίσουνε το σχολείο τα παιδιά των Τσιγγάνων. Οι γονείς όμως δεν θέλουν να το καταλάβουν ότι είναι καλό για τα παιδιά τους να πηγαίνουν σχολείο. Υπάρχει νομοθεσία που λέει ότι είναι υποχρέωση των γονιών να πηγαίνουν τα παιδιά σχολείο. Και οι γονείς μπορούν να πάνε φυλακή, είναι αδίκημα, είναι ποινικό αδίκημα και όμως δεν κάνουν τίποτα δεν πειράζουν κανένα από τους Τσιγγάνους γονιούς. Δεν τους «πειράζει» η Πολιτεία. Και τα παιδιά μένουν αγράμματα.

Ερευνήτρια: Το πρόγραμμα από το Πανεπιστήμιο του Βόλου, μου είπανε τα κορίτσια στο ΙΑΚ, ότι διεκόπη. Ξέρετε γιατί δεν λειτουργεί φέτος ενώ λειτουργούσε;

Υπεύθυνη: Ναι λειτουργούσε και είχαμε μια επαφή αλλά τώρα δεν ξέρω γιατί. Ξέρω ότι σταμάτησε η επικοινωνία.

Ερευνήτρια: Εσείς σαν υπηρεσία κάνετε κάποιες εκδηλώσεις, δράσεις σχετικά με τους Τσιγγάνους, για να βελτιώσετε τις σχέσεις των Τσιγγάνων με την υπόλοιπη κοινωνία;

Υπεύθυνη: Ναι, είδες αυτά τα μαθήματα αγωγής υγείας που είναι για όλους.

2) Συνέντευξη με δύο εκπροσώπους του Ιατροκοινωνικού Κέντρου
(Εκπρόσωπος 1 Κοινωνιολόγος, Εκπρόσωπος 2 Κοινωνική Λειτουργός)

Εκπρόσωπος 1: Το Ιατροκοινωνικό Κέντρο λειτουργεί από τις 6/6/2006. Τώρα είναι σε διαδικασία που προσπαθούμε να πάρουμε παράταση. Καθώς έληξε το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Μέχρι τώρα πράγματα που έχουν γίνει είναι στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος το οποίο χρηματοδοτεί δομές που αφορούν Τσιγγάνους και δήμους που υπάρχουν και μένουν Τσιγγάνοι και ειδικά σε περιπτώσεις όπως η δική μας που μένουν στον καταυλισμό. Μη ενταγμένοι κανονικά. Και από το Πρόγραμμα Τοπικές Πρωτοβουλίες Απασχόλησης με τίτλο Παράθυρο Απασχόλησης που υλοποιείται από το Δήμο Νέας Αλικαρνασσού στο Πλαίσιο 2000-2006 με Χρηματοδότηση 75% Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Ταμείου και 25% από εθνικούς πόρους.

Στόχοι είναι:

- 1) Παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και στην κοινωνική προστασία των Ελλήνων Τσιγγάνων της περιοχής
- 2) Στη δυνατότητα απασχόλησης με τη δημιουργία θέσεων εργασίας στη δομή
- 3) Στην ευαισθητοποίηση και την ενεργοποίηση του συνόλου

Δηλαδή οι 3 Στόχοι είναι : ο πληθυσμός, η ανεργία και η ενεργοποίηση και ευαισθητοποίηση του συνόλου

Από την έναρξη μέχρι τώρα έχουν προσέλθει 710 άτομα, ενήλικες και παιδιά, έχουν καταγραφεί από την κοινωνική λειτουργό, με αριθμούς μητρώου και ειδικούς οικογενειακούς φακέλους που κρατάμε σε αρχεία. Το κέντρο περιλαμβάνει δύο τομείς:

- την ιατρική υπηρεσία και
- τις κοινωνικές παροχές

Προβλήματα που έχουμε παρατηρήσει για να ξεκινήσουμε εδώ. Έγινε καταρχήν μια καταγραφή τον Σεπτέμβριο του 2006 με ένα συνοπτικό ερωτηματολόγιο που στόχευε α) στην δική μας ενημέρωση προς την ομάδα στόχου για την έναρξη της λειτουργίας του και β) για να εντοπίσουμε κάποια βασικά τους προβλήματα.

Παρατηρήθηκαν θέματα:

-αστικοδημοτικά

- θέματα που αφορούν την απασχόληση και την κοινωνική ασφάλιση

- εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, επιμόρφωση και σε ενηλίκους και σε παιδιά ελλιπής

-δύσκολες συνθήκες στέγασης και διαβίωσης

Τώρα η κοινωνική υπηρεσία σε αυτό το κομμάτι προσπάθησε να τα ομαδοποιήσει αν θέλεις τα προβλήματα και να δει εφόσον έχουν και οι εξυπηρετούμενοι να καταθέσουν και τα δικά τους αιτήματα και τι δράσεις μπορούν να γίνουν. Για παράδειγμα τα αστικοδημοτικά θέματα. Μιλάμε για έλλειψη βασικών εγγράφων όπως π.χ. ληξιαρχικές πράξεις, ταυτότητες κ.λ.π. Σε τι θα μπορούσε η υπηρεσία να τους καθοδηγήσει, να τους συμβουλέψει ώστε να μπουν στη διαδικασία, να ενεργοποιηθούν και να προσπαθήσουν να μαζέψουν κάποια έγγραφα και να τακτοποιήσουν κάποιες εκκρεμότητες τέτοιες. Η κοινωνική υπηρεσία συμβουλεύει και παραπέμπει με στόχο τη δική τους ενεργοποίηση ώστε να έρθουν σε επαφή με τις υπηρεσίες και να δώσει ένταξη, ενσωμάτωση. Όταν μιλάμε για ένταξη και ενσωμάτωση θέλω να διευκρινίσω κάτι. Δεν μιλάμε για την αφομοίωση τους στη δική μας κοινωνία, δηλαδή αυτό που κάνω εγώ κι εσύ να το κάνουν κι εκείνοι, αλλά να κρατήσουν τα δικά τους ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που αφορά όλους μας εν πάση περιπτώσει, από κάπου καταγόμαστε, αλλά να βρουν τρόπους αν θέλεις να ενταχθούν χωρίς να έχουν προβλήματα αστικοδημοτικά επί το πλείστον και παράλληλα να μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτές τις υπηρεσίες. Άρα να δουν τα δικαιώματά τους αλλά και τις υποχρεώσεις τους. Έχει σημασία αυτό.

Ερευνήτρια: Σε ότι αφορά την εκπαίδευση τι κάνετε;

Εκπρόσωπος1: Εκτός του ότι έχουν έρθει σε επαφή με εμάς φορείς δημόσιοι, είτε ιδιωτικοί είτε η ΝΕΛΕ για παράδειγμα, κάνουν κάποια μαθήματα.

Εκπρόσωπος 2: Ο ΟΑΕΔ

Εκπρόσωπος 1: Που χρηματοδοτούνται κάποιες φορές, συνήθως για ευπαθείς ομάδες (διαχωρίζονται οι ομάδες) άλλες φορές επιδοτούνται αυτές οι ομάδες άλλες όχι. Η ΝΕΛΕ δεν δίνει χρήματα, γίνεται εκπαίδευση και επιμόρφωση ενηλίκων. Για τα παιδιά στην Αλικαρνασσό είναι το 3^ο και το 4^ο (Δημοτικό Σχολείο) που φιλοξενούν τσιγγανόπαιδα. Που φοιτούν τσιγγανόπαιδα. Τα τελευταία δύο χρόνια έχουμε και μια σχετικά συστηματική παρακολούθηση. Να ενταχθούν όσο είναι δυνατόν.

Εκπρόσωπος 2 :Οι φορείς που συνεργαζόμαστε έχουν να κάνουν με τα κοινωνικά θέματα και τα κοινωνικά προβλήματα που έχουν να κάνουν οι Τσιγγάνοι.. Λοιπόν, π.χ. είναι ληξιαρχεία, δημοτολόγια.

Πιο πριν λέγαμε για την εκπαίδευση. Μας βοήθησε πολύ στην ένταξη τσιγγανοπαίδων και το Πρόγραμμα Ένταξης Τσιγγανοπαίδων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Αυτό το πρόγραμμα όμως διεκόπη, δεν λειτούργησε. Δηλαδή ήταν μέχρι πέρυσι, για τη σχολική περίοδο την περσινή. Φέτος δεν υπάρχει. Το οποίο παρακολουθούσε την απόδοση των παιδιών, πήγαινε στον καταυλισμό προσωπικά στο κάθε παιδί κι έβλεπε πως προχωρούσε και το βοηθούσε σε τυχόν προβλήματα που μπορεί να είχε κατά τη διάρκεια της μάθησης στο σχολείο. Τώρα άλλο πρόσφατα, πριν κάποιους μήνες ήρθαν κάποια κορίτσια από τον πάνω καταυλισμό και είχαν ζητήσει να κάνουν μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας 11 έως 18 ετών. Οι ηλικίες αυτές δεν μπορούν να ενταχθούν σε κάποια σχολική κοινότητα, να πάνε πρώτη δημοτικού. Επίσης δεν υπάρχουν προγράμματα που να μπορούν να κάνουν μάθημα σε αυτά τα παιδιά, δηλαδή η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων γιατί είναι από 18 ετών και πάνω. Πρέπει να συμπληρωθεί ένας αριθμός 20 ατόμων αλλά πάνω από 18 ετών. Επομένως ψάχνοντας στη Πρωτοβάθμια, στη Δευτεροβάθμια και όλα αυτά δεν μπορέσαμε να βρούμε κάτι συγκεκριμένο και αποφασίσαμε με εθελοντές του Ερυθρού Σταυρού, εγώ και άλλες 4 κοπέλες του Ερυθρού Σταυρού να κάνουμε μάθημα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας. Γράμματα, συλλαβές. Μέχρι όπου μπορούμε να το φτάσουμε. Αν διακοπεί διακόπηκε.

Ερευνήτρια: Αυτό το ζήτησαν μόνο τους τα κορίτσια;

Εκπρόσωπος 2: Αυτό το ζήτησαν τα ίδια τα παιδιά από μόνες τους. Δεν υπήρχε κάτι. Επομένως κάνουμε τα μαθήματα 3 φορές την εβδομάδα.

Ερευνήτρια: Με ποιους φορείς συνεργάζεστε;

Εκπρόσωπος 2: Ληξιαρχεία, Δημοτολόγια, ΟΑΕΔ για κάρτες ανεργίας, με την Πρόνοια, βασικό, για επιδόματα, βιβλιάρια, κάρτες, επιδόματα αναπηρίας. Με τον Σύλλογο Πολυτέκνων, το γραφείο Ανάπτυξης του Δήμου Ν. Αλικαρνασσού με Εθελοντικές Οργανώσεις, με τους Γιατρούς του Κόσμου.

Ερευνήτρια: Με άλλες εθελοντικές οργανώσεις;

Εκπρόσωπος 2: Εδώ πέρα είναι οι γιατροί του κόσμου. Κάναμε μια διήμερη εκδήλωση στον καταυλισμό και ελέγχθηκαν οφθαλμολογικά, καρδιολογικά και

έγινε και από τον οδοντιατρικό σύλλογο οδοντιατρικός έλεγχος. Επίσης με το θεατρικό σύλλογο Ηρακλείου είχανε κάνει την ημέρα του Παιδιού ένα θεατρικό παιχνίδι πάνω στον καταυλισμό και είχανε συμμετέχει τα παιδάκια.

Ερευνήτρια: Άλλες οργανώσεις εδώ που να βρίσκονται στο Ηράκλειο και να συνεργάζεστε;

Εκπρόσωπος 2: Ο Ερυθρός Σταυρός μας έχει βοηθήσει, με τις εθελόντριες που είμαστε 5 κοπέλες και κάνουμε τα μαθήματα εν αλλάξ. Είχαμε προσπαθήσει και είχαμε πάρει τηλέφωνο και τον σύλλογο δασκάλων. Σκεφτήκαμε να πάρουμε το υπουργείο, να κάνουμε μια ερώτηση αν θέλουμε να κάνουνε κάτι αλλά επειδή με το υπουργείο είναι λίγο χρονοβόρες οι διαδικασίες, λέμε εμείς μέχρι να το κάνουμε αυτό θα έχει τελειώσει, θα χουμε τελειώσει εμείς (η λειτουργία του ΙΑΚ) και δεν θα χει γίνει τίποτα. Τα κορίτσια ερχόταν κάθε τρεις και λίγο «κυρία, πότε θα ξεκινήσουμε, κυρία...» κι έτσι είπαμε να το ξεκινήσουμε και στην πορεία βλέπουμε. Τώρα άλλοι φορείς...

Ερευνήτρια: Με τη Διεθνή Αμνηστία ;

Εκπρόσωπος 2: Όχι , όχι δεν έχουμε . Με τους γιατρούς του κόσμου που είχανε κάνει εμβολιασμούς στα παιδιά. Για τα ιατρικά. Και με τις κοινωνικές υπηρεσίες του Νοσοκομείου. Μας κάνουν και πολλές παραπομπές από το νοσοκομείο εδώ για να έρχονται τα παιδιά για εμβολιασμούς. Τώρα αυτά όσον αφορά τους φορείς. Δεν είναι μια ομάδα σταθερή, γιατί είναι δύσκολη η προσέλευση των παιδιών, τα απασχολούμε την ώρα που, μπορεί να έρθουν πολλά παιδάκια μαζεμένα για να περιμένουν τον παιδίατρο, επομένως εγώ εκείνη την ώρα τους δίνω και ζωγραφίζουμε, να κάνουν μια χριστουγεννιάτικη κάρτα, ανάλογα την εποχή, κάποιο κολάζ και με αυτό τον τρόπο και συμμετέχουν και πολλές φορές μπορεί να μην χρειάζεται να έρθουν στον παιδίατρο αλλά άμα τα φέρει κανείς συγγενής τους έρχονται και αυτά μαζί για να ζωγραφίσουν, γιατί τους αρέσει.

Εκπρόσωπος 2: Τι είδους προβλήματα υπάρχουν;

Εκπρόσωπος 1: :Η έλλειψη ειδικοτήτων που δεν προβλέπονται από το πρόγραμμα και θα μπορούσαν να κάνουν τις πράξεις μας λίγο πιο σημαντικές. Ένα πρόβλημα είναι η έλλειψη ψυχολόγου.

Ερευνήτρια: Ποια είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στον καταυλισμό;

Κοινωνική Λειτουργός : Πολλά προβλήματα αντιμετωπίζει η ομάδα σε θέματα υγείας. Αυτά που έχουν παρατηρηθεί είναι:

1. Τα χρόνια προβλήματα υγείας

2. Η περιορισμένη πρόσβαση σε μηχανισμούς προληπτικής υγιεινής
Εκπρόσωπος1: Οι ενήλικες δεν είχαν πρόσβαση ή δεν ήθελαν, ή δεν ήξεραν να πάνε σε γιατρούς, σε νοσοκομεία, να κλείσουν ραντεβού. Αναλαμβάναμε εμείς να τους κλείσουμε ραντεβού και να τους στέλνουμε το χαρτάκι πότε έχουν το ραντεβού τους. Αυτό τους βοηθάει πάρα πολύ. Ο διαμεσολαβητής κάνει αυτή τη δουλειά.

3. Περιορισμένη έως ανύπαρκτη γνώση σε βασικούς κανόνες υγιεινής
Εκπρόσωπος1: πλύσιμο χεριών, το οτιδήποτε δεν υπάρχει καθόλου οικογενειακός προγραμματισμός

Εκπρόσωπος 2: Οι γυναίκες δεν είχαν κάνει ποτέ τεστ ΠΑΠ, μαστογραφία. Τις παραπέμπουμε εμείς, προληπτικά ας πούμε. Επίσης ιατρικές υπηρεσίες είναι η καταγραφή ατομικού ιστορικού υγείας. Γίνεται κλινική εξέταση, γίνεται μέτρηση στοιχείων όπως βάρος σώματος, ύψος, υγείας. Δίνονται κάποιες συμβουλές, οι γιατροί βλέπουν την κατάσταση, κρίνουν και αναλόγως συμβουλεύουνε. Γίνεται παροχή πρώτων βοηθειών και παραπέμπονται σε δημόσιους φορείς υγείας είτε σε ιδιωτικά διαγνωστικά κέντρα μετά την επιθυμία βέβαια του εξυπηρετούμενου γιατί πολλές εξετάσεις δεν γίνονται στα νοσοκομεία, π.χ. όταν είναι μια έγκυος γίνεται σε ιδιωτική κλινική. Αλλά μετά την επιθυμία γιατί δεν μπορεί ντε και καλά να του κλείσουμε χωρίς να μπορεί να πληρώσει, χωρίς να τον ρωτήσουμε. Επίσης γίνονται εμβολιασμοί παιδιών, ενηλίκων, συνταγογράφηση σε βιβλιάρια υγείας, ενεσοθεραπείες, προγραμματισμός υπενθύμισης για επανεξέταση ή για ραντεβού. Αυτό το κάνει ο διαμεσολαβητής μας.

Συνεργαζόμαστε με τα 2 νοσοκομεία, με την διεύθυνση υγείας της νομαρχίας Ηρακλείου, με το Υπουργείο Υγείας και κοινωνικής αλληλεγγύης και με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις(Γιατροί του Κόσμου , κάποιος γιατρός χειρουργός που έχει εδώ στο Ηράκλειο ιατρείο).

Οι πράξεις όσον αφορά τα ιατρικά είναι οι εμβολιασμοί κατ' οίκον για όσους αδυνατούν να προσέλθουν εδώ, παρακολούθηση σεμιναρίων, κάνουν συχνά ημερίδες πάνω στον καταυλισμό, σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Παροχή πρώτων βοηθειών από τον ερυθρό σταυρό, κάποιες διήμερες επισκέψεις γιατρών όπως είπαμε και πριν. Έχουμε κάποιους αριθμούς για τους λόγους που έρχονται εδώ. Κυρίως για καρδιαγγειακά, αναπνευστικά, ορθοπεδικά και ωτορινολαρυγγικά προβλήματα, εκτός του εμβολίου γρίπης πνευμονόκοκκου που είναι για τους ενήλικες.

Στο παιδιατρείο συνήθως τα παιδιά που έρχονται είναι για να κάνουν εμβόλια, έχουν ιώσεις του αναπνευστικού, ωτίτιδες, βρογχίτιδες και κάνουμε παραπομπή στο νοσοκομείο γιατί εκεί έχει αντιφυματική μονάδα.

Όταν ξεκινήσαμε τη λειτουργία προκειμένου να μας μάθουνε, έγινε μια επίσκεψη στον καταυλισμό πρώτα από όλα για να μας μάθουμε με μια καταγραφή στον πληθυσμό πόρτα –πόρτα. Δηλαδή μπαίναμε στην κάθε παράγκα ξεχωριστά και παίρναμε ένα σύντομο ιστορικό. Πιο πολύ για γνωριμία ήταν. Δηλαδή τους ρωτάγαμε απλά πράγματα, ονοματεπώνυμο, αν έχετε προβλήματα υγείας, αν έχετε βιβλιάρια. Μια πολύ σύντομη γνωριμία. Σε δεύτερη φάση πήγαμε και κάναμε μια πιο λεπτομερή καταγραφή με ένα ερωτηματολόγιο κάποιων ερωτήσεων που βασίστηκαν στον οδηγό λειτουργίας του ΙΑΚ που μας είχε δοθεί από την αρχή. Κι έγινε μια καταγραφή πόρτα- πόρτα κι έτσι και μας γνωρίσανε και μάθαμε κι εμείς κάποια στοιχεία για τις ανάγκες τους, τι ανάγκες έχουν και να δούμε πόσοι ενήλικες είναι, πόσα παιδιά άντρες γυναίκες, τα επαγγέλματά τους. Πέρασε βέβαια αρκετός καιρός. Τον Οκτώβρη, κάπου εκεί, ξεκίνησε μια πιο τακτική προσέλευση. Οι Τσιγγάνοι είναι και άνθρωποι που δεν εμπιστεύονται εύκολα. Τώρα μετά από δύομιση χρόνια μπορούμε να πούμε ότι έχουμε γίνει σημείο αναφοράς για αυτούς. Έχουν αποκτήσει μια εμπιστοσύνη απέναντί μας. Το οποίο είναι και που τους διακρίνει σαν χαρακτηριστικό λαού. Και δεν λένε θα πάω στο ΙΑΚ, λένε θα πάω γιατρό, στη τάδε ή στον τάδε τα άτομα που έχουν στο μυαλό τους που θα τους εξυπηρετήσουν. Τους έχουμε γνωρίσει, έχουμε γνωρίσει τα έθιμά τους, τα ήθη τους, από τις κουβέντες που έχουμε κάνει μαζί τους. Είναι ένας λαός που είναι λίγο παρεξηγημένος μπορείς να πεις. Υπάρχουν και στις δικές μας κοινωνίες καλοί, κακοί, ευγενικοί. Εντάξει μπορώ να πω ότι υπάρχει συμμετοχή και ενδιαφέρον. Απευθύνονται για οτιδήποτε εδώ. Επειδή ξέρουν ότι δεν πληρώνουν τίποτα εδώ. Έρχονται και ξέρουν ότι θα βρουν το γιατρό και δεν θα περιμένουν 10 ώρες στο νοσοκομείο. Στο νοσοκομείο θα πάνε μόνο για επείγον περιστατικό ή αν τους παραπέμψει ο γιατρός. Είναι πολύ καλό. Τους «κυνηγάμε» πάρα πολύ για τα εμβόλια και έχουμε καταφέρει να φτάσει σε ένα καλό σημείο εμβολιασμένων παιδιών. Κάποιοι το αμελούσαν δεν είχαν καταλάβει τη σημασία των εμβολιασμών και μετά τις συνεχείς μας παροτρύνσεις με επιμονή και υπομονή να πηγαίνουμε συνέχεια στον καταυλισμό και να κάνουμε συχνές επισκέψεις.

Ερευνήτρια: Υπάρχει εμπιστοσύνη δηλαδή;

Εκπρόσωπος 2: Ναι, ναι στην αρχή φαντάσου στον πρώτο καταυλισμό που είναι πιο καχύποπτοι... Τώρα πια βλέπουμε μια πιο πολύ φιλική στάση απέναντι μας. Δεν είναι όπως ήταν στην αρχή, που μας κοιτάγανε σαν εξωγήινους και λέγανε τι θέλουν πάλι αυτοί εδώ. Γιατί είναι γνωστό ότι πάρα πολλοί άνθρωποι, πάρα πολλοί φοιτητές και οργανώσεις συνεχώς περνάνε από τον καταυλισμό. Όταν λοιπόν είδανε ότι εμείς ουσιαστικά είμαστε για αυτούς και για τα δικά τους προβλήματα τους κι ότι δεν πήγαμε μια φορά και δεν θα μας ξαναείδαν αποκτήσανε μια άλλη στάση απέναντί μας. Αυτό έχουμε εκλάβει δηλαδή εμείς τόσο καιρό εδώ. Είναι αυτό που σου είπα. Είμαστε σημείο αναφοράς σταθερό. Ξέρουν ότι είτε έχουν να πάνε στο γιατρό, είτε να κλείσουν ραντεβού, είτε κάποιο πρόβλημα αστικοδημοτικό θα έρθουν, θα περάσουν από εδώ.

Ερευνήτρια: Σε ότι αφορά την εργασία ;

Εκπρόσωπος 2: Τα επαγγέλματα που κάνουνε είναι: του πάνω καταυλισμού είναι έμποροι, ρούχα, παπούτσια, άδειες λαϊκής αγοράς κυρίως. Του κάτω είναι έμποροι μαναβικής, εποχιακοί και παλιοσίδερα. Δηλαδή τους χωρίζει και η εργασία. Μόνο για αυτό το λόγο ή αν τυχόν γίνει κάποιο σεμινάριο του ΟΑΕΔ επιδοτούμενο και χρειάζεται κάρτα του ΟΑΕΔ μόνο τότε θα πάνε στον ΟΑΕΔ. Αυτοί είναι οι λόγοι. Η εύρεση εργασίας δεν υπάρχει. Μα είναι και άνθρωποι που δεν έχουν τελειώσει τη βασική εκπαίδευση. Τι θα του πει ο ΟΑΕΔ; Μόνο για αυτούς τους λόγους ουσιαστικά πάνε. Ο ΟΑΕΔ δεν έχει βρει ποτέ δουλεία σε κανέναν από αυτούς.

Εντάξει τώρα για τις συνθήκες στέγασής τους, αν κάνεις μια βόλτα στον καταυλισμό θα διαπιστώσεις διαφορά σε ότι αφορά και τις συνθήκες στέγασης. Ο πρώτος καταυλισμός, τα σπίτια να τα πω έτσι είναι φτιαγμένα από πλίβες, πλιβόχτιστα. Ενώ στον κάτω είναι με νάιλον και ξύλα, δηλαδή ακόμα κι οι συνθήκες των σπιτιών τους είναι καλύτερες στον πάνω από ότι στον κάτω. Στον πάνω είναι στρωμένα με τσιμέντο, στον κάτω πατάνε λάσπες. Τουαλέτες δεν έχουν όλοι, στο ύπαιθρο, όπου βρούμε. Κάποιοι έχουν αυτοσχέδιους βόθρους και τουαλέτες. Το ρεύμα το κλέβουνε, ως γνωστό, και το νερό. Για αυτό και το νερό ρέει συνέχεια άφθονο. Είχανε ζητήσει... Κλέβουν και μπορεί να γίνει καμιά στιγμή κανένα «παφ» και να καούν όλοι εκεί μέσα.

Ερευνήτρια: Για ποιο λόγο δεν τους δίνουνε ρεύμα;

Εκπρόσωπος 2: Δεν είναι νόμιμα εντωμεταξύ εκεί πέρα τα οικήματα τους για να έρθει η ΔΕΗ να δώσει ρεύμα. Τι άλλο να σου πω; Επίσης να επισημάνω ότι οι περισσότεροι Τσιγγάνοι παντρεύονται. Ναι μεν λέγονται παντρεμένοι αλλά είναι χωρίς στεφάνι. Σαν να συζούν, όπως στη δική μας κοινωνία, συζούν. Μένουν μαζί, κάνουν παιδιά θεωρεί ο ένας τον άλλον άντρα του, γυναίκα του αλλά είναι χωρίς στεφάνι.

Λοιπόν εκεί που υπάρχει πρόβλημα είναι ότι δεν έχουν την αίσθηση του χρόνου. Στην αρχή το είχαν αυτό, τώρα άρχισαν να βελτιώνονται όσον αφορά την αίσθηση του χρόνου. Άλλο πρόβλημα, μπορεί να φέρνουν βιβλιάρια άλλων και να απαιτούν ο γιατρός να τους γράψει τα φάρμακα στα βιβλιάρια. Αυτό ο γιατρός δεν το κάνει κι έχουμε εδώ πέρα κάποιες σφαγές κάποιες φορές. Άλλο πρόβλημα είναι ότι επειδή ακριβώς είναι άνθρωποι που δεν έχουν τελειώσει κάποιο σχολείο, δεν έχουν πάει σχολείο και έχουμε καμιά φορά πρόβλημα στην επικοινωνία. Δηλαδή μπορεί να τους πεις ένα πράγμα και αυτοί με το μυαλό τους να το τροποποιήσουν, να το παν όπως θέλουν και να είναι ράδιο αρβύλα. Κάποιο παράδειγμα είχαν ακούσει στην τηλεόραση και καλά όταν πέθανε ο Χριστόδουλος ότι είχε αφήσει λεία κληρονομιά στους Τσιγγάνους και ερχόντουσαν εδώ και ζητάγαν λεφτά. Ρε παιδιά που το ακούσατε αυτό, ράδιο αρβύλα στην κυριολεξία, με αυτό καταλαβαίνεις κάποια πράγματα. Άλλο πρόβλημα είναι ότι δεν μπορούν αν κατανοήσουν τη σημασία των εμβολίων, στην αρχή ήταν πιο έντονο αυτό. Επίσης στην αρχή δεν ήξεραν κάποιες υπηρεσίες, δεν ήξεραν να κινούνται στο Ηράκλειο οπότε αυτό δυσκολεύει κάποιες φορές την μετακίνησή τους. Για να τους πω να πάνε κάπου πρέπει να πάρουν ταξί γιατί δεν ξέρουν καθόλου την πόλη του Ηρακλείου όταν πρέπει να πάνε σε μια υπηρεσία. Τώρα τις βασικές υπηρεσίες τις έχουν μάθει, αυτές που τους αφορούν.

Ερευνήτρια: Υπάρχει ενδιαφέρον από τη μεριά τους, ανταπόκριση σε όσα κάνετε;

Εκπρόσωπος 2: Στην αρχή είχαμε πρόβλημα, τώρα μια χαρά, εντάξει. Είναι συστηματικοί κάποιοι. Ορισμένοι είναι τυπικοί, ξέρουν ότι κάθε μήνα έχουν εμβόλιο για το παιδί τους, θα έρθουν. Τους ζητάω κάποια χαρτιά θα τα μαζέψουν να μου τα φέρουν. Υπάρχουν και κάποιοι που είναι εντελώς στον κόσμο τους. Δηλαδή ότι και να τους λέω δεν πρόκειται αν το κάνουνε. Είναι θέμα ανθρώπου.

Ερευνήτρια: Σχετικά με την ενημέρωση της ευρύτερης κοινωνίας;

Εκπρόσωπος 2: Έχουμε βγάλει κάποια φυλλάδια, κάναμε την ημερίδα, είχαμε βγάλει δελτία τύπου σε εφημερίδες κατά καιρούς για να μαθευτεί.

Ερευνήτρια: Σχετικά με την προκατάληψη και τα στερεότυπα;

Εκπρόσωπος 2: Στο 3^ο Δημοτικό σχολείο κάναμε προβολή ενός DVD που είναι ουσιαστικά κάτι σαν ντοκιμαντέρ με παιδιά του καταυλισμού. Τα παιδιά που το είδαν εκδήλωσαν πάρα πολλές απορίες στα κορίτσια, στις φοιτήτριες για τον πληθυσμό των Τσιγγάνων. Όλα αυτά και ήταν ένας τρόπος. Λοιπόν η προβολή αυτού του DVD θα γίνει και στους γονείς και του 3^{ου} και του 4^{ου} Δημοτικού. Και έτσι, με αυτό τον τρόπο, τουλάχιστον η σχολική κοινότητα μπορεί να ανοίξει λίγο το μυαλό της. Υπάρχουν φαινόμενα ρατσισμού. Λίγο με αυτόν τον τρόπο προσπαθούμε. Με αυτόν τον τρόπο έτσι στις σχολικές κοινότητες.

3) Συνέντευξη με τον διαμεσολαβητή του Ιατροκοινωνικού Κέντρου

Ερευνήτρια: Ποιος είναι ο ρόλος του διαμεσολαβητή; Ο ρόλος σου εδώ στο ΙΑΚ; Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Γράφουν οι νοσηλευτές κάποια χαρτιά και τα δίνουν σε μένα και ενημερώνω τον κόσμο του καταυλισμού να έρθουν για εμβόλια, για οτιδήποτε, για ραντεβού στα νοσοκομεία κλπ

Ερευνήτρια: Δηλαδή εσύ ενημερώνεις τον κόσμο.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ενημέρωση. Κι αν χρειαστούνε ας πούμε αυτοί κάποια εξυπηρέτηση από το ΙΑΚ εδώ πέρα ας πούμε, κάποια βιβλιάρια που είναι να πάνε στους γιατρούς για συνταγογράφηση απ τους γιατρούς, τους τα υπογράφουν .

Ερευνήτρια: Εσύ δουλεύεις εδώ από την έναρξη του ΙΑΚ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε όχι, περίπου 1 χρόνο είμαι. Είναι περίπου 2 χρόνια και κάτι το προγράμματα (εννοεί το ΙΑΚ), πριν δούλευε η αδερφή μου εδώ πέρα και μετά το σταμάτησε, αναγκάστηκε να φύγει, παντρεύτηκε με δυο λόγια και πήρα εγώ τη θέση της τον υπόλοιπο καιρό.

Ερευνήτρια: Ωραία, εσύ πως το βλέπεις όλο αυτό; Είναι βοηθητικό;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Για τον καταυλισμό; Για τον καταυλισμό είναι το πιο καλύτερο πράγμα που θα έχει γίνει ποτέ για τον καταυλισμό. Δεν μπορείτε να φανταστείτε τι ακριβώς σημαίνει για τους Τσιγγάνους. Ότι ενημερώνονται συνέχεια.

Ερευνήτρια: Έχουν βοηθηθεί δηλαδή;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι πάρα πολύ, πιστεύω γιατί ας πούμε στα νοσοκομεία που είχαν κάτι προβλήματα, πρόβλημα με την καρδιά τους και έχουνε βοηθηθεί πάρα πολύ από το ΙΑΚ. Δηλαδή με την πάθησή τους, έχουν οι άνθρωποι πρόβλημα και δεν προβληματίζονται που πάω, πάνε ας πούμε με ένα μια ημερομηνία γραμμένη σε ένα χαρτί από εδώ πάνε στα νοσοκομεία μια μέρα στάνταρ. Χάνουνε πάρα πολλά ραντεβού οι Τσιγγάνοι με αυτό,

Ερευνήτρια: Δηλαδή πριν ήταν πιο μπερδεμένοι. Άλλα θέματα στα οποία έχουν βοηθηθεί εκτός από τα ιατρικά και τα ραντεβού που κανονίζονται;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι..

Ερευνήτρια: Ναι σε θέματα εργασίας ας πούμε;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Σε θέματα εργασίας, κάποια σεμινάρια έχουν κάνει όχι όλοι όμως εδώ.

Ερευνήτρια: Τι είδους σεμινάρια;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Σεμινάρια εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, και ήταν βοηθητικά για μένα ειδικά, ήταν πολύ καλό.

Ερευνήτρια: Δεν ξέρω αν γνωρίζεις για αυτό το πρόγραμμα για τα παιδιά που πήγαιναν σχολείο, το πρόγραμμα ένταξης τσιγγανόπαιδων. Υπήρχε ένα πρόγραμμα από ένα πανεπιστήμιο που βοηθούσε να πάνε τα παιδιά στο σχολείο, εδώ στο 3^ο και στο 4^ο Δημοτικό της Νέας Αλικαρνασσού.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Τώρα, τώρα ή παλιότερα;

Ερευνήτρια: Όχι τώρα, υπήρχε ξέρεις τι γίνεται;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Το Παράρτημα Τσιγγανοπαίδων, θυμάμαι εγώ ένα που ήταν. Που είμαστε όλα τα παιδιά, τα τσιγγανόπαιδα, στο Γιόφυρο θυμάμαι. Κι ήταν εκεί πέρα, αν εννοείτε αυτό, αυτό ναι.

Ερευνήτρια: Τώρα ξέρεις αν υπάρχει κάτι τέτοιο;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Τώρα τα νέα παιδιά που πάνε σχολείο τώρα σε κανονικά σχολεία με ελληνόπουλα δημοτικά.

Ερευνήτρια: Πηγαίνουνε κανονικά;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ναι αυτοί που πάνε σχολείο γιατί άλλοι σταματήσανε.

Ερευνήτρια: Λέω για τα παιδιά που πάνε στο Δημοτικό.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι πάνε, Πρώτη, Δευτέρα, Τρίτη τάξη στο δημοτικό πάνε. Ναι αυτοί που δεν έχουν ξεκινήσει ...Α, Β Γυμνασίου όπως εγώ και κάτι άλλα παιδιά που σταματήσαμε, αναγκαστικά σταματήσαμε. Γιατί μεγαλώσαμε, έπρεπε να πιάσουμε μια δουλειά.

Ερευνήτρια: Πιο πολύ δηλαδή για να δουλέψετε;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι,

Ερευνήτρια: Ωραία, υπάρχουν άλλοι τομείς που να έχουν βοηθηθεί;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Οι γιατροί του κόσμου που έλαβα μέρος κι εγώ εκεί και βοήθησα, είχαν ανέβει, είχαμε φέρει καρδιολόγο, οδοντίατρο, οφθαλμίατρο, και είχαν έρθει γιατί δυστυχώς δεν έχουμε ούτε καρδιολόγο, ούτε οδοντίατρο και αυτοί και έγιναν κάποια πράγματα πάνω (στον καταυλισμό).

Ερευνήτρια: Μετά από αυτά, ανταποκρίνονται, πηγαίνουν δηλαδή στο γιατρό από μόνοι τους για διάφορα θέματα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Από μόνοι τους ...

Ερευνήτρια: Από μόνοι τους εννοώ να έχουν κάποιο πρόβλημα και απευθυνθούν εδώ να τους κλείσετε ραντεβού.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ναι αυτό γίνεται συχνά, δεν μπορώ να πω συχνά, δηλαδή καθημερινά αλλά γίνεται συχνά.

Ερευνήτρια: Όταν αντιμετωπίζουν πρόβλημα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όταν θέλουν ας πούμε να πάνε σε κάποιο γιατρό, κάπου, δεν πάνε μόνοι τους, έρχονται εδώ και κλείνουν ραντεβού. Αυτό εγώ θεωρώ ότι στο ΙΑΚ είναι πολύ καλύτερο.

Ερευνήτρια: Και με τα άλλα ζητήματα, με τις ταυτότητες, με...;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, και εκεί έχουμε την κυρία στο ΙΑΚ που βοήθησε πάρα πολύ σε θέματα ταυτοτήτων και σε χαρτιά.

Ερευνήτρια: Δηλαδή τώρα έχουν όλοι τα απαραίτητα χαρτιά;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όσοι μπόρεσαν να τα βγάλουν και είχαν τα δικαιολογητικά, βγάλανε ταυτότητες, όσοι δεν μπορούσαν δεν έβγαλαν.

Ερευνήτρια: Έχει σχέση το ΙΑΚ με τις άδειες επαγγέλματος;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Άδειες δηλαδή επαγγέλματος;

Ερευνήτρια: Ναι.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, όχι καμία σχέση γιατί είναι από το Δήμο.

Ερευνήτρια: Ρωτάω μήπως απευθύνονται εδώ και τους παραπέμπουν στο Δήμο.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, όχι δεν έχουμε καμία σχέση από ότι ξέρω εγώ. Γιατί έλειπα τώρα 10 μέρες. Αλλά έχουν έρθει πάρα πολλά άτομα και έχουν ζητήσει πάρα πολλά πράγματα. Οι άδειες, μάλλον ξέρουν ότι δεν δίνουν εύκολα άδειες.

Ερευνήτρια: Σχετικά με τα δάνεια, κάποια δάνεια που είχαν βγει, γνωρίζετε κάποια πράγματα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, είχαν βγει δάνεια, έχουνε πάρει όλοι, είχαμε πάρει όλοι όσοι...όλοι ήταν 174 νομίζω, αν θυμάμαι καλά. Είχανε πάρει αυτές οι οικογένειες.

Ερευνήτρια: Είχανε πάρει δηλαδή τα δάνεια;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Και τώρα περιμένουν να φτιαχτούν τα σπίτια με τα χρήματα που είχε δώσει η Ε.Ε.

Ερευνήτρια: Δεν έχουν φτιαχτεί τα σπίτια;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ακόμα, αυτά που ξέρω από μένα (περιμένει να φτιαχτεί το δικό του). Δηλαδή αυτό το μήνα μου είχανε πει θα τελειώσει, μακάρι, τώρα δεν ξέρω

Ερευνήτρια: Αυτά είναι σε διάφορες περιοχές;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, εγώ έχω πάει για να μείνω στη Λειβαδιά.

Ερευνήτρια: Δηλαδή εκτός Κρήτης;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι εκεί πέρα, αν φύγουμε από τον καταυλισμό θα πάω εκεί πέρα να μείνω. Είναι και τα πεθερικά μου, θα ναι και τα αδέρφια μου θα ναι κι οι γονείς μου

Ερευνήτρια: Μάλιστα. Θα έλεγες ότι με το ΙΑΚ υπάρχει μια καλή σχέση;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Πολύ καλή σχέση

Ερευνήτρια: Και εμπιστεύονται το ΙΑΚ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Πάρα πολύ, σίγουρα.

Ερευνήτρια: Με άλλες υπηρεσίες που συνεργάζεται το ΙΑΚ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Με τον ΟΑΕΔ ας πούμε που πάνε και θεωρούν τις κάρτες ανεργίας, 50 άτομα, είχαν επιδοτήσει προγράμματα όπως έκαναν στη ΝΕΛΕ, και για διάφορους λόγους είχαν θεωρήσει τις κάρτες τους στον ΟΑΕΔ. Με το Δήμο για οποιοδήποτε χαρτί, για μια αίτηση στον ΟΑΕΔ μάλλον για οικογενειακές καταστάσεις, το επίδομα, αυτά.

Ερευνήτρια: Για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν που απευθύνονται;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Προβλήματα είναι τα, δηλαδή του καταυλισμού τα προβλήματα είναι ότι δεν καθαρίζουν τα σκουπίδια εύκολα που υπάρχουν εκεί πέρα. Δηλαδή ο Δήμος έρχεται μετά από 27 μέρες να πάρει τα σκουπίδια.

Ερευνήτρια: Δεν έρχεται δηλαδή ο Δήμος να μαζέψει τα σκουπίδια;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε ναι, αργούν. Εκεί πέρα γίνεται ένας χαμός σκουπιδιών.

Ερευνήτρια: Αυτό γιατί συμβαίνει;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε, εντάξει νομίζω ότι δεν τα μαζεύουν τόσο γρήγορα απ ότι...

Ερευνήτρια: Γιατί νομίζετε ότι δεν τα μαζεύουν συχνά;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε νομίζουν ότι δεν θα μαζευτούν τόσο γρήγορα τόσα πολλά σκουπίδια. Γιατί εγώ βλέπω αυτό, τους έχω δει μετά από μήνες, 2 που λέει ο λόγος, μαζεύουν, κάνουν μια καλή καθαριότητα αλλά μετά μέχρι να ξανάρθουν μαζεύονται. Γεμίζουν οι κάδοι μετά και αναγκαστικά οι κοπελιές που καθαρίζουν τα σπίτια τους καθημερινώς, γίνεται σε καθημερινή βάση αυτό

παίρνουν τα σκουπίδια και δεν έχει που να τα βάλει εκεί πάνω σε, πως το λένε, εκεί στον κάδο τον μεγάλο και αναγκαστικά γίνεται ένας σκουπιδότοπος, μια χωματερή. Και μυρίζει και είναι πολύ άσχημο για τα παιδιά μας.

Ερευνήτρια: Άλλα προβλήματα υπάρχουν;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Δεν έχουμε νερό, το νερό που δεν πίνεται από τη βρύση και αναγκαζόμαστε να αγοράζουμε το νερό για να πιούμε. Ενώ υπήρχε τρόπος από την ΔΕΥΑΗ. Η ΔΕΥΑΗ είναι του νερού, να μας δώσει ρολόι και να πληρώνουμε κανονικά το νερό.

Ερευνήτρια: Δεν έχετε δηλαδή νερό ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, όχι έχουμε ένα νερό που είναι με χώμα, δεν πίνεται, μυρίζει το νερό αυτό.

Ερευνήτρια: Και γιατί δεν βάζουν, δεν σας δίνουν νερό;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Έχουμε κάνει χιλιάδες αιτήσεις αλλά κανένα ενδιαφέρον από τους αρμόδιους φορείς.

Ερευνήτρια: Και με το ρεύμα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Και με το ρεύμα το ίδιο συμβαίνει, κι έχουμε αναγκαστεί να το κλέψουμε το ρεύμα.

Ερευνήτρια: Πόσα χρόνια είναι ο καταυλισμός εκεί;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Εγώ είμαι 24 χρονών, έχω γεννηθεί και έχω μεγαλώσει εκεί πέρα στον καταυλισμό. 25 χρόνια είμαι εγώ εδώ πέρα κι άλλα 15, 20 που είναι οι δικοί μου, 40 χρόνια και.

Ερευνήτρια: Μάλιστα πολλά χρόνια. Και δεν έχει αλλάξει κάτι; Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, όχι. Είχανε πει πάρα πολλές φορές, έχουν βγάλει πάρα πολλές ιδέες να μας πάνε κάπου αλλού. Έχουν ακουστεί ότι το, πάνω από μας έχω ακούσει ότι γίνεται ένα εγώ θα το πω, ένα πως το λένε, ολυμπιακό στάδιο, πάνω από μας ακριβώς και λέγανε πριν ότι θα γίνει ένα μέρος. Είχανε κόψει ας πούμε με τα κομμάτια γης για να φτιάξουν κάποια σπίτια για τους Τσιγγάνους. Κι είχανε πάει κι είχανε μετρήσει τα δικά μας σπίτια, τις παράγκες που έχουμε ξέρω εγώ και με τα νούμερα αυτά είχανε πάρει μέτρα εκεί πέρα. Δηλαδή μέτρα όσα έχει η κάθε οικογένεια τόσο μέρος να πάρει και εκεί πέρα. Κι είχανε ξεκινήσει, ήταν πριν ο άλλος ο δήμαρχος τότε, δεν θυμάμαι πως λέγεται.

Συνεντευκτής: Πριν πόσα χρόνια περίπου;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε ναι, ήταν ένας άλλος κύριος. Προσπαθούσαν να μας πάνε εκεί πέρα πάνω, πιο πάνω πιο ψηλά που είναι το βουνό, δηλαδή στη

βιομηχανική περιοχή. Και ξεκίνησε το έργο αυτό, αλλά μετά που βγήκε ο άλλος κύριος σταμάτησε το πράγμα εκεί πέρα.

Ερευνήτρια: Και μείνατε όπως ήσασταν.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι. Κάποιος άλλος ήθελε να μας πάει κάτω στο στρατόπεδο, στο στρατόπεδο, εκεί πέρα.

Ερευνήτρια: Στον καταυλισμό, ποιες είναι οι σχέσεις με τους υπόλοιπους εδώ στην Αλικαρνασσό; Υπάρχουν προβλήματα

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Υπάρχει ας πούμε ρατσισμός, όχι με τους Τσιγγάνους, με τις Τσιγγάνες κυρίως.

Ερευνήτρια: Με τις γυναίκες;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, φοβούνται ας πούμε, οι άνθρωποι με το δίκιο τους δηλαδή γιατί είχαν παλιότερα, πήγαν πείραζαν δηλαδή. Κι έχουνε πάθει από τότε και φοβούνται οι άνθρωποι. Αλλά αυτό παλιότερα. Το έχω δει κι εγώ, η γυναίκα μου, και με έχει προβληματίσει. Και λέω γιατί. Ένας δικός μας δούλευε σαν σκειούριτι σε ένα σουπερ μάρκετ και πήγα και του είπα, λέω Τσιγγάνοι είμαστε μας ξέρεις έτσι. Εγώ σαν διαμεσολαβητής εδώ, δουλεύω και με μπαλαμούς, εμείς σας θεωρούμε μπαλαμούς. Δεν θέλω να 'ναι έτσι. Να με κοιτάνε παράξενα. Λένε αυτός είναι Τσιγγάνος. Τσιγγάνος είμαι, χαρά μου. Αλλά δεν παύει να είμαι άνθρωπος. Δεν θέλω να με κοιτάνε ότι αυτός μπορεί να κλέβει, είναι κακός.

Ερευνήτρια: Ναι, κατάλαβα.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Αυτό με προβληματίζει, δεν μ' αρέσει. Δεν έχω αντιμετωπίσει τότε ρατσισμό, εγώ ο ίδιος, αλλά σε ανθρώπους που είναι μαζί μου. Εγώ γνωρίζω πάρα πολλά άτομα στην Αλικαρνασσό που κάνουμε παρέες, άτομα πάρα πολλά. Γνωρίζω παιδιά που πηγαίναμε στο σχολείο, έχουμε πάει για καφέ μαζί τους, γνωριζόμαστε, παιδιά στην ηλικία μου και πιο μεγάλοι.

Ερευνήτρια: Με όσους γνωρίζετε έχετε καλές σχέσεις;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι.

Ερευνήτρια: Αυτό που είπατε πριν ότι σας βλέπουν έτσι, πιστεύετε ότι έχει μείνει από παλιά;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι.

Ερευνήτρια: Θα μπορούσε να γίνει κάτι, να αλλάξει αυτό;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε, είναι δύσκολο. Είναι πολύ δύσκολο. Αν μιλούσαν να γνωριζόντουσαν κι εκείνες (οι Τσιγγάνες) με τις γυναίκες, με τις δικές σας

μπαλαμές που λέμε εμείς. Αλλιώς δεν υπάρχει καμία περίπτωση αν αλλάξει αυτό.

Ερευνήτρια: Δηλαδή θεωρείς ότι όσοι γνωρίζονται και κάνουν παρέα, δεν έχουν πρόβλημα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, σε άντρες κυρίως δεν υπάρχει πρόβλημα. Εγώ ας πούμε όταν πηγαίνω μόνος μου σε οποιοδήποτε κατάστημα δεν αντιμετωπίζω αυτό το πρόβλημα, να έρθει ο σεκιουριτάς να με παρακολουθήσει. Ενώ αν πάρω μια κοπελιά μαζί μου, την αδερφή μου, τη μητέρα μου που λέει ο λόγος, οποιαδήποτε, έρχονται και μου λένε ότι ελάτε . Μπορεί να ναι δουλειά τους αλλά κοιτάνε και γύρω- γύρω , παρακολουθούν . Κατάλαβες; Αυτό είναι το πρόβλημα το δικό μου. Όταν εσείς είσαστε στο δίπλα ράφι σαν άνθρωπος κι εγώ σαν άνθρωπος στο άλλο ράφι κι έρχεται ο σεκιούριτι και βλέπει εμένα και παρακολουθεί και βλέπετε κι εσείς ότι με παρακολουθεί εσείς τι θα κάνατε; Αυτό είναι που προβληματίζομαι κι εγώ, και λέω τι γίνεται εδώ πέρα!

Ερευνήτρια: Είπαμε ότι υπάρχει μια καλή σχέση με το ΙΑΚ, ανταποκρίνονται, ενδιαφέρονται για τις υπηρεσίες που παρέχει;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ναι όταν βγαίνει μια ανακοίνωση και βγαίνει ένα πρόγραμμα όλοι έρχονται και πάνε, πάω κι εγώ να γραφτώ να πάρω . Είναι και το επιδοτούμενο, επιδοτείται αυτό το πρόγραμμα που κάνουν και εντάξει οι περισσότεροι δεν έχουν και την οικονομική άνεση θέλουν και τα χρήματα έτσι. Υπάρχει αυτός ο λόγος. Υπάρχουν μερικοί που για τα γράμματα, για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Ερευνήτρια: Είχα έρθει στην ημερίδα που είχε γίνει το καλοκαίρι, που είχατε κάνει το ΙΑΚ στο Δημαρχείο.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ναι

Ερευνήτρια: Και θυμάμαι ότι κάποιοι σχολίασαν το γεγονός ότι δεν έρχονται οι Τσιγγάνοι να παρακολουθήσουν την ημερίδα. Εσένα ποια είναι η γνώμη σου;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Κοιτάξτε να δείτε ότι όταν βγαίνει μια ανακοίνωση ξέρετε κάτι άνθρωποι του καταυλισμού μιλάμε τώρα, ότι ξέρετε κάτι έχουμε κάνει ένα να το πουν, όχι εγώ, αυτοί που δουλεύουν εκεί πέρα που είναι υπεύθυνοι, ότι έχουμε ανοίξει μια ημερίδα τάδε του μηνός και θέλω να έρθει μια ομάδα να παρακολουθήσει. Εγώ είμαι σίγουρός ότι θα έρθουν πάνω από 150 άτομα. Για αυτό το λόγο δεν καλέσαμε ποτέ κάποιους ανθρώπους από τον καταυλισμό

γιατί ξέραμε τι θα γίνει. Μπορεί να μαζευόντουσαν όλοι εκεί πέρα και να γινόταν ο χαμός, να φώναζαν.

Ερευνήτρια: Ήξεραν για την ημερίδα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, δεν τους είχαμε πει. Είχε ενημερωθεί ο πρόεδρος του καταυλισμού αλλά ο άνθρωπος είχε πρόβλημα. Στην Αθήνα, είχε πάει στην Αθήνα και αναγκαστικά είχε έρθει κάποιος δικηγόρος του από ότι θυμάμαι, δεν θυμάμαι πως τον λέγανε και μιλούσε αυτός για τους Τσιγγάνους.

Ερευνήτρια: Οι υπόλοιποι.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όχι, οι υπόλοιποι άμα το λέγαμε θα ερχόντουσαν. Όχι οι άνθρωποι του καταυλισμού δεν ξέρουν τι σημαίνει και ημερίδα με λίγα λόγια και τι γίνεται εκεί. Από περιέργεια όμως και μόνο θα κατέβαιναν όλοι, αυτοί που θα ενημερωνόντουσαν θα κατέβαιναν.

Ερευνήτρια: Δεν ενημερώσατε για ποιο λόγο;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Για να μην γίνει ο χαμός εκεί πέρα, όπως ένας (στην ημερίδα εννοεί) είπε «αυτοί» λέει γιατί δεν έχουν έρθει. Μπορούσε να πει γιατί δεν έχουν έρθει κάποιοι κύριοι από τον καταυλισμό. Με ωραίο τρόπο, αλλά «αυτοί» εμένα αυτό με προβλημάτισε. Αλλά δεν μπορούσε. Γιατί να το πει έτσι, δεν υπάρχει τρόπος; Μπορούσε να πει κάποιοι άνθρωποι, άνθρωποι είναι κι αυτοί, είμαστε κι εμείς. Έτσι, άκουσα μια κυρία, που είπε μια κουβέντα και κρατιέμαι σε αυτά, καταλαβαίνω από τρόπους, ξέρω κάτι από τους μπαλαμούς. Κρατήθηκα εγώ ότι εντάξει, το κατάλαβα, μπορεί να το είπε με ένα τρόπο έτσι διαφορετικό, πολύ παράξενο αλλά αν το άκουγαν οι άλλοι τι θα γινόταν εκεί μέσα;

Ερευνήτρια: Θα υπήρχαν αντιδράσεις;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Θα γινόταν ο χαμός, θα έλεγαν τα δικά τους. Εγώ το λέω αυτό έτσι; Δεν υπάρχει πρόβλημα, δεν υπάρχει λόγος.

Ερευνήτρια: Εσύ γνωρίζεις καλύτερα πως κατανοούν ορισμένα πράγματα.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Είχαμε καλέσει 4-5 άτομα από τον καταυλισμό αλλά δεν ήρθαν γιατί είχαν προβλήματα δικά τους. Δεν μπορούσαν να έρθουν, όπως ο πρόεδρος και έστειλε το δικηγόρο του να δει. Για το δήμαρχο που δεν είπανε τίποτα για το δήμαρχο, το δήμαρχο λέω, τον πρόεδρο που έστειλε το δικηγόρο του και είπε.

Ερευνήτρια: Ο πρόεδρος είναι σαν εκπρόσωπος;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, ναι

Ερευνήτρια: Ο καταυλισμός είναι χωρισμένος, σε πάνω και κάτω, έτσι δεν είναι; Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι πάνω, κάτω. Το κάτω και το πάνω. 2 καταυλισμοί χωρισμένοι που λέτε.

Ερευνήτρια: Με έναν πρόεδρο;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, εμείς δεν έχουμε τώρα πρόεδρο. Ένας για όλους και ότι προκύψει.

Ερευνήτρια: Εσύ που ξέρεις και την δική τους πλευρά και την πλευρά των άλλων τι νομίζεις ότι θα μπορούσε να γίνει για να είναι καλύτερη η σχέση ανάμεσα τους;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Με ποιο τώρα, με τους μπαλαμούς ή μεταξύ μας;

Ερευνήτρια: Μεταξύ σας δεν ξέρω αν υπάρχουν προβλήματα. Υπάρχουν;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Επειδή ο πάνω που λέμε και ο κάτω, είναι χωριστά για κάποιο λόγο, δεν μπορεί να ναι χωριστά έτσι για ..υπάρχει. Λοιπόν ο πάνω καταυλισμός προέρχεται από τη Χαλκίδα, πολλά χρόνια τώρα, είναι Χαλκιδιαίοι που λένε και ο κάτω καταυλισμός ο παππούς μου που λένε ήρθε για πρώτη φορά πριν 30-35 χρόνια δεν ξέρω και εγώ πόσο είναι από την Πελοπόννησο από τη Γαστούνη. Κι επειδή είναι παλιότερα οι μεγαλύτεροι τώρα, που ήταν μικροί κάνανε συνέχεια φασαρίες με τους πάνω επειδή μένανε μαζί, ανακατεμένοι. Δηλαδή μπορεί αν ήσουν εσύ από τον πάνω κι εγώ από τον κάτω μπορεί να τσακωνόμασταν.

Ερευνήτρια: Γιατί δημιουργήθηκε αυτή η κατάσταση;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Τον ξεχωρισμό;

Ερευνήτρια: Οι εντάσεις ανάμεσα στους πάνω με τους κάτω.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε μικροί τώρα, δεν θυμάμαι από ότι ξέρω. Όταν πήγαινα εγώ σχολείο στο Παράρτημα τσιγγανοπαίδων, το '92, το '93 απ ότι θυμάμαι αυτό το πρόβλημα γινόταν συχνά. Τσακωνόμασταν και για αυτό το λόγο έχουμε χωριστοί σε 2 καταυλισμούς αλλά δεν παύουμε να είμαστε ενωμένοι. Για μια συνάντηση με το δήμαρχο ή από αυτό τον ξεχωρισμό που έγινε σε 2 καταυλισμούς τότε έχω καταλάβει ότι είμαστε πιο αγαπημένοι όταν βλέπουμε. Εγώ όταν με έβλεπε κάποιος από τον άλλο καταυλισμό με κορόιδευε. Τώρα όμως είμαστε τα καλύτερα φιλαράκια.

Ερευνήτρια: Επειδή χωριστήκατε; Είναι καλύτερες οι σχέσεις δηλαδή;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ακριβώς. Εντάξει δεείμαστε πολύ φίλοι, θα πάω σπίτι του, όταν θα έρθει σπίτι μου θα συζητήσουμε. Με τις σχέσεις τώρα των

μπαλαμών κυρίως οι άντρες έχουν καλές σχέσεις. Οι Τσιγγάνες παλιότερα, οι Τσιγγάνοι δεν πειράζανε. Μόνο παλιά πείραζαν μόνο Τσιγγάνες, οι παλιές. Τώρα όμως έχουν πάρει αυτή τη λογική οι άνθρωποι οι μπαλαμοί και λένε οι Τσιγγάνοι δεν κλέβουν, δεν πουλάνε ... Ενώ οι Τσιγγάνες πείραζαν από τα παλιά χρόνια. Από εκεί, έχει μείνει. Αυτό έχει μείνει. Τώρα που λέτε με τη σχέση κι αυτά είμαστε πολύ καλά, εγώ δουλεύω τα απογεύματα εδώ πέρα και πουλάω, παλιατζής και μου δίνουν οι άνθρωποι όταν έχουν μια κουζίνα, ένα σίδερο ας πούμε, οτιδήποτε, αντί να το πετάξουν στα σκουπίδια το δίνουν σε μένα να βγάλω ένα μεροκαματάκι. Ότι οι Τσιγγάνοι δεν έχουν πρόβλημα ρατσισμού τόσο πολύ όσο (στις Τσιγγάνες).

Ερευνήτρια: Είναι πιο έντονος εκεί;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι.

Ερευνήτρια: Το ΙΑΚ σαν υπηρεσία κάνει κάτι για τις σχέσεις Τσιγγάνων - μπαλαμών;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Είναι δύσκολο να κάνει όταν είναι η ημερίδα ας πούμε, η ημερίδα είναι για να μάθει ο κόσμος ας πούμε για το ΙΑΚ, για εξετάσεις. Όταν του πουν όμως ξέρετε κάτι βγείτε έξω, θα τσατιστεί. Επειδή είναι αγράμματος άνθρωπος και για αυτό το λόγο δεν έχουν έρθει σε καμία ημερίδα. Και μόνο εγώ εκεί πέρα, που ήταν η αδερφή μου.

Ερευνήτρια: Τώρα το ΙΑΚ θα κλείσει;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Αυτό τώρα ζητάμε παράταση, αλλά έχω μείνει πίσω γιατί έλειπα και δεν γνωρίζω αν κλείσει ή αν δεν κλείσει.

Ερευνήτρια: Όσα γίνονται για την ένταξη των Τσιγγάνων, πως τα βλέπεις ;Εκτός από το ΙΑΚ που πιστεύεις ότι βοηθάει.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Εντάξει

Ερευνήτρια: Είχαν αποτελέσματα όσα έγιναν ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Τόσα χρόνια λένε, λένε. Ποιά είναι τα αποτελέσματα; Εντάξει δεν ξέρω τι να πω, το μόνο που μου έχει μείνει είναι το ΙΑΚ

Ερευνήτρια: Τα άλλα που νομίζεις ότι υπήρχε πρόβλημα και δεν είχε γίνει τίποτα;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Αυτό δεν το γνωρίζω. Υποσχόντουσαν πολλά χρόνια, έτσι από αυτά που έχω ακούσει χρήματα για να τακτοποιηθεί ο καταυλισμός, δηλαδή να φτιαχτούν σπίτια να μην είναι ο καταυλισμός εκεί. Χρήματα που ήταν

μόνο για μας τους Τσιγγάνους, για τον καταυλισμό από την Ε.Ε. Εδώ οι αρμόδιοι... και αποτέλεσμα μηδέν.

Ερευνήτρια: Τα χρήματα τι έγιναν;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε, εντάξει δεν γνωρίζω τι ακριβώς σκέφτονται οι άνθρωποι του καταυλισμού για αυτά τα χρήματα. Τι είχαν γίνει αυτά τα χρήματα, πόσα είχαν στείλει λοιπόν. Τα χρήματα που έστειλε η ΕΕ να κάνουν κάποια πράγματα, σταματήσανε.

Ερευνήτρια: Οι άνθρωποι του καταυλισμού ενδιαφέρονται για προγράμματα μετεγκατάστασης;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Να πάρουμε ένα σπιτάκι.

Ερευνήτρια: Έδειχναν εμπιστοσύνη στο τι θα γίνει;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ε στην αρχή ναι, τώρα έχουν ακούσει πάρα πολλά και λένε και λένε... Οι άνθρωποι έχουνε βαρεθεί πια να ακούνε ψέματα.

Ερευνήτρια: Δεν εμπιστεύονται πλέον όσα ακούνε;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, στην αρχή λέγανε εντάξει κάποια αλλαγή, την δεύτερη λένε εντάξει την τρίτη εντάξει, την τέταρτη λένε τώρα αυτοί όλο ψέματα μας λένε.

Ερευνήτρια: Ναι γιατί λένε ας πούμε κάποιοι ότι πολλοί από σας, από τον καταυλισμό, δεν ενδιαφέρονται για πολλά πράγματα.

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Σας είπα πριν. Οι Τσιγγάνοι θέλουν να είναι πανταχού παρόντες. Εγώ ειδικά που είμαι 24 χρονών που είμαι μικρός δεν παίρνω αποφάσεις όπως οι μεγάλοι. Ότι ας πούμε εάν δεν μου πει ένας μεγάλος δε θα το πω. Αν μου πει ας πούμε ένας μεγαλύτερος, ο αδερφός μου που είναι 40 χρονών να πάω, θα πάω. Αν δεν μου πει, δε θα πάω γιατί είναι η συγκέντρωση αυτή. Είμαστε όμως όλοι μαζί όταν πούμε. Όταν πάω εγώ στην ηλικία μου στη συνάντηση αυτή θα έρθουν άλλοι 10 πίσω μου και άλλοι 20 που λέει ο λόγος. Όταν πάει στην ηλικία των 30 χρονών ένας θα πάνε άλλοι 10. Θα πάει δηλαδή ένα γκρουπ φίλων, συγγενών ξέρω εγώ και θα πάνε όλοι μαζί. Κι αυτό που έχει ακουστεί είναι ψέμα

Ερευνήτρια: Ναι, ακούγονται πολλά, για παράδειγμα σχετικά με τα παιδιά στο σχολείο, θέλουν οι γονείς να τα στείλουνε;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Τα παιδιά επειδή είναι από μόνα τους ζωηρά και μόνα τους δεν καταλαβαίνουν. Είναι λίγο παράξενα τα τσιγγανόπαιδα, κι εγώ που

ξέρω από μένα όταν ήμουν μικρός δηλαδή όταν ήμουν 13 χρονών και παράτησα το σχολείο και με ξύπναγε ο μπαμπάς μου.

Ερευνήτρια: Σε ποια ηλικία πήγαινες στο δημοτικό ;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Από 13 χρονών ξεκίνησα. Και σταμάτησα στο Γυμνάσιο. Ά Γυμνασίου. Αλλά εγώ είχα τη θέληση τόσο πολύ και ο μπαμπάς μου με φώναζε το πρωί γιατί με ξύπναγε το πρωί και εγώ όμως όταν άρχισε γιατί από μικρός με ξύπναγε το πρωί. Γιατί και τώρα γίνεται αυτό. Βλέπω παιδάκια που δε θέλουνε να πάνε σχολείο όχι δεν θέλουνε να πάνε σχολείο, θέλουνε, γιατί καταλαβαίνω από μένα όταν ξεκίνησα στο σχολείο το ίδιο έκανα.

Ερευνήτρια: Εντάξει τα παιδάκια, αλλά οι γονείς;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Οι γονείς το παλεύουν.

Ερευνήτρια: Προσπαθούνε να τα στείλουνε;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι, όταν ειδικά εγώ με τον ανιψιό μου έχω πάθει πλάκα. Ο ανιψιός μου είναι τώρα 8-9 χρονών. Λοιπόν, κι ο αδερφός μου τα κυνηγάει με το ξύλο, με τη σκούπα για να πάει σχολείο και λέει «εντάξει ρε μπαμπά θα πάω». Καμιά φορά του δίνω κι εγώ χαρτζιλίκι για να πάει γιατί κι εγώ παλιότερα που μου έδινε ο μπαμπάς μου λεφτά του έλεγα εντάξει. Λοιπόν του έδινα 2-3 € να πάει, πήγαινε, να πάρει κάτι στο διάλειμμα και τον έβλεπες στο σπίτι ύστερα έφευγε από το σχολείο από μόνος του που ερχόντουσαν οι γονείς του από τη δουλειά και τον έβλεπαν στο σπίτι πιο νωρίς από ότι είναι να σχολάσει και τον έβλεπαν στο σπίτι και λένε τι έγινε εδώ πέρα τώρα. Και άρχιζαν και αναγκαστήκαν. Το έκαναν πολλές μέρες αυτός και άλλα 2-3 παιδιά που ήταν έτσι μαζί και αναγκάστηκαν να τον σταματήσουν. Για ποιο λόγο δηλαδή; Γιατί φοβόντουσαν οι γονείς του που έφευγε από το σχολείο συνέχεια και έτσι τον σταμάτησαν.

Ερευνήτρια: Οι γονείς θέλουν όμως να πάνε τα παιδιά σχολείο;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Ναι οι γονείς θέλουν όσο τίποτα στον κόσμο, να μάθουν τα παιδιά τους γράμματα και να γίνουν κάτι στο μέλλον. Τώρα κάποιοι θέλουν να συνεχίσουν το σχολείο και να σπουδάσουν. Αλλά να σου πω τώρα, αυτό εγώ θα ήθελα. Δουλεύω τα πρωινά εδώ πέρα μέχρι το απόγευμα, το απόγευμα παλιατζής στην άλλη δουλειά μέχρι το βράδυ και έχω και 2 παιδιά και δεν μπορώ, είναι όλα μαζί. Όταν εγώ σταμάτησα το σχολείο για να δουλέψω, αναγκαστικά, να σταματήσω για να πάω στη δουλειά δεν ήξερα ότι είχε σχολείο βραδινό. Τώρα αν το ξερα θα συνέχιζα. Δεν το ξερα μπορεί να μην

είχα παντρευτεί κιόλας. Όταν σταμάτησα το σχολείο ήμουν 17 χρονών, 19 παντρεύτηκα αλλά εντάξει έχω και αυτή τη δουλειά και δεν είχα κάτσει να το συζητήσω και μετά που κάθισα λίγο για μια βδομάδα, δύο συζητήσαμε. Κι εγώ πήγαινα πολύ καλά στα μαθήματά μου, ήμουν καλός μαθητής και οι καθηγητές μου ερχόντουσαν κάθε μέρα να με πάρουν από το σπίτι μου να πάω στο σχολείο, μιλάμε ήτανε ωραία. Αλλά δεν ήξερα ότι έχει νυχτερινό σχολείο. Δηλαδή τώρα που το έμαθα, το έμαθα όταν παντρεύτηκα κι έκανα το 1^ο μου παιδί. Τότε ήταν αργά. Εάν ήμουν ελεύθερος θα ήθελα να τελειώσω το Γυμνάσιο, θα προσπαθούσα, θα έπεφτα με τα μούτρα στο διάβασμα. Πήγα στο Γυμνάσιο και ήμουν πολύ ευχαριστημένος. Δηλαδή τότε κι ευτυχισμένος κι έλεγα α ωραία, μετά μόλις πέθανε ο μπαμπάς μου εγώ σταμάτησα το σχολείο. Γιατί δούλευε ο μπαμπάς μου στην οικοδομή. Τώρα άφησε τη μάνα μου και δεν μπορούσα. Πήγαινα όμως όποτε μπορούσα και σχολείο και οικοδομή. Βρήκα δουλειά τα πρωινά τότε, δούλευα στη λαχαναγορά λοιπόν ξύπναγα 4 η ώρα 5 παρά και πήγαινα στη λαχαναγορά με τα πόδια. Σχόλαγα 2, 3 το μεσημέρι και δεν είχα χρόνο να πάω.

Ερευνήτρια: Ποιά είναι η αντιμετώπιση απέναντι στους Τσιγγάνους από τις υπηρεσίες και τους φορείς που έχουν να κάνουν με την ένταξη;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Πιστεύω ότι έχει μείνει το παλιό, και δεν μπορούν να μας δουν με άλλο μάτι. Αυτό εγώ έχω καταλάβει.

Ερευνήτρια: Θα μπορούσε να γίνει κάτι για αυτό;

Διαμεσολαβητής ΙΑΚ.: Όσοι μας ξέρουν είμαστε αγαπημένοι. Δεν γίνεται να μάθει ο κόσμος τι σημαίνει Τσιγγάνος. Σημαίνει πολλά ο Τσιγγάνος αλλά δεν καταλαβαίνει ο κόσμος ότι εκτός καταυλισμού να δούνε ότι ο Τσιγγάνος είναι ελεύθερος, είναι ανοιχτός. Αν έρθεις στον καταυλισμό θα πούνε ωραία ήρθαν οι μπαλαμές. Είναι τόσο ανοιχτοί χαρακτήρες, κι είμαστε φιλήσυχοι άνθρωποι, δεν είμαστε ότι ... Παλιά, παλιά, κι ήταν λάθος των Τσιγγάνων. Έχω δει και μπαλαμούς να κλέβουν κι εξαφανίστηκα και πήγα αλλού, λέω μην τα βάλουμε με μένα.

4) Συνέντευξη με τον υπεύθυνο της ΝΕΛΕ

Υπεύθυνος: Τα προγράμματα που υπάρχουν για τους Τσιγγάνους είναι κυρίως Συμβουλευτικής και κάποια προγράμματα κατάρτισης. Δεν υπάρχει κάποια μορφή οργάνωσης ως προς να μπορούσε να δημιουργηθεί ένας διάλογος, μια διαμορφωτική προσπάθεια των ίδιων των προγραμμάτων που τους αφορούν. Άρα οι αναπτυξιακές εταιρείες οι ιδιωτικές εταιρείες, δημοτικές υπηρεσίες και κάποιοι που εμφανίζονται ως εκπρόσωποί τους τελικά εκπροσωπούν μόνο τον εαυτό τους και .

Τα προγράμματα που κάνει το ΚΕΣΥ της ΝΕΛΕ, το ΚΕΣΥ είναι Κέντρο Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών ΚΕΣΥ άρα τα προγράμματα συμβουλευτικής. Η ΝΕΛΕ κάνει και προγράμματα κατάρτισης γενικότερα θα πρέπει να ξέρεις ότι όταν λέμε για κοινωνικά προγράμματα ευρωπαϊκού χαρακτήρα δεν τα υλοποιεί μόνο ένας φορέας, δηλαδή μόνο η ΝΕΛΕ. Συνήθως είναι προγράμματα όπου ο φορέας υλοποίησης είναι μια σύμπραξη φορέων που παρεμβαίνει σε ένα πρόβλημα. Είναι η ΝΕΛΕ ας πούμε, οι αναπτυξιακές εταιρείες όπως η Ηρακλείου η ΟΑΚΟΜ, η αναπτυξιακή Λασιθίου, είναι μέσα ο ΟΑΕΔ όλοι αυτοί λειτουργούν με σύμπραξη για να καταλάβεις τη των προγραμμάτων. Μια σύμπραξη η οποία καταθέτει την πρόταση, το πρόγραμμα εφόσον εγκριθεί ο κάθε φορέας έχει ένα υποέργο. Στα πλαίσια λοιπόν μιας συνολικότερης παρέμβασης το υποέργο που αναλαμβάνει η ΝΕΛΕ και το ΚΕΣΥ είναι η συμβουλευτική και η κατάρτιση. Αυτό το πράγμα κάνουμε εμείς εδώ, αλλά αυτό το πράγμα είναι μέρος ενός ευρύτερου σχεδιασμού κι ενός ευρύτερου προγράμματος που αφορά μια συγκεκριμένη ομάδα στόχου και μια συγκεκριμένη παρέμβαση. Συγκεκριμένα για τους Τσιγγάνους το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε στη διαδικασία υλοποίησης είναι ότι στον ίδιο το σχεδιασμό της πρότασης δεν συμμετέχουν οι Τσιγγάνοι. Δηλαδή ο άμεσα ωφελούμενος απέχει από την συνδιαμόρφωση ενός πλαισίου παρέμβασης που τον αφορά. Ένα αποτέλεσμα είναι να εντοπίζονται πολλές δυσκολίες στην ευαισθητοποίησης της ομάδας στόχου των Τσιγγάνων στην ενημέρωσή τους και στην ενεργή εμπλοκή τους πρόγραμμα που τους αφορά. Αυτό είναι το ένα. Το δεύτερο είναι ότι κομμάτια, προγράμματα μάλλον που αφορούν τη συμβουλευτική που τους αφορά δείχνουν κι όσο προχωρούν τα χρόνια

δείχνουν μια άρνηση οι Τσιγγάνοι να συμμετέχουν γιατί δεν φαίνεται να έχουν άμεσο όφελος. Αυτό που τους προτάσσουν είναι η εύρεση εργασίας, η άμεση χρηματοδότηση. Αυτά όμως τέτοια προγράμματα δεν υπάρχουν, για τους Τσιγγάνους. Άρα καταλαβαίνεις ότι το σκέλος της συμβουλευτικής εκτός από το αρχικό πρόβλημα ότι δεν συμμετέχουν οι ίδιοι στη διαμόρφωση της μεθοδολογίας ώστε να είναι περισσότερο εύληπτο κοιτάζτε αυτοί δεν τους λέει πλέον τίποτα γιατί γι αυτούς ή θα εισπράξουν άμεσα οικονομικούς πόρους ή θα ψάξουν να βρουν κάποια απασχόληση. Και τα δύο όμως αυτά σκέλη, δεν είναι επιλέξιμες δραστηριότητες, δεν είναι ας το πούμε έτσι, πεδία στα προγράμματα που τους αφορούν. Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα, δεν φταίνε δηλαδή οι Τσιγγάνοι γιατί οι προτάσεις για ένταξη που γίνονται από εμάς τους ίδιους και από άλλους φορείς που είναι ευρύτερων δράσεων και παρεμβάσεων δυστυχώς δεν επιλέγονται. Δεν επιλέγονται επαναλαμβάνω, γιατί πριν από κάποιους μήνες, την προηγούμενη άνοιξη μια πάρα πολύ μεγάλη πρόταση, δηλαδή η ΝΕΛΕ μαζί με τη Αναπτυξιακή Ηρακλείου, η ΚΟΙΝΩΠΟΛΙΤΕΙΑ Κρήτης που είναι ένα δίκτυο, και το Παγκρήτιο δίκτυο κοινωνικών φορέων το Ζεύσις αυτοί οι 4 φορείς λοιπόν είχαν υποβάλλει μια πρόταση στον Ενιαίο Οικονομικό Χώρο που είναι ένας φορέας χρηματοδότησης τέτοιων προγραμμάτων μια παγκρήτια πρόταση για την ενσωμάτωση των Τσιγγάνων. Αυτή η πρόταση δεν εγκρίθηκε, δεν επελέγη. Αντίθετα επιλέγονται προγράμματα που ξαναλέω δεν λένε πλέον απολύτως τίποτα για τους Τσιγγάνους. Η αίσθησή μου λοιπόν και η κριτική επομένως, είναι τα προγράμματα αυτά είναι ανώφελα ουσιαστικά για τους Τσιγγάνους. Στους Ορίζοντες Απασχόλησης ένα άλλο πρόγραμμα που είχε τα τελευταία χρόνια τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε στις ομάδες στόχου ήταν οι Τσιγγάνοι. Ενώ αφορούσε διάφορες κατηγορίες ευπαθών ομάδων όπως οι άνεργοι, οι νέοι δηλαδή αποκλεισμένες ομάδες εκεί όπου δεν κατορθώσαμε να βρούμε ωφελούμενους ήταν οι Τσιγγάνοι. Αυτό που τους ενδιαφέρει περισσότερο είναι το άμεσο αποτέλεσμα. Το αποτέλεσμα όμως, δεν υπάρχουν αυτά τα προγράμματα, δηλαδή δεν υπάρχει πρόγραμμα που να χρηματοδοτεί έτσι άμεσα για τους μετανάστες για να κάνουν κάτι. Οι διαδικασίες που έχουν επιλεγεί από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Υπουργείο να χρηματοδοτήσει τον ίδιο ή για εύρεση εργασίας έχουν επιλέξει αυτό τον τρόπο γιατί πράγματι έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει ένα πρόβλημα, ένα πρόβλημα ένα έλλειμμα όσον αφορά τους Τσιγγάνους την κατάρτισή τους σε συγκεκριμένους

τομείς της απασχόλησης στη γλώσσα, στη νέα τεχνολογία, στον τρόπο που αντιμετωπίζουν προβλήματα ενσωμάτωσης στον τρόπο ανατροφής των ίδιων των παιδιών τους, στον τρόπο που μπορούν να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες, αλλά όλα αυτά επειδή τα αποτελέσματα τους είναι πολύ έμμεσα για τους ίδιους δεν φαίνεται να τους συγκινούν πλέον. Από την άλλη μεριά είναι αλήθεια ότι τέτοια προγράμματα έχουν επαναληφθεί κατά καιρούς. Με αποτέλεσμα οι ίδιοι να μην ενδιαφέρονται πλέον για αυτό το κομμάτι. Ξαναλέω ότι εμείς ως φορείς υλοποίησης προγραμμάτων έχουμε κάνει προσπάθεια να καταθέσαμε ευρύτερου περιεχομένου προτάσεις που να αφορούν και τις υποδομές τους, την απασχόλησή τους τον πολιτισμό τους, την ένταξή τους δηλαδή μέσα από αυτό που οι ίδιοι έχουν . τέτοιες προτάσεις όμως δυστυχώς δεν είναι εύκολο να επιλεγούν. Όλα τα προγράμματα είναι ανταγωνιστικά, κατατίθενται και άλλες προτάσεις για άλλες ομάδες στόχου. Αυτή εδώ είναι η πρόταση, πλήρης πρόταση, «Ολοκληρωμένη Παρέμβαση υπέρ των μεταναστών στην περιφέρεια Κρήτης» όπως βλέπετε, συμπεριλαμβάνονται και οι Τσιγγάνοι αλλά είχαμε βάλει και άλλες ευπαθείς ομάδες. Προτείναμε συγκεκριμένες υποδομές , συγκεκριμένα κέντρα όπου εκεί θα μπορούσαν να διαχειριστούν με δική τους ευθύνη, αλλά με στελέχωση που θα προερχόταν από το πρόγραμμα, με στελέχωση, γραμματεία, εξοπλισμός ο χώρος, τα έπιπλα, όλα αυτά ήταν σχεδιασμένα από το πρόγραμμα όπου θα μπορούσαν να αποτυπώνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους σε πολιτισμικό επίπεδο και θα μπορούσε να παράγεται και ένα προϊόν πολιτισμικό ή διαπολιτισμικό το οποίο θα έβγαινε και προς τα έξω. Δηλαδή θα μπορούσε για παράδειγμα η μουσική ή θέατρο ή οτιδήποτε να μεταφερθεί γιατί είχαμε έρθει σε επαφή με την τοπική αυτοδιοίκηση, σε εκδηλώσεις που γίνονται το καλοκαίρι σε διάφορους δήμους ώστε να δει και η τοπική κοινωνία να αντιληφθούν ότι οι Τσιγγάνοι είναι και κάτι άλλο. Όχι μόνο οι Τσιγγάνοι και άλλες ομάδες, οι μετανάστες κι ότι είναι και κάτι άλλο και έχουν να δώσουν πράγματα.

Ερευνήτρια: Μόνο σε ότι αφορά αυτό;

Υπεύθυνος: Όχι, η πρόταση είναι πολύ μεγάλη

Ερευνήτρια: Συμπεριλαμβάνονται ότι αφορά τα προβλήματά τους και την αντιμετώπιση των δυσκολιών τους και

Υπεύθυνος: Μιλάμε για ένταξη, άλλο είναι τα έργα υποδομής. Τα έργα υποδομής που πρέπει να κάνει ο Δήμος δεν αφορούν τα προγράμματα του

ΕΚΤ . Εάν θέλουμε αποχέτευση κλπ δεν είναι στο κομμάτι του ΕΚΤ. Εμείς χειριζόμαστε εδώ προγράμματα κοινωνικής παρέμβασης και όχι υποδομών. Αυτά τα έχει η περιφέρεια, οι νομαρχίες, οι δήμοι. Εμείς μιλάμε για οριζόντιες δράσης ενσωμάτωσης δηλαδή δραστηριότητες ψυχολογικής στήριξης, κατάρτισης ε, δημιουργίας πολιτιστικών υποδομών , για τέτοια προγράμματα μιλάμε εμείς εδώ τέτοια προγράμματα προέρχονται από το ΕΚΤ στον άξονα της ενσωμάτωσης. Δεν μιλάμε για την αποχέτευση, για το δίκτυο ύδρευσης για την κατασκευή κατοικιών ανθρώπινων αυτό είναι προγράμματα που δεν αναφερόμαστε εμείς σε αυτά. Το θέμα είναι ότι δεν επιλέγονται.

Ερευνήτρια: Για ποιους λόγους;

Υπεύθυνος: Για λόγους προτεραιοτήτων. Τέτοια προγράμματα μπορεί να φορούν άλλες πιο ενταγμένες κοινωνικές ομάδες που μπορούν πραγματικά. Έτσι έχει επικρατήσει, ότι είναι με τους Τσιγγάνους προέχουν ίσως άλλα προβλήματα, δεν είναι σε θέση να διαχειριστούν τέτοια πράγματα, αυτή νομίζω ότι είναι η αντίληψη και ότι θα είναι μια δράση η οποία θα έχει αποτελέσματα. Έτσι νομίζω ότι κρίνουν αυτοί που εντάσσουν τα προγράμματα. Αλλά αυτό δεν έχει παρέμβαση, εσύ υποβάλλεις την πρόταση κι από κει και πέρα ότι εγκριθεί. Αυτή είναι η κατάσταση όσο αφορά τους Τσιγγάνους. Σε οριζόντιο επίπεδο τα προβλήματα είναι αυτά, τώρα αν κάποιος δήμος που έχει στην περιοχή Τσιγγάνους και προσπαθεί να τους εντάξει. Γνωρίζω κάποιες ενέργειες που κάνει ο δήμος Αλικαρνασσού για παράδειγμα, κι έτσι αντιμετωπίζουν μια αρνητική αντιμετώπιση από πλευρά των Τσιγγάνων. Υπάρχουν περιπτώσεις στην Αλικαρνασσό υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα τα οποία δεν φτάνουν οι προσπάθειες.

Ερευνήτρια: Δηλαδή τώρα δεν υπάρχουν προγράμματα;

Υπεύθυνος: Τώρα, αυτή την περίοδο έχει τελειώσει το Γ΄ ΚΠΣ, 31 Αυγούστου τελειώσαν τα πάντα. τώρα περιμένουμε να ξεκινήσει το Δ΄ δηλαδή το ΕΣΠΑ το λεγόμενο, το οποίο δεν έχει ξεκινήσει ακόμα. Εκεί θα περιλαμβάνονται προφανώς και δράσεις, άξονες μάλλον για ομάδες που απειλούνται με αποκλεισμό ή είναι ήδη αποκλεισμένες ,αλλά το τι ακριβώς θα συμβεί, πως θα είναι οι προκηρύξεις και πότε θα βγουν, αν θα είναι περιφερειακά, τομεακά ή αν είναι κατευθείαν από το ΕΚΤ δεν ξέρουμε ακόμα τίποτα. Οποιαδήποτε πληροφορία είναι, είναι τελείως αποσπασματική και επαναλαμβάνω δεν υπάρχει το πράσινο φως για την υποβολή προτάσεων. Και ούτε ξέρουμε σε

ποιους άξονες μπορούμε να υποβάλλουμε, είναι η μεταβατική περίοδος από το ένα πλαίσιο στο άλλο το οποίο δεν έχει προσδιοριστεί η μορφή ούτε με ποιον τρόπο θα υποβάλλουν, ούτε σε ποιους θα υποβάλλουν. Άρα μιλάμε για μια νεκρή περίοδο. Αυτά που σας λέω προέρχονται από την εμπειρία των προηγούμενου πλαισίου στήριξης και των αποτελεσμάτων. Η παρέμβαση ήταν ανεπαρκής από την πλευρά όλων μας, ανεπαρκής η υποδοχή από την πλευρά των ωφελουμένων. Ενώ τα προγράμματα κατά την άποψη μου θα είχαν να δώσουν πολλά εάν τα αντιμετώπιζαν με διαφορετικό τρόπο. Ενώ ξαναλέω ότι οι συνθήκες, τα προβλήματα και γενικά τα δικά τους είναι τέτοια που πάνε στο άμεσο όφελος. Άμεσο όφελος. Θα μου δώσει λεφτά το πρόγραμμα; Μα δεν υπάρχει τέτοιο πρόγραμμα να σου δώσει λεφτά. Δηλαδή να σου πει πάρε επειδή είσαι Τσιγγάνος, πάρε 1000 €. Άρα λοιπόν προγράμματα που αφορούν κάποιες υποδομές που δεν ασχολούμαστε εμείς ή προγράμματα παρεμβάσεων ενσωμάτωσης, ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης, κατάρτισης τα οποία δυστυχώς έχουν από τους ίδιους απαξιωθεί σταδιακά. Αυτό. Πολύ σημαντικό κομμάτι είναι η αυτοοργάνωσή τους. Οι μορφές οργάνωσης που έχουν οι οποίοι είναι λίγο δυσνόητοι για τα δικά μας δεδομένα δεν ευνοούν τέτοιου είδους παρεμβάσεις. Δηλαδή δεν ξέρουν ποια είναι η δομή εκπροσώπησης τους και που εκπροσωπούνται. Δηλαδή είναι μια εσωτερική δομή, πολύ εσωστρεφής με σχέσεις ενδοομάδας, δηλαδή δεν αφορά την σχέση με τον περίγυρο, με αποτέλεσμα όταν εμείς προσπαθούμε να κάνουμε μια συνάντηση μαζί τους, ή έχεις μια προσωπική επαφή και τους καλείς ή δεν ξέρεις που να απευθυνθείς.

Ερευνήτρια: Εσείς πως τους ενημερώνετε για τα προγράμματα;

Υπεύθυνος: Πάμε εκεί οι ίδιοι

Ερευνήτρια: Έχουν εκπροσώπους;

Υπεύθυνος: Όχι δεν υπάρχουν εκπρόσωποι ουσιαστικά. Υποτίθεται ότι το λένε αλλά τελικά αυτό δεν κατεβαίνει στην ομάδα στόχου και άρα πάμε πόρτα-πόρτα. Η ενημέρωση λοιπόν όπως άλλες ομάδες που έχουν μια εκπροσώπηση, απευθύνονται σε ένα σωματείο, ένα σύλλογο και ενημερώνουν τα άλλα μέλη τους έρχονται σε μια συνάντηση και σου λένε που να πας να τους βρεις. Εδώ είμαστε υποχρεωμένοι να πάμε στον καταυλισμό, να συζητάμε την ώρα που ο άλλος πας πούμε ή κάνει τις δουλειές του είναι πολύ δύσκολη η ενημέρωση. Φαντάσου τώρα η ευαισθητοποίηση, η εμπλοκή να καταλάβει το σχεδιασμό κλπ. Είναι πρόβλημα. Εγώ θεωρώ ότι ένα πρόγραμμα που θα

αφορούσε μόνο την οργάνωσή τους(έμφαση), θα διευκόλυνε την προσβασιμότητα τους σε τέτοια προγράμματα ή σε υπηρεσίες ή σε υποδομές θα πρόσφερε τα μέγιστα. Τέτοιο πρόγραμμα όμως ούτε υπάρχει αλλά και να υπήρχε θα είχε τρομερές δυσκολίες εφαρμογής. Δηλαδή είναι μια πολύ κατακερματισμένη ομάδα, με ειδικά συμφέροντα στο εσωτερικό της, με όχι πολύ καλές σχέσεις

Ερευνήτρια: Μεταξύ τους;

Υπεύθυνος: Μεταξύ τους ναι, είναι προφανές. Είναι ομάδες που ανταγωνίζονται για την εξουσία μέσα στην ομάδα ουσιαστικά

Ερευνήτρια: Υπήρξαν προγράμματα για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, της ευρύτερης κοινωνίας

Υπεύθυνος: Δεν υπάρχουν προγράμματα ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης υπάρχουν προγράμματα για την ομάδα στόχου με συγκεκριμένες δράσεις μέσα από το πρόγραμμα βγαίνουν προς την κοινωνία και ευαισθητοποιούν. Υπάρχουν, το να λέμε ότι όλο το πρόγραμμα έχει μια ημερίδα για τους Τσιγγάνους αυτά έχουν γίνει, αλλά δεν μιλάμε επί της ουσίας. Το να μαζευτούνε κάποιες δεκάδες άτομα και να λείπουν οι Τσιγγάνοι και να λέμε για τους Τσιγγάνους, αυτό είναι σχιζοφρένεια των ίδιων των προγραμμάτων. Εγώ είμαι πολύ αυστηρός με τέτοιες διαδικασίες, γιατί εφόσον λείπει ο ίδιος ο ωφελούμενος ότι και να λέμε μεταξύ μας είναι για τα μάτια του κόσμου . Εγώ είμαι κάθετος. Ουσιαστικά τα προγράμματα για τέτοιες ομάδες πάρα πολύ κλειστές και με πάρα πολύ χαμηλή πρόσβαση πρέπει να είναι άλλου τύπου ή είναι πεταμένα χρήματα και ενέργεια. Έτσι είναι τα πράγματα.

Ερευνήτρια: Η συμμετοχή που λέγαμε ότι δεν υπάρχει στην ημερίδα, στα προγράμματα

Υπεύθυνος: Συμμετοχή υπάρχει λέμε για τους Τσιγγάνους τώρα, δεν λέμε για άλλα προγράμματα. Υπάρχουν πολύ πετυχημένα προγράμματα για άλλες ομάδες στόχου. Λέμε για τις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων, δεν λέμε γενικά για αποκλεισμό. Όλα αυτά τα προγράμματα έχουν τις δυσκολίες τους αλλά εδώ ότι αφορά τους Τσιγγάνους αδυναμία εφαρμογής προγράμματος, προγραμμάτων.

Ερευνήτρια: Λόγω της μη συμμετοχής τους;

Υπεύθυνος: Ναι, βέβαια, της μη συμμετοχής τους η οποία όμως τονίστε το η ευθύνη δεν είναι μόνο δική τους, είναι και του ίδιου του προγράμματος, των φορέων υλοποίησης γιατί δεν έχουμε κατακτήσει αυτή την εμπιστοσύνη, αυτή

την πρόσβαση που θα έπρεπε. Αλλά ξαναλέω δεν υπάρχουν προγράμματα που να έχουν ως αντικείμενο μόνο αυτό, τα προγράμματα έχουν ως στόχο κάποια δράση. Δεν είναι προγράμματα που αφορούν την οργάνωση των Τσιγγάνων, προγράμματα που αφορούν την διευκόλυνση της επαφής αυτά υποτίθεται ότι είναι δεδομένα. Προγράμματα με συγκεκριμένες προτάσεις δράσεις, μετρήσιμες, πρέπει να είναι παραδοτέα όλα αυτά στο πρόγραμμα. Δηλαδή να είναι εμφανή, μετρήσιμα ως αποτελέσματα και να αποτυπώνονται ως φυσικό αντικείμενο, ως οικονομικό αντικείμενο και ως αποτέλεσμα για αντίκτυπο κοινωνικό, και σε όλα τα επίπεδα αυτό ενδιαφέρει το πρόγραμμα. Για να γίνει αυτό όμως πρέπει να υπάρχει άλλου είδους σχέση η οποία δεν υπάρχει. Για αυτό μιλάμε για αποκλεισμό, ουσιαστικά ο αποκλεισμός δεν χτυπιέται των Τσιγγάνων. Είναι πολύ σκληρή ομάδα και με πολύ σοβαρές αντιστάσεις. Που δεν είναι μόνο πολιτισμικού χαρακτήρα είναι και άλλες, είναι φοβίες, είναι προσδοκίες άλλου τύπου που δεν επιτρέπουν τέτοιου είδους διαδικασίες. Αυτό ισχύει ως αποτέλεσμα μέχρι σήμερα από τη συνολική εμπειρία των προηγούμενων χρόνων όχι μόνο τη δική μας, αλλά και των άλλων φορέων που υλοποιούν προγράμματα. Οι οποίες όταν είναι να πάρουν τέτοια ομάδα στόχου έχουν πάντα πρόβλημα. Λόγω της σχέσης βέβαια.

Ερευνήτρια: Σε ότι αφορά δυσκολίες ή άλλα προβλήματα του φορέα;

Υπεύθυνος: Ο φορέα υλοποιεί προγράμματα. Δεν είναι δηλαδή θέμα στελεχιακού δυναμικού. Εδώ δηλαδή μιλάμε ότι οι άνθρωποι που δουλεύουν στα προγράμματα είναι προσωπικό, είναι κοινωνιολόγοι, είναι κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι. Αλλά δεν υπάρχει ανταπόκριση ουσιαστικά. Δεν λέω πως είναι κάτι το τέλειο, αλλά θα μπορούσαν να δώσουν πάρα πολλά πράγματα, όπως δίνουν σε άλλες ομάδες.

Ερευνήτρια: Στη συγκεκριμένη περίπτωση τι άλλο θα μπορούσε να γίνει;

Υπεύθυνος: Τίποτα, δεν μπορεί να υπάρξει καμία παρέμβαση γιατί δεν υπάρχουν τέτοια προγράμματα. Δηλαδή δεν είναι δυνατόν από δω να πεις στο προσωπικό πήγαινε να διευκολύνεις

Ερευνήτρια: Όχι, λέμε υποθετικά αν θα μπορούσε να γίνει κάτι άλλο

Υπεύθυνος: Όχι, όχι δεν υπάρχει ή υπάρχει η στροφή για αυτή την ομάδα στόχου, η στροφή σε επίπεδο πολιτικής πλέον, γιατί εδώ δεν είναι θέμα προγραμμάτων στρέφεται σε μια πραγματική ενσωμάτωση. Που χρειάζονται πάρα πολλά πράγματα τρομερές καθυστερήσεις σε αυτό. Ή δεν υπάρχει δεν

υπάρχει περίπτωση, έτσι και αποσπασματικά και στην καλή βούληση κάποιου να πάει να κάνει πράγματα. Γιατί αυτός πολύ εύκολα και μένει μόνος του και απογοητεύεται και δεν συμβαίνει τίποτα απολύτως. Ή θα βρει 2-3 άτομα και τι έγινε, εδώ δεν μιλάμε για 2-3 άτομα. Δηλαδή μια υπεύθυνη στάση θα έπρεπε να είναι προγραμματισμένη, σχεδιασμένη πάρα πολύ καλά, με αντίστοιχους πόρους, με αντίστοιχη συνδρομή και σύμπραξη και άλλων φορέων. Δεν είναι πιας ένα πρόγραμμα το υλοποιείς έχει μια ημερομηνία λήξης, φεύγεις, καταρρέουν τα πάντα. Εδώ πρέπει να δεις ένα πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, αυτό το αποτέλεσμα σημαίνει πρέπει αν εμπλακούν κι άλλοι φορείς, φορείς τοπικοί, κοινωνικοί αναπτυξιακοί, εκπαιδευτικοί, πολιτισμικοί, αθλητικοί όλοι αυτοί οι φορείς πρέπει να εμπλακούν στο πρόγραμμα, για να εμπλακούν όλοι αυτοί οι φορείς μέσα στο πρόγραμμα όταν υπάρχει μια ομάδα στόχου που υποδέχεται αυτά τα πράγματα. Εάν δεν υποδέχεται τέτοια πράγματα είναι ένα άλλο κεφάλαιο προβλημάτων το οποίο οι φορείς υλοποίησης που δεν έχουν, δεν είναι το αντικείμενό τους, δεν μπορούν να παρέμβουν. Εδώ είναι θέμα πολιτικών, πολιτικών και τοπικών φορέων. Αλλά οι φορείς δεν έχουν αυτή την αρμοδιότητα, δεν παράγουν πολιτικές ενσωμάτωσης.

Ερευνήτρια: Δηλαδή υπήρξε αποσπασματικότητα από ξεχωριστά ο κάθε φορέας το πρόγραμμα

Υπεύθυνος: Το πρόγραμμα είναι καθορισμένο, οι δράσεις είναι καθορισμένες, είναι επιλέξιμες είναι μετρήσιμες. Το πρόγραμμα έρχεται σαν, το πρόγραμμα δεν έρχεται να λύσει ένα πρόβλημα, έρχεται να αναδείξει ένα πρόβλημα ή να υποβοηθήσει, να υποβοηθήσει την πολιτική παρέμβαση. Δεν είναι το α και το ω της ευθύνης του προβλήματος το πρόγραμμα. Γιατί στην Ελλάδα έχουμε παρεξηγήσει τα κοινωνικά προγράμματα. Τα κοινωνικά προγράμματα δεν είναι πανάκεια, τα κοινωνικά προγράμματα είναι όλα πιλοτικά κατά αρχήν, πιλοτικού χαρακτήρα, που σημαίνει ότι δοκιμάζεις πράγματα και μετά αποθεματοποιείς αυτή την εμπειρία με τη γνώση και προσπαθείς αφού το πάρουν και οι αρμόδιοι φορείς οι αντίστοιχοι να το αναπτύξουν σε επίπεδο τοπικών πολιτικών, ή σε επίπεδο περιφερειακών πολιτικών. Αυτό είναι το πρόγραμμα, δεν είναι να λύσεις το πρόβλημα. Ένα πρόγραμμα κοινωνικό, δεν λύνει το πρόβλημα, το αναδεικνύει και δοκιμάζει και τρόπους αντιμετώπισης. Όταν τελειώσει το πρόγραμμα αυτό θα έπρεπε να αποθεματοποιείται ως εμπειρία, ως γνώση εξειδικευμένη και να χρησιμεύσει ως εργαλείο σχεδιασμού άλλων παρεμβάσεων

μονιμότερων. Για αυτό υπάρχουν τα προγράμματα, δεν υπάρχουν να σου λύσουν το πρόβλημα.

Ερευνήτρια: Εννοείται και με αξιολόγηση για να δείτε τι μπορεί αν γίνει παρά πέρα, από τη στιγμή που λειτουργούν κάπως πιλοτικά.

Υπεύθυνος: Πάντα υπάρχει η αξιολόγηση. Και είναι αρνητική. Η αξιολόγηση

Ερευνήτρια: Το πρόγραμμα το συγκεκριμένο εννοώ

Υπεύθυνος: Το πρόγραμμα το συγκεκριμένο απεντάσσεται λοιπόν, ουσιαστικά. Το κομμάτι που αφορά τους Τσιγγάνους δεν . Οι ορίζοντες απασχόλησης που υλοποιούσαν φορείς με πολύ μεγάλη εμπειρία στα κοινωνικά προγράμματα με πολύ μεγάλη εμπειρία και αξιολογημένοι, και πιστοποιημένοι φορείς, το κομμάτι, αυτό το πάλεψαν σχεδόν 2,5 3 χρόνια, το κομμάτι που αφορούσε τους Τσιγγάνους απεντάχτηκε. Δεν υπήρξε ούτε ένα.

Ερευνήτρια: Κατάλαβα. Δηλαδή υπάρχει αυτή η αρνητική αξιολόγηση.

Υπεύθυνος: Ναι φυσικά, υπάρχει σε όλα τα επίπεδα, αφού απεντάχτηκε το πρόγραμμα! Και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εντάξει ότι δεν ενδιαφέρονται.

Ερευνήτρια: Δεν υπάρχει, δεν βρέθηκαν άλλοι τρόποι να δοκιμάσουν αφού κάποιοι απέτυχαν;

Υπεύθυνος: Τα προγράμματα υλοποιούνται ή δεν υλοποιούνται. Είναι πολύ σκληρά στον τρόπο που. Υπάρχουν μηνιαία δελτία, κάθε μήνα που στέλνεις τι έκανες. Όταν στέλνεις παύλα στους Τσιγγάνους. Τόσους μετανάστες, τόσους φυλακισμένους και στους Τσιγγάνους στέλνεις παύλα, παύλα, παύλα. Καταλαβαίνεις ότι αυτό δεν είναι του φορέα, προσπαθείς, προσπαθείς συνέχεια, δεν μπορείς να βάλεις ψεύτικους αριθμούς ή, γιατί αυτά ελέγχονται, όλα ελέγχονται.

Ερευνήτρια: Πότε σταματήσανε;

Υπεύθυνος: έχει παρουσιολόγιο, έχει υπογραφές τα πάντα. Καλείς σε μια ημερίδα να μιλήσουν, όταν δεν υπάρχουν δεν γίνονται.

Ερευνήτρια: Πότε σταματήσατε να υλοποιείται προγράμματα εσείς περίπου;

Υπεύθυνος: Τώρα, τώρα. Τον Αύγουστο. Τα προγράμματα δεν αφορούν μόνο Τσιγγάνους

Ερευνήτρια: Εγώ μιλάω για προγράμματα συγκεκριμένα για Τσιγγάνους

Υπεύθυνος: Δεν υπάρχουν προγράμματα αυτή τη στιγμή. Έχουν τελειώσει όλα αυτή τη στιγμή

Ερευνήτρια: Πριν ; τον προηγούμενο χρόνο;

Υπεύθυνος: όλα, όλα τα χρόνια υπήρχαν και τομεακά και περιφερειακά και ευρωπαϊκά. Υπάρχουν, το θέμα είναι ότι όλα έχουν το ίδιο πρόβλημα. Πριν από κάμποσα χρόνια, κάποιο ενδιαφέρον υπήρχε, μετά δεν πέρανε χρήματα στην τσέπη τους και δεν τους ενδιαφέρει, είναι πολύ απλά τα πράγματα σε αυτό. Πάρα πολύ απλά, σου λένε εγώ τι θα κερδίσω από αυτό. Μπορεί να τους πεις θα κερδίσεις σε αυτό τον τομέα, το πώς θα κάνεις. Δεν είναι τα προγράμματα με πριν από 5 χρόνια τα ίδια. Κρατάνε 2 χρόνια, 1,5 χρόνο, 18 μήνες έρχονται, 3 χρόνια άλλα. Όλα τα προγράμματα τα πρώτα είχαν μια κάποια διάρθρωση προς την ομάδα στόχου δηλαδή κάποια ανταπόκριση, στην πορεία εγκαταλείφθηκαν. Δεν, τα ίδια τα προγράμματα δεν συνδιαμορφώνουν, με τους ίδιους, αλλά και πώς να συνδιαμορφωθούν αν δεν έχεις να συνεννοηθείς, δηλαδή πώς να τους συνδιαμορφώσεις; Εδώ μιλάμε για καταστάσεις όπου πας και πλένει η άλλη τα ρούχα. Να συνδιαμορφώσεις τι;

Ερευνήτρια: Τα προγράμματα αυτά εντάσσονται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης;

Υπεύθυνος: Το ΕΣΔ είναι ένα πλαίσιο, το οποίο είναι πολύ γενικές γραμμές. Στο πλαίσιο αυτού του πλαισίου προκηρύσσονται προγράμματα εξειδικευμένα τα οποία, οι διαχειριστικές αρχές διαφέρουν μπορεί να είναι από το ΕΚΤ, από Υπουργείο ή μπορεί να είναι η περιφέρεια. Για αυτό λέμε περιφερειακά, τομεακά ή ευρωπαϊκά. Χρηματοδοτήσεις είναι ευρωπαϊκές και εθνικές 75% συνήθως από ΕΕ και 25% από εθνικούς πόρους. Όλα στο εθνικό επιχειρησιακό σχέδιο. Αυτό, δεν σημαίνει τίποτα. Δεν σημαίνει δηλαδή ότι το Υπουργείο παίρνει τις προτάσεις δηλαδή και λέει ά. Το κάθε σχέδιο αξιολογείται από την υπηρεσία που το έχει αναλάβει. Εκεί πάνε τα μηνιαία, εκεί ελέγχεται το φυσικό αντικείμενο, και υπάρχει και χρονοδιάγραμμα. Όλο αυτό ελέγχει, εντάσσεται σε μια διαχειριστική αρχή. Ξαναλέω ότι μπορεί να είναι η Περιφέρεια, το Υπουργείο, η ΕΕ.

Ερευνήτρια: Στην περίπτωση σας;

Υπεύθυνος: Είναι ανάλογα που έχεις υποβάλλει την πρόταση. Άλλα είναι στην Περιφέρεια, άλλα στο ΠΕΠ Κρήτης, άλλα στο Υπουργείο Απασχόλησης, Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας, άλλα στο Οικονομικών, Εξωτερικών και άλλα είναι στο ΕΚΤ. Εξαρτάται που έχεις υποβάλλει πρόταση. Κάθε ένας από αυτούς προκηρύσσει προγράμματα, 5, 10, 3, 2. σε αυτούς υποβάλλεις πρόταση, όχι την ίδια. Αναλόγως πως είναι η προκήρυξη. Εφόσον εγκριθεί μπορεί να έχεις 3 προγράμματα, 4, 1. Όπου είναι το πρόγραμμά σου η αντίστοιχη αρχή. Το ΕΣΔ

που λες δεν έχει κανένα νόημα, αντίκτυπο ουσιαστικό. Όλα αυτά σε ένα γενικότερο πλαίσιο, ο εθνικός σχεδιασμός όπως είναι το ΕΣΠΑ δεν σημαίνει τίποτα. Από κει βγαίνουν οι άξονες.

Ερευνήτρια: Για αυτό το λόγο ρωτάω. Προσπαθώ να εντάξω που

Υπεύθυνος: Τους άξονες μετά μοιράζονται, σε υπουργεία, σε περιφέρειες ανάλογα με τον αντικείμενο του άξονα. Από κει και πέρα μετά προκηρύσσονται προκηρύξεις που περιλαμβάνει όλα, τα πάντα τα προγράμματα. Σε αυτή την προκήρυξη έρχονται μετά οι φορείς και υποβάλλουν προτάσεις, εάν εγκριθούν, μπαίνουν στην διαδικασία υλοποίησης, με χρονοδιάγραμμα ξαναλέω, με έλεγχο, με μηνιαία δελτία, με απορροφητικότητα αντίστοιχη, πως θα κάνεις πράγματα και μετά έρχονται ανάλογα με τα <παραστατικά>, ανάλογα με τις επιλέξιμες ομάδες.